

ÁRA: 795 Ft

TÖRTÉNELMI MAGAZIN

2019/1

RUBICON

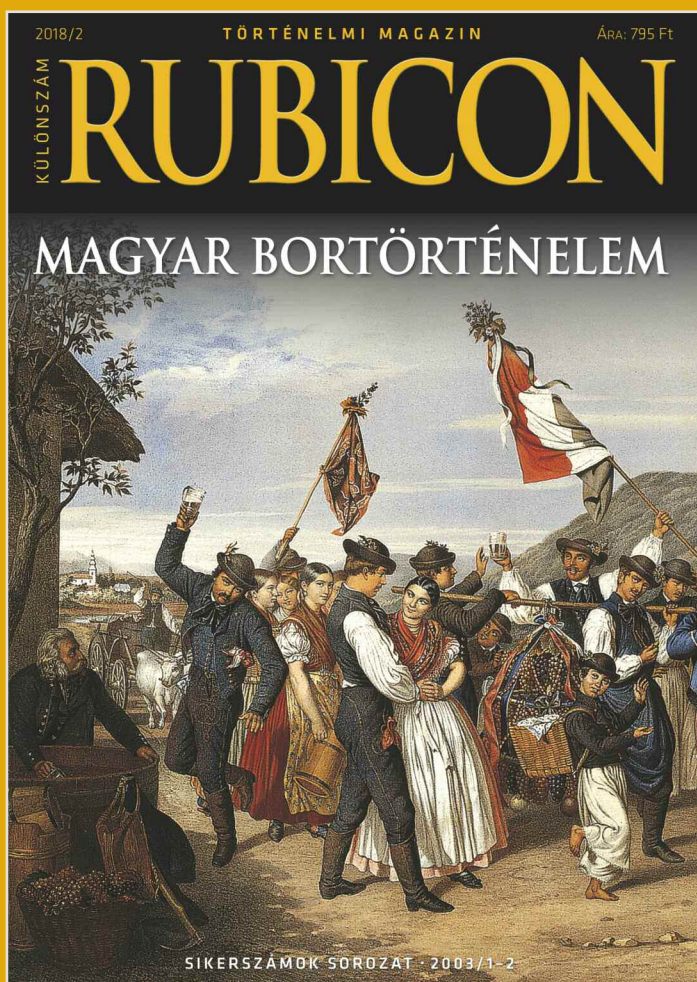
MAGYARORSZÁG A II. VILÁGHÁBORÚBAN

KÜLÖNSZÁM

MAGYAR BORTÖRTÉNELEM

Különszámunk a 2003/1-2. szám újraserkesztett,
átalakított változata.

Előfizetőink figyelmébe:

Különszámunk NEM része az előfizetésnek, így önök is az újságárusoknál vásárolhatják meg.

KERESSE A NAGYOBB ÚJSÁGÁRUSOKNÁL

a Relay-, Inmedio-, Auchan-hálózatban,
valamint a nagyobb Tescókban, Intersparokban,
Shell-, Mol- és OMV-kutaknál!

Honlapunk:

RUBICONLINE

TÖRTÉNELMI MAGAZIN
ALAPITVA 1989

nyitólap | kapcsolat | előfizetés | mesterkurzus | hírvé | kereső | címkék | RSS

TARTALOM

Csoma Zsigmond: Bor és borászat
a Kárpát-medencében

Hevesi Attila: Borvidékeink természeti
adottsága és hírneve

Buza János: A szerémségi borok
török kori nyomai

Andrásfalvy Bertalan: Szőlő és bor
a Délkelet-Dunántúlon

Pércsy András: A nemesség borfogyasztása
a török hódoltság idején

Mezey Barna: Bor és jog. *A borforgalom jogi
szabályozása a Corpus Juris Hungarici tükrében*

Mód László – Simon András:
A szőlővédőszentek tisztelete

Krisch András: A soproni bor.
A kékfrankos legendája

Máté Andrea: A bikavér legendája

Heimann Zoltán: A kadarka és a kékfrankos

Szepsy István: Hírnév és valóság: Tokaj

H. Balázs Éva: Porto és Tokaj

Orosz István: Bortermelésünk a polgári
átalakulás korában

Beck Tibor: A filoxéra pusztítása

Pálvölgyi Balázs: A fuchsintól a tamarindig.
Borhamisítás a békeidőkben

Majdán János: Elfeledett borvidékek
a Kárpát-medencében

Csoma Zsigmond: Erdélyi ürmösök és aszúk

Draveczky Balázs: Jókai Mór, a borász

Draveczky Balázs: Krúdy Gyula a borról

Majdán János: A vasutak és a restik szerepe
a borfogyasztásban

Draveczky Balázs: Fröccstörténelem

Égető Melinda: Szőlő- és borkultúra
Magyarországon a filoxéravésztlől
a második világháborúig

www.rubicon.hu

ALAPÍTVÁ 1989

RUBICON

TÖRTÉNELMI MAGAZIN

XXIX. ÉVFOLYAM 329. SZÁM
LEKTORÁLT FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:

Rácz Árpád

Szerkesztőbizottság:

Bertényi Iván, Csorba László,
Gyarmati György, Hahner Péter,
Hermann Róbert, Magyarics Tamás,
Mezey Barna, Németh György, Oborni
Teréz, Orosz István, Rainer M. János,
Rácz György, Romsics Gergely,
Szakály Sándor, Ujváry Gábor

Lapmenedzser:

Rácz Gábor

Olvasószerkesztő:

Potencsik Erika

Képszerkesztő:

Vajda László

Fotó:

Kardos Judit,
Mudrák Attila

Térkép:

Nagy Béla, Sebők László

Tervezőszerkesztő:

Czeizel Balázs

Kiadja a Rubicon-Ház Kft.

Felelős kiadó: Rácz Árpád

A szerkesztőség címe:

1161 Budapest, Sándor u. 60.

Telefon: 402-1848

e-mail: rubicon@rubicon.hu

honlap: www.rubicon.hu

Megjelenik évente 12 szám

Nyomtatás: Ipress Center Central Europe Zrt.

2600 Vác, Nadas utca 8.

Felelős vezető: Borbás Gábor

Terjeszti a Lapker Zrt.

Előfizethető a RUBICON-HÁZ Kft.-nél

(Bankszámlaszám: Budapest Bank Zrt.,

10102237-77185300-00000001),

valamint Budapesten a Magyar Posta Zrt.

Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságán

(XIII., Lehel u. 10/A,

levélcím: LHI, Budapest 1900),

illetve kerületi ügyfélszolgálati irodáiban,

vidéken a postahivatalokban.

Külföldön terjeszti a COLOR Interpress Kft.

1039 Budapest, Hatvany Lajos u. 14.

Tel.: +361 243 9232

TARTALOM 2019/1

MAGYARORSZÁG A II. VILÁGHÁBORÚBAN

4 Kovács Vilmos: Trianon béklyójában.

*A Magyar Királyi Honvédség fegyverzetének
kialakulása 1920–1938 között*

12 Andaházi Szeghy Viktor: A Gyorshadtest ukrainai
hadműveletei, 1941

22 Szatmári András: Lőfegyverek

24 Kovács Vilmos: A Magyar Királyi Honvédség
fegyverzete a 2. hadsereg frontra küldésének
időszakában és a doni hadműveletben, 1942–43

36 Hatala András: Lőszer

38 Végső István: Kerékpárokkal a második
világháborúban

46 Szoleczky Emese: A frontélet dokumentumai.
II. világháborús magyar emlékanyag

48 Bonhardt Attila: A magyar harckocsizók.
Az 1. tábori páncélosadosztály a don menti csatákban

56 Bán Attila: Az Enigma H29 rejtjelező gép

58 Számvéber Norbert: A hídfőcsatáktól a szovjet
áttörésig. *A magyar 2. hadsereg harci teljesítménye
a Don mentén, 1942–43*

70 Sallay Gergely Pál: Magyar katonai jelvények
a második világháború idején

72 Szabó Péter: A 2. hadsereg megszálló tevékenysége,
1942–43

78 Szabó János: Erőd a Kárpátokban. *Az Árpád-vonal*

ONLINE PLUSZ

Horváth Csaba: A Magyar Királyi Honvédség a keleti
hadszíntéren, 1941–43

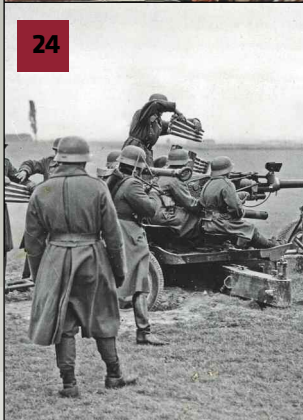
György Sándor: A magyar királyi 2. honvéd hadsereg
megszervezése, 1942–43

Képek: Hadtörténeti Intézet és Múzeum

A képek válogatásában közreműködött:
Lukács Fanni, Szántó Nóra, Závodi Szilvia

12

24

42

70

78

www.rubicon.hu

ANDAHÁZI SZEGHY VIKTOR

A GYORSHADTEST
UKRAJNAI
HADMŰVELETEI
1941

A „gyorscsapatok” fegyvernemi elnevezést a Magyar Királyi Honvédségnél 1938-ban vezették be a lovas-, kerékpáros-, gépkocsizó lövész- és páncélosalakulatok összevont megnevezésére. Az új fegyvernem már ebben az évben szerepet kapott a Felvidék déli részének visszacsatolásakor, majd a kassai VIII. hadtestet segítette a két lovas- és a felállítása kezdetén lévő 2. gépkocsizó dandár a kárpátaljai műveletben. Az északkelet-erdélyi bevonuláskor a gyorscsapatok Miklós Béla tábornok parancsnoksága alatt a Székelyföld megszállását kapták feladatul. Első harci bevetésük 1941. április 11. és május 6. között, a délvidéki bevonuláskor történt a 3. hadsereg kötelékében.

A hadtestbe szervezett gyorscsapatok egységes irányítására hozták létre a magyar királyi 1. gyors-hadtest-parancsnokságot 1940. március 1-jén. Alárendeltségébe az 1. és 2. gépkocsizó, valamint az 1. és 2. lovasdandárok tartoztak Budapest, Munkács, Nyíregyháza és Kecskemét állomáshelyeken. Megalakításukkor a gyors-hadtest csapatai a magyar hadsereg legmodernebb egységei voltak, jóllehet a korszerűségtől még így is messze álltak. Eredeti feladatuknak – az egyes kisantországokkal szembeni fegyveres revízió végrehajtása – azonban megfeleltek. A Kárpát-medencén belüli alkalmazásra lettek tehát felállítva, felszerelve.

A terület-visszacsatolások során és a Délvidéken szerzett tapasztalatok alapján a hadrendben több fejlesztés történt: a gépkocsizó dandárokat egy-egy felderítő-, a lovasdandárokat egy-egy páncéloszászlóaljjal erősítették meg. Távlati célként a dandárok lovas-és páncélosadosztályokká történő fej-

lesztését jelölték meg. 1941. június 3-tól megkezdtek a gépkocsizó dandárok egy-egy kerékpáros-zászlóaljának harcokszóvá alakítását, de elegendő páncélos hiányában ekkor csak két-két századot állítottak fel. Később a keleti fronton éreztette is hatását a közepes és nehézharckocsik hiánya, a hadtest átütőerejét pedig jelentősen csökkentette a gépkocsizó, a kerékpáros és a lovas csapatrészek különböző menetsebessége.

A KÁRPÁTOKTÓL A ZBRUCSIG 1941. JÚLIUS 1–9.

A kassai bombázást követően, 1941. június 26-án este kiadott, a Szovjetunió elleni mozgósítási parancs szerint a gyors-hadtest három dandárának 29-ére kellett elérnie a menetkészültséget. A támadást a 30-án megalakult Kárpát-csoport indította meg. Parancsnoka Szombathelyi Ferenc altábornagy, a kassai VIII. hadtest parancsnoka volt, alárendeltségébe a szovjet határ őrizését április óta ellátó 1. hegyi- és 8. határvadászdandárok, valamint a gyors-hadtest csapatai – az 1. és 2. gépkocsizó dandárok Major

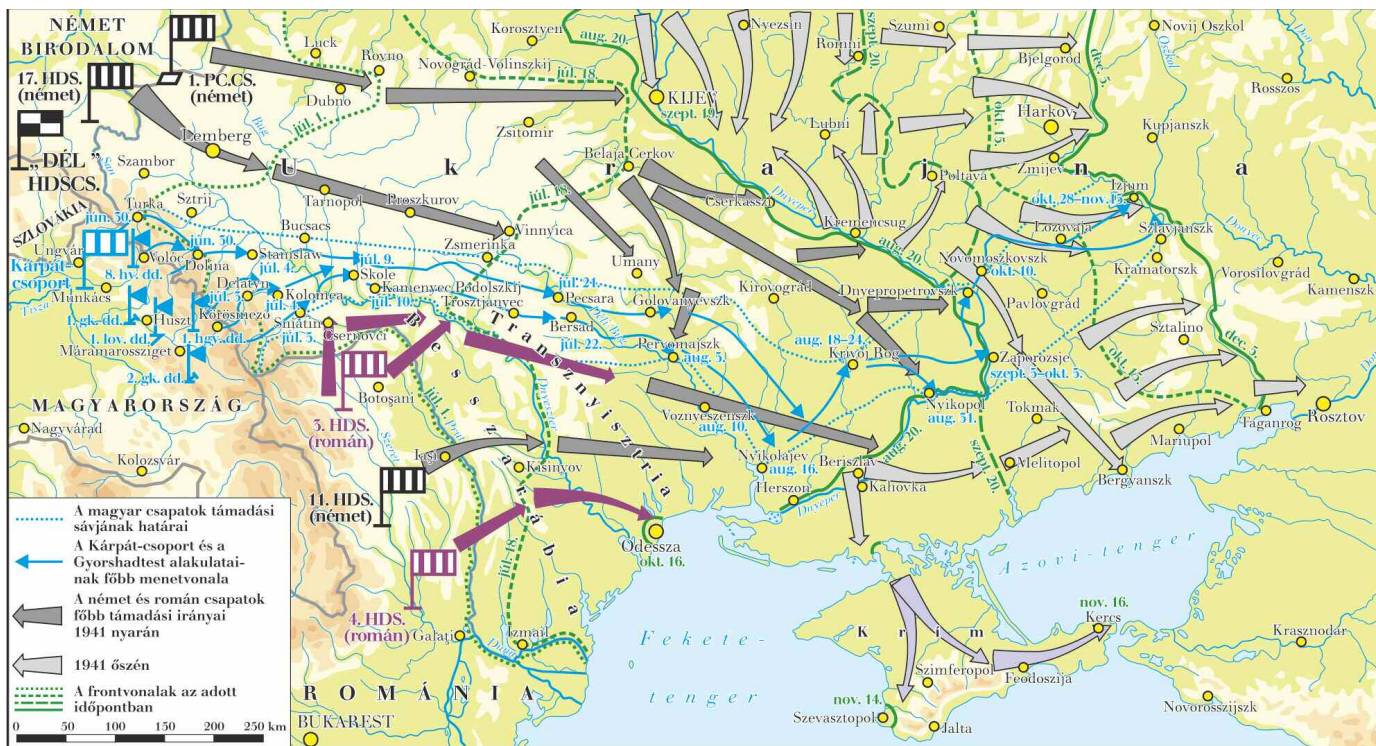
Jenő és Vörös János tábornokok parancsnoksága alatt, valamint a Vattay Antal tábornok parancsnoksága alá tartozó 1. lovasdandár – a felvonulás időigényessége miatt csak fokozatosan, július 1. után kapcsolódhattak be a 8. határvadászdandár és az 1. hegyidandár által már megkezdett hadműveletbe.

A gyors-hadtest Kárpátokon túli hadműveleteinek megkezdéséről a Kárpát-csoport június 30-án kiadott támadási parancsa intézkedett. Eszerint a Tatárhágón július 1-jén áttörve el kell foglalni a Kárpát-csoport hadművelési sávjába eső Dnyeszter-átjárókat. A hágón keresztül történő támadást a visszavonuló szovjetek a műutak és a hidak rombolásával akadályozták. A nehézségeket fokozta, hogy a hadműveletekkel egyidejűleg meginduló nyári esőzések miatt a megduzzadt, gyors folyású hegyi patakok rendre elmosták az utászok által készített szükséghidakat.

A Dnyeszter-átjárók birtokbavételét és a túlpárti hídfőalkotás feladatát a lassú előrejutás miatt a 2. gépkocsizó dandárnak egyedül kellett végrehajtania. A Kárpátokból elsőként kibontakozó dandár éle, járműveit a hágóban hátrahagyva, gyalogmenetben is csak 3-án érte el Kolomeát, ahonnan egy

Lombokkal álcázott Botond terepjáró rajgépkocsi egy ukrán településen

A Kárpát-csoport és a Gyorshadtest harcai Galíciában és Ukrajnában, 1941

150 fős szovjet utóvédet vert ki. Ekkor már csak három ép híd volt a Dnyeszteren: kettő Zalescsikinél, egy pedig attól északnyugatra, Nyizsnovnál, ezért a dandár parancsot kapott a Zalescsikire történő előretörésre. A nyizsnovi hídhöz elsőként kijutó 8. határ vadász dandár azt már rombolva találta, tehát a Zalescsikinél még álló ép hidak birtokbavétele kiemelt fontosságúvá vált. Ez a feladat jelentette a gyors hadtest számára az első komolyabb erőpróbát, itt élte át első ütközetét.

A 2. gépkocsizó dandár éle július 4-én támadt Zalescsiki felé. Az elővéd egy Zalescsiki előtti településnél két zászlóaljnyi szovjet egységbe ütközött, amelyet egy átkarolással sikerült visszavonulásra kényszeríteni. A támadás 5-én folytatódott. A szovjetek erős ellentámadással válaszoltak, melyet a dandárnak csak nehezen sikerült visszavernie. Ezután a dél felől támadó románok elől visszavonuló szovjet lövészadosztályba ütköztek. A védelemre visszahúzó gépkocsizók végül visszavetették a támadókat, akik éjjel elvonultak. A zalescsiki hídig csak másnap, július 6-án sikerült kijutni, de azt a magyar felderítők átkelése után a szovjetek felrobbantották.

Mivel az átjáró birtokbavételét a Dnyeszteren nem sikerült teljesíteni, a gyors hadtest parancsnoksága kompátekó létesítését rendelte el. A 2. gépkocsizó dandár ezt nem várta meg, 7-én egy szükséghídon átkelt a folyón. Ez-

alatt bontakozott ki a Kárpátokból az 1. gépkocsizó és az 1. lovasdandár éle, miközben utolsó csapatrészeik még ekkor rakodtak ki Kárpátalján. Az üldözést már a Dnyeszter túloldalán folytató 2. gépkocsizó dandár július 9-re a korábbi lengyel-szovjet határvonalat jelentő Zbrucsig tört előre, miközben jelentősebb szovjet utóvédeket semmisített meg a Zbruc és a Dnyeszter összefolyásánál.

Ekkortól változott meg a gyors hadtest alárendeltsége. A katonai közigazgatás bevezetése után a Kárpát-csoport megszálló feladatokat látott el Ukrajnában, míg a belőle kiváló gyors hadtest a von Rundstedt tábornagy vezette német Dél Hadseregcsoport közvetlen alárendeltségébe került. A kiválás a német hadseregcsoport kérésére következett be, mivel hadműveleteik folytatásához szükségük volt a magyar gyors csapatokra is.

ELŐRETÖRÉS A BUGIG – AZ UMANYI CSATA

1941. JÚLIUS 9. – AUGUSZTUS 10.

A visszavonuló szovjetek üldözését folytató gyors hadtest élén haladó 2. gépkocsizó dandár a Zbrucson átkelve július 10-re elfoglalta Kamenyec-Podolszkit. A Dél Hadseregcsoport ekkor a gyors hadtest felzárkózását rendelte el Kamenyec-Podolszkitól északra. A szünetre feltétlenül szükség volt. Egy-

részt a lemaradt 1. gépkocsizó és 1. lovasdandárok bevárása céljából, másrészt az alárendeltség megváltozásából adódó átszervezések végrehajtásához. A pihenő alatt csak a 2. gépkocsizó dandár tudta a hiányait pótolni, mert a két beérkező dandár menetből kapcsolódott be a magyar hadművelési sávától északra harcoló 17. német hadsereg déli szárnyán folyó küzdelmekbe.

A gyors hadtest július 15-én folytatta előrenyomulását, immár közvetlenül a német hadicélokna megfelelően. A Sztálin-vonalat Barnál áttörő német Dél Hadseregcsoport északi és déli szárnya átkaroló műveletre készült: a Kleist vezérezredes által vezetett, Kijev felé előretörő 1. páncélos csoport és a Mogiljevnél a Dnyeszterre kijutó román 3., 4. és német 11. hadseregek a lehető legnagyobb szovjet erőket szándékoztak bekeríteni a Dnyeszter és a Dnyeper között, ahol három szovjet hadsereg torlódott fel a visszavonulásban. Menekülésük akadályozása érdekében a német 17. hadsereg próbálta az ellenséges erőket lekötni középen. A déli erők lassú előretörése és a románok súlyos veszteségei miatt végül az eredeti tervek megváltoztak: a 17. hadsereg feladata kiegészült a déli átkarolással. Ennek végrehajtása céljából a német vezetés a gyors hadtestet e hadsereg alá-

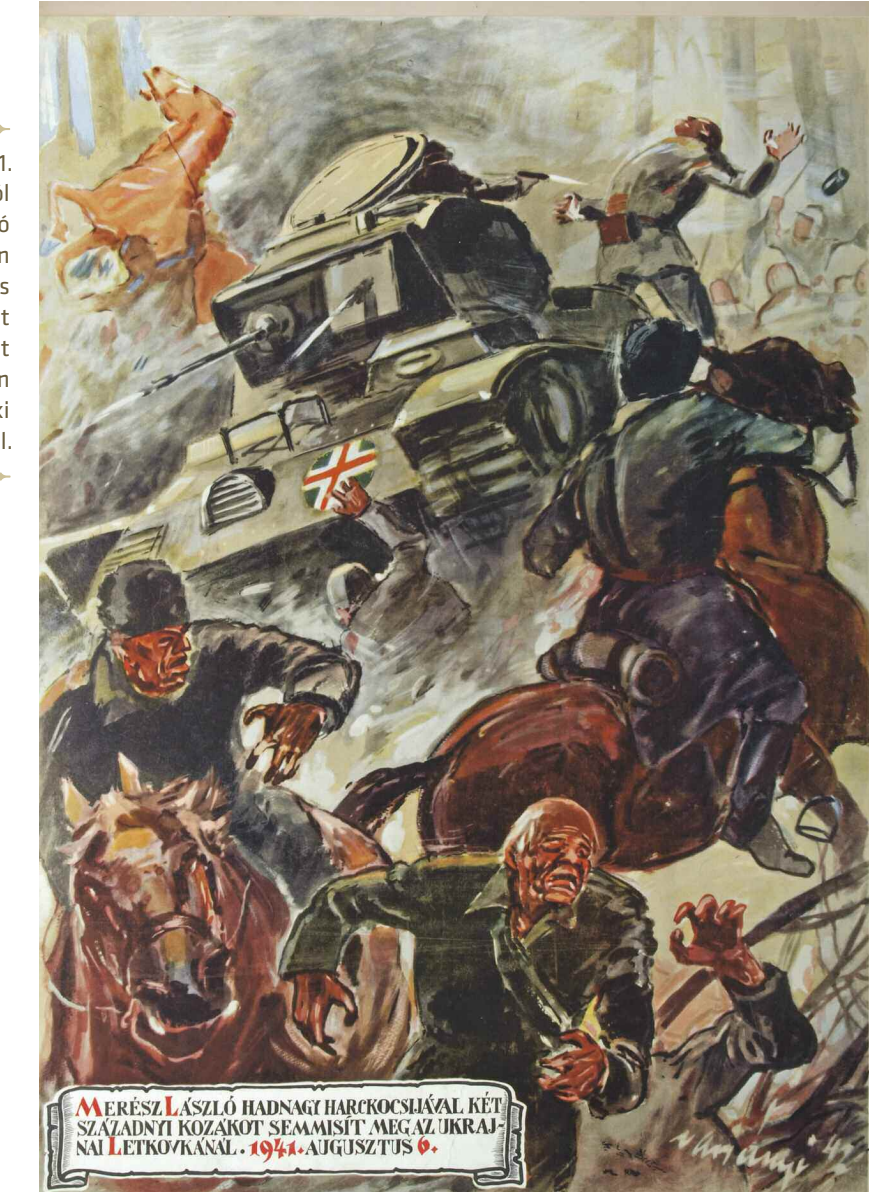
Dr. Merész László tartalékos zászlós 1941. augusztus 6-i felderítő vállalkozásáról készült korabeli nyomtatvány. Merész László az 1941. évi ukrajnai hadműveletben a nyíregyházi 1. lovasdandár lovas-páncélos zászlóaljának szakaszparancsnokaként teljesített szolgálatot. A képen ábrázolt fegyvertényéért 1944. január 28-án a honvédségben harmadikként tüntették ki a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel.

rendeltségébe helyezte. Így tehát az a feladat, amit eredetileg a három hadsereggel terveztek végrehajtani, módosítva ugyan, de a 17. hadsereg déli szárnyát képező gyorshadtestre hárult.

A gyorshadtest Pervomajszk irányában, a hadsereg élhadtesteként vezette a déli átkaroló hadmozdulatot, amelynek megindításától augusztus 3-ig mindhárom dandára folyamatosan harcban állt a visszavonuló szovjet egységekkel. Az előrehaladást jelentősen lassította, hogy az esőtől felázott utak olyan mértékben csúsztak és eliszaposodtak, hogy egyes szakaszokon csak ökörvontatással lehetett a gépkocsikat előrevonni. A Bugot július 22-én elsőként elérő 1. gépkocsizó dandár felmentette a német 101. hadosztály bekerített felderítőit, majd harcolva haladt a folyó mentén a Pervomajszktól északnyugatra eső átkelő irányába. A 2. gépkocsizó dandár ettől délre nyomult előre, ugyancsak az átkelő felé.

Július 27-én Gorgyijevkánál a szovjet 96. hegyilövész-hadosztály egy megerősített ezrede a dandár ellen déli irányból. Erre azért volt lehetőségük a szovjeteknek, mert a gyorshadtesttől délre felvonuló román csapatok állandóan 20-30 km-rel le voltak maradva, így ez a szárny fedezetlen maradt. A felázott úton vándorló dandárt váratlanul érte a támadás, és csak súlyos veszteségek árán, a lovasdandár páncéloszászlóaljának bevetésével sikerült azt visszaverni. A menekülő ellenséget a Bug mentén előrevont 1. gépkocsizó dandár vette üldözőbe, és a Pervomajszk felé délről támadó német 22. hadosztállyal harapófogóba szorította az átkelő előtt.

Az Umanyi körzetében csoportosuló szovjet erők átkarolása érdekében a gyorshadtest a Bugon való átkelés után Pervomajszk elfoglalásának feladatát kapta. Ennek célja az volt, hogy az Umanytól keletre szintén Pervomajszkra támadó 1. páncéloscsoporttal egyesülve elvágják a visszavonuló szov-

MERÉSZ LÁSZLÓ HADNAGY HARCOKSIÁVAL KÉT SZÁZADNYI KOZÁKOT SEMMISÍT MEG AZ UKRAJNAI LETKOVKÁNÁL. 1941. AUGUSZTUS 6.

jeteket ettől a fontos közlekedési csomóponttól és átkelőhelytől. A gyorshadtest élet képező 1. gépkocsizó dandár a partváltás után két nappal, augusztus 4-én már Pervomajszk alá ért, ahol mind a város, mind a folyó felől ellentámadásba ütközött. Erősítésül és a gépkocsizók fedezésére az 1. lovasdandárt vonta előre a gyorshadtest parancsnoksága. A városba kelet felől ekkor már behatolt az 1. páncéloscsoporthoz tartozó német 16. páncélos-hadosztály éle. A végül északon bezáruló umanyi katlanban két hadseregnyi szovjet erőt sikerült így bekeríteni.

A körbezárt szovjet csapatok több kitorést is megkíséreltek. Augusztus 6-án a német 4. hegyi hadosztályon keresztül déli irányban áttört a szovjet 6. hadsereg egy erős harccsoportja. Golvanyevszknél azonban beleütköztek a Pervomajszknál harcoló gépkocsizók hátát biztosító 1. lovasdandárba, amely heves harcok során a beérkező 2. gépkocsizó dandárral megerősödve visszaverte a kitorési kísérletet, a délkeletre

lévő német 101. és 257. gyaloghadosztályokra nyomva az ellenséget. Ezzel a gyorshadtestnek sikerült megakadályoznia az Umanyi alól dél felé induló, jelentős erőkkel végrehajtott szovjet kitorést, katlanban tartva komoly ellenséges erőket. A kitorési kísérletet vezető Muzicsenko altábornagy, a 6. hadsereg parancsnoka ekkor esett fogóságba. Az augusztus 9-én befejeződött umanyi csata eredményeként megsemmisült a szovjet 6. és 12. hadsereg.

Az umanyi csata után a gyorshadtest parancsnoka, Miklós Béla tábor-

Kecskés Gyula őrzető hőstette. Haranghy Jenő tollrajza, 1942. Haranghy Jenő lendületes tollrajzain állított emléket a magyar honvédek hősiességének: Kecskés Gyula őrzető sérült harcoksjából kiugorva kézigránatokkal tartóztatta fel az ellenséget, és élete árán megmentette századparancsnoka életét. Tettéért megkapta a Magyar Nagy Ezüst Vitézségi Érmét.

nok a gyorsdandárok leharcoltsága miatt karbantartási és feltöltési szünetet kért, de erre a hadműveletek gyors előrehaladása miatt ekkor nem kapott engedélyt.

A NYIKOLAJEVI CSATA

1941. AUGUSZTUS 10–16.

A sikeres umanyi bekerítés után a hadműveleti helyzet a következőképpen alakult a Dél Hadseregcsoportnál: a hadműveletek üldöző jellegéből adódóan a nagy iramban előretörő, átkarolást végrehajtó gépesített seregtestek mögött messze lemaradtak a gyalogos alakulatok. A szovjetek Dnyeperen túlra való visszavonulásának elvágására tehát csak a hadseregcsoport gépesített és gyorsan mozgó csapatainak volt esélyük, így a német 1. páncéloscsoportnak és a gyorsadtestnek. A páncéloscsoport a Dnyeper mentén nagy ívben délre kanyarodva, Krivoj-Rogon keresztül a déli német-román erők előtt Ogyesszától visszavonuló szovjet Önálló Tengeremelléki Hadsereg igyekezett katlanba szorítani. E

Miklós Béla tábornok

műveleten belül a gyorsadtest feladata a visszavonulási úton, a Bug fekete-tengeri torkolatánál fekvő Nyikolajev elfoglalása volt. Az új parancshoz igazítva augusztus 10-től a gyorsad-

test a német 1. páncéloscsoport alárendeltségébe került.

A gyorsadtest 10-én meginduló támadásában komolyabb szerepet kaptak a hadtesthez beosztott magyar repülőerők, melyek a város bombázásával vezették be a csatát. Természetesen az 1. repülődandár alárendeltségébe tartozó egyetlen magyar vadászpilótaosztály nem volt képes a légi fölény kivívására, de a kitűzött célt végrehajtották, sikeresen védtek a visszavonulókat támadó bombázókat. A két gépkocsizó dandár a Bug és az abba Nyikolajevnél betorkolló Ingul közti terepszakaszon 30-40 km szélességben elnyújtva, mélység nélkül haladt előre. A harcscsoportok között több kilométeres hézagok voltak, melyeket csak a közelbiztosítás töltött be, áttörési lehetőséget hagyva ezzel a szovjeteknek. A szovjet 9. hadsereg itt védekező két lovas- és egy gyaloghadosztályával szemben tehát folyamatosan fenn kellett tartani a támadást, hogy ne tűnjön fel a támadó mélység hiánya.

A német vezetés nem engedte, hogy a gyorsadtest parancsnoksága a lovasdandárt a hézagok betöltésére hasz-

nálja, hanem azt augusztus 14-én az Ingul keleti partjára dobta át. Ennek oka az volt, hogy a folyó alsó szakaszánál az elégtelen német páncéloserek nem tudták teljesen elzárni a visszavonulás útját, csak a fontosabb átkelőhelyeket voltak képesek elfoglalni. A Nyikolajevet kelet felől megközelítő Leibstandarte SS Adolf Hitler dandárnak és a 16. páncélosadosztálynak két fronton kellett harcolnia. Egyrészt az Ingulon átkelő erőkkkel, másrészt a Herszgon felől felmentő támadásokat indító ellenséggel. Így a két gépkocsizó dandár nyomására az Ingulon átkelő szovjetek a német csapatok közti réseken ki tudtak préselődni.

A Nyikolajevre 16-án benyomuló gyorshadtest és a német 16. páncélosadosztály az eredetileg szemben álló 40-45 000 főből csak mintegy 2500 foglyot tudott ejteni, a döntő többségnek sikerült kivonnia magát a bekerítésből. E hadműveleti szakaszban egyrészt a támadók alacsonyabb létszáma nehezítette a célok végrehajtását, másrészt az utánpótlási útvonalak megnyúlása is éreztette hatását. Az üzemanyaghiány többször leállással fenyegette a támadást, mivel a kiutalt üzemanyagot 500-700 km-rel hátrébb lévő állomásokról kellett volna elhozni, ehhez pedig a gyorshadtestnek nem volt elegendő szállítókapacitása.

A DNYEPER VÉDELMEBEN

1941. AUGUSZTUS 30.–OKTÓBER 10.

A nyikolajevi csata után a gyorshadtest végre pihenőt kapott. Erre nagy szüksége volt, hiszen a hadtest már 45 napja egyfolytában harcolt, illetve menetelt. Az utánpótlás mintegy 200 km-re lemaradt, ezért a feltöltés és az elhasználódott harceszközök javítása egyelőre lehetetlen volt. Az utánpótlási és pihenési gyülekező körzetként kijelölt Krivoj-Rog térségbe való felzárkózást csak az üzemanyag beérkezésének ütemében, lépcsőzetesen lehetett végrehajtani, teljes mértékben augusztus 27-én fejeződött be.

A német csapatok a Dnyepropetrovszk–Zaporozsje közötti nagy Dnyeperkanyarulatától kiindulva kívánták elérni az Azovi-tengert, egyúttal észak-

← Egy Toldi harckocsi Pervomajszkban (fent)
 Kerékpárosok a Kárpátokban (középen)
 Toldi harckocsi Mecsebelovka sarában (lent)

kelet felé haladva Harkovot, hogy elvághassák egymástól a krími és a kijevi szovjet erőket, a Déli és a Délnyugati Frontot. Ennek feltétele azonban az volt, hogy a Dnyeper említett kanyarúta biztosítva legyen a folyó mögé szorított szovjetek ellentámadásaival szemben, nehogy közepén egy áttöréssel a támadó szárnyak mögé kerülhessenek. A német hadvezetés ezt a kiemelkedően fontos feladatot bízta a magyar gyorshadtestre, amelynek ereje azonban kevésnek bizonyult a közel 200 km-es folyamszakasz biztosítására, ahol a német 14. páncélosadosztályt váltotta fel. A védővonal nagy kiterjedése csak támpontszerű megszállást tett lehetővé.

A folyó biztosításának súlypontja a zaporozsjei sziget védelme volt, mert annak elfoglalásával a szovjetek könnyebben alkothattak volna hídfőt a nyugati parton. Az erők elosztásakor ezért a hadtest és a lovasdandár tüzérségével megerősített 2. gépkocsizó dandár kapta feladatul ennek védelmét a lehetőségekhez képest szűkre szabott, 55 km-es szakaszon. A domborzati viszonyok nem kedveztek a védőknek, mert Zaporozsjeből a szovjetek beláthatták a lapos, főnyes szigetet. A szigettől északra a lovasdandár gépesített és kérekpáros részeiből Ankay-Anesini Győző ezredes parancsnoksága alatt felállított harccsoport, délre pedig az 1. gépkocsizó dandár rendezkedett be véde-

lemre. Itt, a védelem alsó szakaszán a szovjetek által felrobbantott zaporozsjei víztározóból kizúduló víz járhatatlan, mocsaras, lápos területet hozott létre, ami a védők helyzetét könnyítette, ugyanakkor az így leapadt folyó ettől északra sok helyen gázolhatóvá vált. A lovasdandár lovas részei az eddigi hadműveletek miatt olyan mértékű állatelhullást szenvedtek el, hogy csak gyalogos harcra voltak bevethetőek. Ez a védelemben megfélelt ugyan, de további alkalmazásuk kérdésessé vált.

A folyóbiztosítás – a fenti nehézségek miatt – nappal tulajdonképpen csak a tábori őrsök közti szakaszok megfigyelését, éjjel pedig állandó járőrözést jelenthetett. Napközben a szovjetek nagyobb erőkkel – és tüzérségi támogatással – igyekeztek átkelni, ezeket a próbálkozásokat főként a gyorshadtest tüzérsége vetette vissza. Éjjel menetrendszerűen partizáncsoportok eveztek át, amelyek felkutatása és felszámolása további feladatot jelentett a magyar csapatoknak. A folyamatos leköötöttség fokozatosan kimerítette a gyakorlatilag tartalékok nélkül védő dandárokat. A legnehezebb helyzetben a zaporozsjei szigetet és az azon átívelő hidat védő 2. gépkocsizó dandár volt, melyet az első naptól állandó aknavető- és ágyútűz alatt tartottak a szovjetek. Ennek fedezete alatt naponta, olykor többször is, zászlóaljerejű támadásokkal próbálták a szigetet visszafoglalni.

A fokozódó nyomás és a nagy, több mint 500 fős veszteség miatt öt nap után, szeptember 5-én végül a dandár szigetet megszálló részeit kénytelenek voltak visszavonni, átadva ezzel a területet az ellenségnek. A sziget elfoglalásával egyidejűleg a szovjetek attól északra és délre is támadást indítottak az áttörés érdekében, de ezeket a helyeket végül a gyorshadtest egyetlen tartalék zászlóaljának bevetésével sikerült elreteszelni. Az erők végső megfeszítését jelzi, hogy az 1. gépkocsizó dandárnál a forgalomszabályozó századot is harcba kellett vetni.

A gyorshadtest parancsnokságának többszöri sürgető kérése után a veszteségek miatt végül a németek hajlandóak voltak átvenni az északi és a déli védelmi szakaszt a gyorshadtesttől. Az előbbi a III. hadtest, az utóbbit a 16. páncélosadosztály vette át, így mód nyílt a gyorshadtest erőinek átszervezésére és kedvezőbb elosztására a megmaradt 55 km-es szakaszon. Épp időben, mert 7-én újabb áttörést kíséreltek meg a szovjetek, kihasználva a sziget adta lehetőséget. Az erdős, ligetes területeken nagyobb csapatösszevonásokat is megoldhattak, így akár 4-5 zászlóaljnyi erőt is össze tudtak vonni egy-egy támadás-

Ford Marmon tehergépkocsi és egy Botond küzd a sár- és víztengerben

Harcképtelenné tett szovjet harckocsi

hoz. Ezek visszaverésében a tüzérségen kívül nagy segítséget jelentett a hadtesthez beosztott 1. repülődandár, mely az átkeléshez felfejlődő szovjeteket megtámadta, szétszórta.

Az állandó ellenséges nyomás csak Kijev szeptember 19-i elfoglalása után enyhült, amikor a német 1. páncéloscsoport a Dnyeperen átkelve kelet-délkelet felé előrenyomult, átkarolással fenyegetve a gyorshadtesttel szemben álló, Uman után újjászervezett szovjet 12. hadsereget, aminek következtében október 5-én a gyorshadtest újra megszállhatta a kiürített zaporozsjei szigetet.

A védelmi feladat öt hete alatt a gyorshadtest utánpótlási és egyéb nem harcoló részeinek lehetőségük volt teljesen felzárkózni és a már rég esedékes karbantartási munkákat elvégezni. E hadműveleti szakasz befejeztével az 1. lovasdandár harcképtelenné vált lovas részeit kivonták a keleti frontról. Hazaszállításuk 10-én kezdődött meg.

ELŐRETÖRÉS A DONYECIG 1941. OKTÓBER 10–28.

Kijev eleste után a gyorshadtest – ismételen a német 17. hadsereg kötelékében – a Dnyepropetrovsktól északkeletre, a Donyec kanyarulatánál lévő

Izjumra való előretörést kapta feladatul, hogy a Harkov mögött dél felé forduló német 6. hadsereggel találkozzon.

Az új hadműveleti szakasz azonban október 10-én óriási esőzéssel kezdődött meg, amely csak két héttel később állt el. A sár tehát a további eseményekre végig rányomta bélyegét: a gyorshadtest alkalmazási irányában Dnyepropetrovsk után 20 km-rel megszűnt a kövezett út, így az előrenyomulás egyszerűen elakadt. A gépkocsizó dandárok a mozgásképeséghez át kellett szervezni. A teljesen mozgásképtelen kerékpáros-zászlóaljok és a közepes tüzérség hátul állva maradt. A gépkocsizó zászlóaljakat egy-egy századdal csökkentették, mert csak így lehetett biztosítani a harcoló részek és utánpótlásuk között a megfelelő mennyiségű Botond terepjárót, az egyetlen járművet, amely képes volt megbirkózni a sárral.

A 17. hadsereg erői négy hadosztállyal igyekeztek felmorzsolni a Donyec izjumi kanyarulatában ellenálló szovjet 6. hadsereget, a támadás azonban a sár és a szovjet védelem miatt lelassult. Olyannyira, hogy a gyorshadtest előtt haladó német 257. hadosztály előretörése teljesen megakadt. A gépkocsizó dandárok ezért október 18-án önálló támadásra kaptak parancsot a még harc képes hat zászlóaljjal. Az élen haladó 1. gépkocsizó dandár az elakadt német hadosztály déli szárnyán, a Britaj folyón birtokba vett hídon átkelve

a szovjet védelem egy gyenge pontján áttört, és 20-án éjszaka meglepetésszerűen elfoglalta Mecsebelovkát. A 2. gépkocsizó dandár ettől délre haladva Barvenkovára támadt. Ezzel sikerült a szovjet ellenállás hátába kerülni és így visszavonulásra kényszeríteni csapataikat, tehermentesítve a délre erős nyomás alatt álló német harccsoportot.

A 17. hadsereg parancsnoksága ekkor az időjárás még rosszabbra fordulása miatt megtiltotta a további támadást. A gyorshadtest úgy-ahogy mozgásképes alakulatai azonban gyalog, a könnyűövegeket húzva-tolva folytatták az előrenyomulást a Donyechhez. A helyzetet jól jellemzi, hogy a legénység a csizmát drótokkal és madzagokkal kötötte a lábára, nehogy bennragadjon a sárban. Ilyen körülmények között jutottak el a 2. gépkocsizó dandár feldehítői 28-án a hadjárat során a gyorshadtest által elért legkeletibb pontig, a Budapesttől légvonalban több mint 2200 km-re lévő Bogorodicsnojéig, míg az észak felé kanyarodó részei 30-án benyomultak a kiürített Izjumba. Az 1. gépkocsizó dandár ugyanekkor jutott el a Donyecig, jóval megelőzve a 17. hadsereg többi részét. A további mozgás azonban az első fagyokig teljesen lehetetlenné vált.

A német hadicélok szerint a déli irányba való átcsoportosítás után a Donyec-medence iparvidékének elfoglalása következett. A gyorshadtestnek további 200 km-es előrenyomulást kellett

volna végrehajtania kelet felé, Vorosilovgrádig. Az ebben való részvétel azonban több okból is elmaradt. Egyrészt az esőzések miatt vesztéglésre kényszerült minden támadó erő. Másrészt az elszenvedett veszteségek miatt a gyorshadtest csak mintegy 3-4 zászlóaljnyi – tüzérséggel alig, páncélosokkal egyáltalán nem rendelkező – résszel tudott volna részt venni a további harcokban. Ezért vált sürgetővé a gyorshadtest kivonása a keleti hadszíntérről.

A GYORSHADTEST KIVONÁSA

A gyorshadtest kivonásáról vagy további alkalmazásáról, esetleges felváltásáról a korábbi tapogatózások után komoly szándékkal Horthy Miklós kormányzó, Bárdossy László miniszterelnök-küldügyminiszter és Szombathelyi Ferenc altábornagy, vezérkari főnök Hitlernél tett látogatásakor esett szó 1941. szeptember 7–10. között. Ekkor abban állapodtak meg Hitlerrel, hogy a németek átadják egy teljes páncélos hadosztály felszerelését, valamint a gyorshadtest komoly anyagi veszteségeit pótolják. Így a hadtest a folyamatban levő hadműveletek – a Dnyepropetrovszk felől induló északi és déli irányú átkarolások – befejeztéig a fronton marad. A kivonást ezt követően kezdenek meg a magyar csapatok, a váltásként kiküldendő négy megszálló gyalogdandár fejében.

A veszteségek pótlásából és a páncélos hadosztály felszereléséből a németek saját hadianyagigényei miatt ekkor semmi sem lett, így a gyorshadtest csapatai kivonásukig egyre rosszabb anyagi állapotba kerültek. A lovai nagy részét elvesztve leghamarabb mozgásképtelenné vált 1. lovasdandár lovas részeinek kivonása már október 10-én megkezdődött, s Lembergen, Ungváron keresztül érkeztek haza Nyíregyházára november 14-én. Két kerékpáros-, valamint páncéloszászlóaljukat és könnyűtüzérségüket a gyorshadtest erősítéséül hátrahagyták.

A hadtest gépkocsizó és kerékpáros csapatrészeit a németek november 6–12. között váltották fel. A hadművelleti területről való kivonásukra november 15-én kapták meg a parancsot. A hadtest gyülekezésének körzete Dnyepropetrovszk térsége volt, ahonnan részei 24-én kezdték meg menetüket hazafelé. A gépjármű nélkül maradt személyek, mozgásképtelen járművek és egyéb, nem önjáró harcjár-

művek vasúton, a mozgásképes részek gépkocsin, lovon és gyalog indultak Magyarországra. Ez utóbbi csoportok a Vinnyica–Proszkurov–Tarnopol–Lemberg–Przemysl–Uzsok–Ungvár útvonalon tértek haza. (A kerékpáros részek a megszálló csapatokkal kint maradtak.) A magyar határon elsőként a hadtesttörzs lépett át 1941. december 4-én, utolsóként pedig a vonatcsapatok 10-én.

A GYORSHADTEST TEVÉKENYSÉGÉNEK ÉRTÉKELÉSE

A magyar gyorshadtest keleti fronton nyújtott teljesítményét a kitűzött hadművelleti célok megvalósítása és a rendelkezésre álló erők viszonyában célszerű vizsgálunk. Az események jellegéből adódóan a hadjárat során a támadó harcmodor volt döntően jellemző: a gyorshadtest általában élként vagy önálló átkarolásra alkalmazva került bevetésre. Védelemben csak a zaporozsjei Dnyeper-szakaszon kellett helytállnia.

Az első hadművelleti szakaszban az élen küzdő 2. gépkocsizó dandár Zalescsikinél esett át a tűzkeresztségen, ahol a dél felől visszavonuló szovjetek ellentámadását állította meg. Feladatát, a Dnyeszter-átkelők birtokbavételét épességük megőrzésével azonban nem tudta teljesíteni.

Az umanyi bekerítő művelet során a magyar támadást vezető 1. gépkocsizó dandár – a délen lemaradt három román és német hadsereg feladatát elvégezve – sikeresen zárta le Pervomajszknál a katlant. Ugyanitt kiemelkedő siker volt az 1. lovasdandár öntevékeny közbeavatkozása Golovanyevszknél, ahol a 6. szovjet hadsereg részeinek nagy erőkké végrehajtott kitörési kísérletét akadályozta meg.

A nyikolajevi csata során a két gépkocsizó dandár a város elfoglalását megelőző támadásban igen széles, 30-40 km-es arcvonalon három szovjet hadosztályt morzsolt fel a Bug és az Ingul közti küzdelmekben, majd a németekkel együtt elfoglalta Nyikolajevet.

Ezek után nyílt lehetősége a gyorshadtestnek Krivoj-Rog körzetében rendeződni s a szükséges utánpótlási és karbantartási munkákat végrehajtani. Ezekre nagy szükség volt, mert a harcoló részek messze elszakadtak az utánpótlástól, így Nyikolajevért már tartalékok nélkül kellett küzdeniük.

A folyamvédelem első időszakában a védelmi körzet aránytalansága és a szovjet túlerő a zaporozsjei sziget kiürítésére kényszerítette a gyorshadtestet. Elméletben ekkor a hadtest minden egyes katonájára – az időközbeni veszteségeket nem számolva – kb. 5 m partszakasz jutott. Miután az északi és déli szakaszokat a németek átvették, sikerült megszállókat a védelmet. A feladatot tehát, vagyis a szovjet áttörés megakadályozását nagy veszteségek árán, de sikerrel hajtotta végre a hadtest.

A donyeci előretörés végképp kimerítette a gyorshadtest anyagi és technikai tartalékait. Ebben már eleve nem vettek részt az időközben kivont lovas csapatrészek. A gépkocsizóknál is csak a megmaradt terepjárók és a harckocsik voltak képesek a feneketlen sárral megbirkózni, így a hadtest bevethető támadóereje hat zászlóaljra olvadt. Ennek ellenére feladatukat sikeresen hajtották végre: a megakadt német hadosztályokat magukkal rántva áttörtek Mecsebe-lovkánál a szovjet 6. hadsereg védelmén, és elsőként jutottak ki a Donyechez.

A hatalmas menet- és harcteljesítményeknek természetesen az ára is magas volt. A hadműveletek során a gyorshadtest elveszítette kis harckocsijait 100%-át, páncélgépkocsijait 90%-át, harckocsijait 80%-át, lovai nagy részét. Ezekon kívül vesztett 1200 gépjárművet, 28 löveget és 30 repülőgépet. A részt vevő 44 444 tisztből és legénységéből elesett és eltűnt 4005 fő.

A gyorshadtest tehát a rábízott feladatokat a rendszeresen három-négyeseres túlerővel szemben döntően végrehajtotta. Gépkocsizó részei menetteljesítményével olykor a németeket is maga mögé utasította, több esetben pedig német egységeket mentett ki a szovjetek bekerítéséből. Az eredetileg Kárpát-medencei alkalmazásra felállított hadtest azonban a keleti hadszíntér viszonyai közötti tartós helytállásra alkalmatlannak bizonyult. Az ország erejét többszörösen meghaladó nagyhatalmi összecsapás színterén a szűkös anyagi háttérrel, jelentősebb tartalékok nélkül létrehozott magyar hadsereg sorsa csak a felmorzsolódás lehetett.

A hadjáratból levont tanulságok (a kerékpáros-, lovas- és gépkocsizó csapatok eltérő menetteljesítményei és átütőereje stb.) alapján a vezérkar a következő évben megkezdte a gyorsdandárok átszervezését páncélos- és lovashadosztályokká, és 1942 őszén az átalakulás során megszüntette az 1. gyorshadtest-parancsnokságot. ♦

SZATMÁRI ANDRÁS LŐFEGYVEREK

▼ Német 1944 M 7,92 mm-es gépkarabély

A gépkarabély (közismertebb néven Sturmgewehr 44, Stg 44 vagy MP44) csőből elvezetett gázüzemű, hosszan hátrasikló gázdugattyús, billenőzáras működési elvű, 7,92×33 mm-es Kurz tölténnyel működik, tűzgyorsasága 550-600 lövés/perc. A kétsoros, íves szekrénytár 30 töltény befogadására képes. A gépkarabélyból közel 426 000 darabot gyártottak. A közhiedelemmel ellentétben a híres szovjet 7,62 mm-es AK-47 nem a másolata ennek az eszköznek, bár kétségkívül a németek által gyártott, a világon elsőként megjelenő gépkarabély külleme megihlette a szovjet tervezőket is. A zárolási elv és a működés viszont teljes mértékben különbözik.

◀ Magyar 1937 M 9 mm-es Frommer öntöltő pisztoly

Az öntöltő pisztoly tömegzáras működési elvű, 9×17 mm-es Browning tölténnyel működik. Az egysoros szekrénytár 7 töltény befogadására képes. A pisztolyból 1937 és 1943 között körülbelül 160 000 darabot gyártottak.

▼ Magyar 1943 M 9 mm-es Király géppisztoly

A géppisztoly korai változata késleltetett tömegzáras működési elvű, az 1944-es változat (nem összetévesztendő az 1944 M változattal) tömegzáras működési elvű, mindkét változat 9×25 mm-es Mauser tölténnyel működik, tűzgyorsasága 760-780 lövés/perc. A kétsoros, behajtható szekrénytár 40 töltény befogadására képes. A típusból legyártott fegyverek darabszáma 8000 és 62 000 közé tehető.

▼ Magyar 1935 M 8 mm-es ismétlőpuska

Az ismétlőpuska Mauser-rendszerű, zárdugattyús működési elvű, 8×56 mm-es R (peremes) tölténnyel működik. Az egysoros, integrált szekrénytár tölténykerettel 5 töltény befogadására képes.

◀ **Német 1942 M 7,92 mm-es géppuska**

A géppuska (eredeti nevén Maschinengewehr 42 vagy MG 42) rövid csőhátrasiklásos, görgős reteszelésű működési elvű, 7,92×57 mm-es Mauser tölténnyel működik, tűzgyorsasága 900–1500 lövés/perc. A kúpos alakú hevedertár 50 töltény befogadására képes. A csövet 150 gyorsan leadott lövés után cserélték a túlmelegedés elkerülése érdekében. A géppuskából több mint 423 000 darabot gyártottak.

◀ **Magyar 1936 M 20 mm-es nehézpuska**

A nehézpuska (eredeti nevén Solothurn S-18/100) rövid csőhátrasiklásos, forgó reteszelésű működési elvű, 20×105 mm-es B (öves) tölténnyel működik, tűzgyorsasága 30–35 lövés/perc. Az egysoros szekrénytár 5 töltény befogadására képes.

◀ **Német 1941 M 7,92 mm-es öntöltő puska**

Az öntöltő puska (eredeti nevén Gewehr 41 vagy G41) csőtorkolattól elvezetett gázüzemű (Bang-rendszer), röviden hátrasikló gázdugattyús, forgózáras működési elvű, 7,92×57 mm-es Mauser tölténnyel működik, tűzgyorsasága 20–30 lövés/perc. A kétsoros, integrált szekrénytár 10 töltény befogadására képes, melyek 5 töltény befogadására képes töltőléccel is betölthetők a tárba. Az öntöltő puskából 40 000 és 145 000 közötti darabszámot gyártottak.

▼ **Szovjet 1941 M 14,5 mm-es PTRD páncéltörő puska**

A páncéltörő puska egylövetű, forgózáras reteszelésű, 14,5×114 mm-es tölténnyel működik. Kifejezetten páncéltörő célokra fejlesztették ki, 100 méterről 35–40 mm páncél átütésére alkalmas. A páncéltörő puskából több mint 475 000 darabot gyártottak.

KOVÁCS VILMOS

**A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG
FEGYVERZETE A 2. HADSEREG
FRONTRA KÜLDÉSÉNEK IDŐSZAKÁBAN
ÉS A DONI HADMŰVELETBEN
1942-43**

A svéd AB Bofors licence alapján
Diósgyőrben gyártott 1931 M 15 cm-es
gépvontatású tarack a Donnál 1942-ben

—

A doni hadsereget – magyar viszonyok között – a legjobb fegyverzettel és felszereléssel látták el. Hogy ez mire volt elég, az 1942. nyári-őszi és az 1943. téli hadműveletek jól mutatják. Mindenesetre meg kell állapítani, hogy még a haderő felső vezetésében is jelentős eltérés volt a 2. hadsereg harcértékének megítélésében.

—

Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar főnöke 1942. április 12-én kijelentette: *„Felfegyverzés tekintetében nyugodtan állíthatjuk, hogy az elvonuló hadsereg mindazon korszerű fegyverekkel kellő számban rendelkezik, amellyel bármilyen ellenféllel szemben felveheti a harcot és nem marad el semmiféle hadsereg mögött.”*

—

Ezzel szemben Kovács Gyula vezérkari ezredes, a magyar királyi 2. hadsereg hadműveleti osztályának vezetője 1942. augusztusban úgy látta: *„A mi úgynevezett könnyű hadosztályunk bakancstalpon járó eszköz, amelynél nem csak sok korszerű eszköz hiányzik, hanem teljesen hiányzik a korszerű szállító eszköz.”*

—

A magyar királyi 2. honvédhadsereg németek által kikényszerített mozgósítása és felállítása 1942 tavaszán nem adott bővebb lehetőséget annak felszerelésére, mint amit a teljes haderő fegyverzete biztosíthatott. Ebből kiindulva döntött úgy a hadvezetés, hogy – nyomtatékosítva a németeknek, hogy szükség van az általuk ígért nehézfegyverzet mielőbbi átadására – a teljes haderőben megálló gyalogsági nehézfegyverek, a tábori és légvédelmi tüzérési eszközök, továbbá egyéb felszerelések felét csoportosítja a 2. hadsereg számára, amely így hazai viszonyokhoz mérten jelentősen erősödött. Az 1942. február 10-i – 2. hadsereget érintő – honvédelmi miniszteri rendelet előírta: „A szóban forgó alakulatok kellőálladékat teljes mértékben fel kell tölteni. A rendelkezésre álló hadianyag közül hadihasználhatóság szempontjából a rendelkezésre álló legjobbat kell adni.”

A GYALOGSÁG ALAPFEGYVERZETE

A magyar gyalogság alapvető fegyverei 1942-ben a különféle puszkák voltak. Az első világháborúban alkalmazott Mann-

licher rendszerű puszkákat modernizálásuk során 1931 M 8 mm-es korszerű puszkatöltény tüzelésére alakították át. A nagyobb teljesítményű puszkákat a Fegyver- és Gépgyár Rt. szállította. Az átalakítást a fegyvereken a töltényűr fölé beütött H betűvel igazolták. A Fegyvergyár Rt. 1935-ben egy új ismétlőpuszkával állt elő, amely egyszerűbb gyártása és műszaki paraméterei alapján felülmúlta elődjét. A 2. hadsereg gyalogos bakái már ezzel az 1935 M puszkával indultak a hadműveleti területre.

A puszkárajokban a svájci Solothurn eredetű golyószórót rendszeresítették, amelyet a Danuvia Rt. biztosított a gyalogság számára. A svájci beszerzési vonalat erősítve rendszeresítették – szintén a Danuvia gyártási hátterével – az 1936 M 20 mm-es nehézpuskát. A gyalogság páncélelhárító képességének megteremtése érdekében szolgálatba állított, repesz- és páncéltörő töltényekkel ellátott fegyver a Szovjetunió elleni 1942-es hadjáratban már a könnyű harcokszikkal szemben sem állta meg a helyét. A gyalogság – nagy pontosságát kihasználva – inkább ún. „pontlövő” fegyverként alkalmazta.

A géppuskás alegységek a vízhűtéses, vászonhevederes adogatású 1907/31 M 8 mm-es Schwarzlose géppuskákkal voltak felszerelve. A logisztikai ellátás szempontjából rendkívül fontos volt, hogy a puska, a golyószóró és a géppuska egyaránt 8x56R puszkatöltényt tüzel. A tiszteket és altisztiket a magyar gyártású, Browning-rend-

szerű 1929 M és 1937 M 9 mm-es űrméretű öntöltő pisztolyokkal látták el.

A 2. hadsereg gyalogsági fegyverzetének egyik legsúlyosabb problémáját a sorozatlövő kézfegyverek hiánya jelentette. A géppisztolyok fontosságát felismerve a hadvezetés 1939-ben rendszeresítette a Danuvia Rt. Király Pál nevét viselő géppisztolyát, de a gyártás nem fedezte az igényeket. 1942-ben az égető hiány enyhítése érdekében a keleti hadszíntérrre induló csapatok szakasz- és rajparancsnoki állományára, valamint a gépkocsizó lövészek egy része német 1940 M 9 mm-es MP-40 (sok esetben, pontatlanul Schmeissernek nevezett) géppisztolyokat kapott. A néhány ezer átadott géppisztoly csak töredéke volt a szükséges – és megígért – mennyiségnek. A lőszerellátás amúgy sem egyszerű rendszerbe ezáltal két újabb – eddig még nem használt – tölténytípus került. A Király géppisztolyok ugyanis 9x25 mm-es Mauser, míg a német géppisztolyok 9x19 mm-es Parabellum pisztolytöltényt tüzeltek.

A 2. hadsereg lőszerellátása komoly logisztikai feladat volt, mivel a szövetséges német hadiipar nem gyártotta a magyar kézfegyverek által használt töltények többségét. A lőszerutánpótlást nem lehetett az élelmezéshez hasonlóan német ellátással megoldani. Az egységesítés érdekében a Honvédelmi Minisztérium már 1942 augusztusában úgy döntött, hogy német kézfegyvertöltények tüzelésére alkalmas

1936 M 20 mm-es nehézpuskával
felszerelt raj leszállásban.

Steiner Antal főhadnagy festménye, 1942

HADTESTEK ÉS HADOSZTÁLYOK

A magyar és a német politikai és katonai vezetés 1942. január 22-i megállapodása értelmében a magyar hadvezetésnek kilenc gyalogdandárt (1942. február 17-től könnyűhadosztályt), egy páncéloshadosztályt és egy repülőköteléket kellett kiküldenie a keleti hadszíntérre. Ezzel a honvédség seregtesteinek több mint fele kapcsolódott be a II. világháború hadműveleteibe.

Egy hadtest szervezete

(elvi létszáma 50 000 fő)

1 | Hadtestközvetlenek

- tábori és légvédelmi tüzérszotály
- utászszázalaj
- híradószázalaj

2 | Három gyalogos seregstet, akkori megnevezéssel könnyűhadosztály (elvi létszáma 13 500 fő).

A könnyűhadosztályok felépítése:

- két gyalogezred
- tábori tüzérezred
- légvédelmi gépágyús üteg
- felderítőosztály
- utászszázad
- híradószázad
- egyéb közvetlenek és a vonat

Fegyver	magyar	német	szovjet
Golyószóró	222	454	352
Géppuska	92	118	114
Géppisztoly	Változó (kevesebb, mint a német és szovjet)	876	639
Nehézpuska 12,7 mm	0	36	9
Nehézpuska 20 mm	38	99	279
Gránátvető 50 mm	36	87	76
Aknavető 82 mm	40	54	76
Aknavető 120 mm	0	0	18
Páncéltörő ágyú 37-47 mm	36	24	36
Páncéltörő ágyú 50 mm	4	6	0
Páncéltörő ágyú 75 mm	3-4	10	12
Könnnyű gyalogsági löveg (75 mm és 150 mm)	0	24	0
Könnnyűlöveg	16	36	20
Közepes löveg	8	12	12

Ugyanakkor egyes szervezeti elemeket, azok harcértékét szovjet, német és magyar oldalon is érdemes göröcső alá venni, hiszen a hadműveleti tervezés is a képességek összehasonlításán nyugodott. Éppen ezért gyalogos- vagy lövészhadosztályok összehasonlításának már több értelme van. Elsőként mérvadó lehet a hadosztályok létszáma, amely a két gyalogezredből álló magyar könnyű-

hadosztályok hátrányát mutatja.

Létszámok:

- magyar könnyűhadosztály kb. 12 000 fő
- német gyaloghadosztály kb. 13 500 fő
- szovjet lövészhadosztály kb. 13 000 fő

A magyar könnyűhadosztály csak 6, míg a szovjet lövészhad-

osztály 9, a német hadosztály pedig 11 zászlóaljból és 1 utász-zászlóaljból – amely harcértékben még a gyalogzászlóaljat is felülmúlta –, továbbá 1 felderítő zászlóaljból állt.

A zászlóaljnál nem pusztán a létszám jelentett mennyiségi hátrányt a magyar gyalogság számára, hanem a zászlóaljakhoz rendelt nehézfegyverek száma és túztámogatása is sokkal kisebb volt.

fegyvereket kell rendszerbe állítani. A Fegyver- és Gépgyárban az addig a németek számára gyártott Mauser puskából fejlesztették ki az 1943 M 7,92 mm-es ismétlőpuskát, de ez még nem kerülhetett a doni hadsereg ellátmányába.

A gyalogság fegyverei között fontos szerep jutott a kézigránátoknak, amelyek a II. világháborúban már nélkülözhetetlen részét képezték a katonák felszerelésének. 1942 tavaszán legnagyobb mennyiségben még a csapódó gyújtóval működő, 1936 M Vécsey gránát volt rendszerben. Emellett – jelentős mennyiségben – a fronton átadott német 1924 M nyeles és 1939 M tojás formájú kézigránátok egészítették ki a magyar gyalogos katona harci lehetőségét. Az 1936 M gránát nyílt célok el-

leni hatékonysága mellett alkalmatlan volt páncélosok és erődítések elleni közelharcra, s puha talajra esve vagy hóba csapódva gyakran nem robbant fel. A magyar 1942 M égőgyújtós kézigránát már jelentős javulást hozott e téren, de csak jóval később került tömeggyártásba.

A gyalogoszázadok és -zászlóaljok szervezeteiben egyaránt helyet kaptak a meredek röppályán tüzelő gránát- és aknavetők. A 45° fölötti löszög egyben azt is jelentette, hogy az aknagránátok meredeken csapódtak a célba, ezáltal veszélyesek voltak a felülről nyitott árkokban, horhosokban, fedezékben lévő gyalogságra és tüzfegyverekre. A magyar haderő a puskásszázadok nehézfegyverszakaszában két 1939 M 5 cm-es gránátvetőt rendszeresített. A ma-

gyar fejlesztésű fegyver hatékonyan támogatja a gyalogság harcát.

A nagyobb, 1936/39 M 8 cm-es könnyű aknavetőket a gyalogoszászlóaljok nehézfegyver-, valamint a gyalogezredek aknavetőszázadaiba szervezték (négy, illetve nyolc aknavetővel). A gyalogság harcának túztámogatására az aknavető elsőrangú fegyvernek bizonyult, mennyisége azonban jelentősen alatta maradt a szovjet vagy a német zászlóaljnál és ezredeknél megszokottól, nem beszélve arról, hogy ebben az időben a rendkívül hatékony 12 cm-es űrméretű közepes aknavetők teljesen hiányoztak a magyar haderőből. Ezzel szemben a szovjetek nagy veszteségeket okoztak a magyar csapatoknak a kiválóan alkalmazott aknavetőikkel.

1914/35 M 15 cm-es közepes tarack

A TÜZÉRSÉG FEGYVERZETE

A magyar könnyű hadosztályok a német és a szovjet hasonló seregtestekhez képest szinte mindenben, így a páncéelhárításban és tüzérségi lövegeik tekintetében is jelentősen gyengébbek voltak. A magyar hadosztályokban rend-

szerezített 24 löveg számban és minőségben is elmaradt a szovjet lövészhadosztályok 32 s különösen a hasonló német egységek 48 lövege mögött.

A tüzérség elméleti szakemberei és parancsnokai pontosan látták a könnyű hadosztályok tűztámogatásának magasabb igényét, és több alkalommal is javaslatot tettek a seregtest tüzérségének megerősítésére. A hajmáskéri Magyar Királyi Honvéd Tüzér Gyakorló- és Kiképzőtábor parancsnoka, a kiválóan

képzett tüzértiszt, Csataj Lajos tábornok, későbbi honvédelmi miniszter 1941. február 1-jén keltezett javaslatában a Honvédtüzérség lövegszámának 25%-os növelését kérte. Ez a komoly haditechnikai fejlesztés 128 könnyű-, 108 közepes és 8 nehézlöveg rendszerbe állítását jelentette volna. Ezzel párhuzamosan 330 tüzérségi vontató beszerzésével is számolt a terv, ami nagyot lendített volna a tüzérség alacsony mobilitásán. „A táborig tüzérséget feltétlenül

A HADOSZTÁLYOK TÜZÉRSÉGE

A honvédelmi miniszter 1942. február 10-én kiadott rendelete értelmében alakították ki a 2. hadsereg tüzérségét hadosztály-, hadtest- és hadseregszinten egyaránt. A könnyűhadosztályok táborig tüzérezredei két osztályból alakultak meg. Az első osztályban rendszerint két négylöveges üteg volt:

- 1. üteg** | 4 1905/08M 8 cm-es táborig ágyú
- 2. üteg** | 4 1937 M 10,5 cm-es tarack

A tüzérezred második osztályát már négy négylöveges üteg alkotta:

- 3. üteg** | 4 1914 M 10,0 cm-es táborig tarack
- 4. üteg** | 4 1914 M 10,0 cm-es táborig tarack
- 5. üteg** | 4 1914/39 M 15,0 cm-es közepes tarack
- 5. üteg** | 4 1914/39 M 15,0 cm-es közepes tarack

Az ezred mind a 24 lövegét kivétel nélkül lovakkal vontatták. A gyalogezredek mellett ún. kísérő 1905/08 M 8 cm-es lövegekkel felszerelt könnyűágyús táborig ütegekkel látták el. Ezek feladata a gyalogezredek közvetlen irányzású tüzzel való támogatása volt. Így, ha nem is szervezetszerűen, de megerősítve a lövegek száma elérte a hadosztályonkénti 32-t.

tovább kell fejleszteni, mert az viszonylagosan is sokkal gyengébb, mint bármely más minket környező államé. Ha ebben az évben nem szánjuk rá magunkat egy a tervezetthez hasonló, legalábbis 20-25%-os fejlesztésre, akkor a következő évben – miután még jobban lemaradtunk – egyszerre egy még nagyobb %-os fejlesztés lenne szükséges” – fogalmazott a tüzérség parancsnoka.

A HADTESTKÖZVETLEN TŰZÉRSÉG

A gyaloghadosztályok önálló harctevékenységét saját tüzérezredük biztosította. A három gyaloghadosztályt magába foglaló hadtest is rendelkezett tüzérséggel, amely fölött a hadtest parancsnoka diszponált. A hadtestközvetlen tüzérség egy fogatolt, illetve egy gépvontatású közepes tarackos tüzérsztyályból állt. Nem voltak teljesen felszerelt tüzérsztyályok, mivel három helyett csak két üteggel rendelkeztek. A fogatolt tüzérsztyályok két üteget 4-4 darab 1914/39M 15 cm-es közepes tarackkal, a gépvontatású tüzérsztyályok két üteget pedig 4-4 darab 1931M 15 cm-es vontatott közepes tarackkal szerelték fel. A hadtest így is csak 16 löveggel rendelkezett közvetlenül, ami nem nyújtott megfelelő tüzérsztyály támogatandó hadosztályok számára. A tüzérsztyályok a közeltámadások elhárítására 4-4 géppuskával is rendelkez-

tek. A hadtestközvetlen huszárütegek a hadrendileg meghatározott fegyverzettel alakultak meg, négy 1905/08M 8 cm-es könnyű tábori ágyúval.

A HADSEREG KÖZVETLEN TŰZÉRSÉGE

A 2. hadsereg közvetlen alakulatait a magyar hadvezetés nem tudta olyan mértékben ellátni fegyverzettel, mint ahogy ezt a könnyű hadosztályoknál

1897/38 M 7,5 cm-es (átalakított francia eredetű) páncéltörő ágyú (fent)

1934/38 M Gamma-Juhász löelemképző gyakorlaton, 1939-ben (lent)

megtette. A rettentő fegyverhiány miatt a tüzérségnél a közepes tarackok és a légvédelmi gépágyúk mennyisége volt jóval kisebb a hadrendben meghatározottnál.

A hadsereggel elvonuló két gépvontatású nehéztarackos tüzérsztály nem mozgósíthatta teljes állományát. A 101. gépvontatású nehéztüzérsztály így csak két üteggel, ütegenként 2-2 löveggel rendelkezett. Az 1939 M 21 cm-es, olasz gyártmányú nehéztarackokat Breda vontatókkal mozgatták, amelyek a Don folyóhoz való kijutás során csak akadozva tudták követni az előrenyomulást. A nehéztüzérsztály harmadik ütege, illetve az 1942–43-as hadrendben lévő négy 1931 M 15 cm-es, gépvontatású közepes tarackja nem került ki a keleti hadszíntérre.

A 2. hadsereg korszerű, nagy lőtávolságra ható tüzéralakulata, a 150. gépvontatású nehéztüzérsztály is csak a 121., a 122. és a 123. gépvontatású 1931 M 10,5 cm-es közepes ágyúkkal felszerelt ütegeit tölthette fel. A tüzérsztály törzsét és egyik üteget mozgósították e célból. A három üteget az előírt hat helyett csak négy-négy löveggel szerelték fel. Vontatásukat Pavesi P4–100 járművekkel oldották meg, amelyek lassúságuk ellenére jól teljesítettek a sáros földutakon.

A 150. gépvontatású nehéztüzérsztály két, 1911/16M és 1916 M 30,5 cm-es nehézmoszart – a 2. hadsereg tüzéségének megerősítése céljából – 1942. december végén szállították ki a

hadműveleti területre. Az 1. tábori páncélosadosztály 1. és 5. gépvontatású közepes tarackos tüzérsztálya egyaránt 3-3 üteggel rendelkezett, melyekbe négy-négy 1937 M 10,5 cm-es (Göring) könnyűtarackot és két géppuskát állítottak be.

A hídfőcsaták még tartottak 1942. szeptember 1-jén, amikor a tábori tüzéség vesztesége már jelentős volt:

- 2 db 8 cm-es könnyűágyú
- 7 db 10 cm-es könnyűtarack
- 3 db 10,5 cm-es tarack
- 11 db 15 cm-es tarack

A közel egy tüzérezrednyi hiány pótlására a németektől igényelték 24 db 1918 M 10,5 cm-es könnyűtarackot és azon felül a nagyobb védőkörlettel rendelkező hadosztályok számára még 20 db-ot (5 üteg). Ezeknek a lövegeknek az átadása – két tarack kivételével – vélhetően nem történt meg, helyette német tüzéségi alakulatokat vezényeltek a magyar hadosztályok megerősítésére.

LÉGVÉDELMI TÜZÉRSÉG

A gyalogezredeknel a repülőket elleni harcra a gyalogság rendszeresített fegyvereivel kellett gondoskodni. Éppen ezért a golyószórókat légvédelmi állvánnyal látták el, amely alkalmassá tette ezeket a nagy tűzerjű fegyvereket az alacsonyan támadó repülőgépek elleni harcra. A gyalogság fegyverei mellett 6 darab 1936 M 4 cm-es légvédelmi géppágyúval felszerelt üteg volt

hivatott megoldani a gyaloghadosztályok légvédelmét.

A hadtestközvetlen légvédelmi tüzérsztályok egy ágyús (4 darab 1929 M 8 cm-es légvédelmi ágyú és két géppuska) és egy géppágyús (4 darab 1936 M 4 cm-es légvédelmi géppágyú) üteggel vonultak ki a hadműveleti területre. Az 1942–43-as hadi hadrendet tekintve négy légvédelmi géppágyú hiányzott a fegyverzetükből.

A hadseregközvetlen légvédelmi tüzéralakulatok is meglehetősen csekély létszámban kerültek be a 2. hadsereg hadrendjébe. A főparancsnokság közvetlen 101. légvédelmi tüzérsztálya mozgósíthatta három, egyenként négy 1929/38 M 8 cm-es légvédelmi ágyúval felszerelt üteget. Az 1942–43-as hadrendben szereplő két légvédelmi géppágyús üteget hat-hat löveggel szerelték fel. A légvédelmi tüzéséghez szervezetszerűen hozzátartozó fényszórós század ütegenként egy-egy német eredetű fényszórót vitt ki magával a keleti hadszíntérre.

Az első tábori páncélosadosztály repülőket elleni védelmét a légvédelmi tüzérsztály biztosította. Két üteget egyenként négy 1929/38 M 8 cm-es Bofors légvédelmi ágyúval szerelték fel, s hozzájuk tartozott még egy fényszórós szakasz is, melyet öt darab német eredetű fényszóróval láttak el. Bár nem elsődlegesen légvédelmi feladattal, de ide tartozott a 19 darab, 1940 M Nimród páncélvadász és légvédelmi géppágyú, amely az 1. tábori páncélosad-

1936 M 4 cm-es légvédelmi géppágyú, tüzévezetés harckocsira

A légvédelmi tüzérség lövegei				
Lövegtípus	Lőtávolság magasságban (méter)	Tűzgyorsaság (lövés/perc)	Tömege tüzelőállásban (kg)	Lövedék kezdősebessége (m/s)
1940 M Nimród	7000	120	11 000	850
1929/38M 8 cm-es	9300	15-18	3309 (3340)	750 (780)
1936M 4 cm-es	7000	120	2100	850

osztály 51. páncélvadász zászlóaljába volt szervezve.

A 2. hadsereg légvédelme az 1942. május–augusztus közötti négy hónap alatt 112 ellenséges repülőgépet lőtt le. Ebből 85-öt a 4 cm-es gépágyúkkal (ezen belül 16-ot a páncélosadosztály Nimródjai csak augusztus hónapban), valamint 27-et a 8 cm-es ágyús ütegek semmisítették meg. Az augusztusi hídfőcsaták intenzitását mutatja, hogy a légvédelem által lelőtt 112 gépből 84 erre a hónapra jutott. A légvédelem mellett a repülőcsoport sem tétlenkedett, az ő trófeáik száma 21, amelynek felét szintén a nyár utolsó hónapjában szerezték.

A PÁNCÉLELHÁRÍTÁS

A 2. hadsereg támadó, majd – az 1942 őszétől bekövetkezett helyzetben a Donnál kiépített védelmi állásokban – védelmi képességét alapvetően határozta meg fegyverzetének alkalmazhatósága a korszerű páncélosok elleni harcban. Ebben a tekintetben elmond-

ható, hogy a seregtest páncéltörő fegyverzete 1942 közepén részben felelt meg a követelményeknek. Igaz, akkor még a szemben álló szovjet Vörös Hadsereg sem a későbbi időszakban elterjedt T-34/76, illetve T-34/85 közepes harckocsikkal volt ellátva.

A kivonuló magyar hadosztályok alapvető páncéltörő eszközei az 1936 M 3,7 cm-es ágyúk, valamint a németek által átadott lövegek voltak, amelyek belga, francia zsákmányként vagy német birodalmi gyártmányként kerültek a 2. hadsereghez. Az már 1942 elején nyilvánvaló volt, hogy a magyar hadosztályok páncéltörő képessége gyenge. Ezért a németek korszerű harckocsi elleni lövegeket ígértek a magyar hadvezetésnek. Ezek átadása azonban nem kezdődött időben és a későbbiekben – már kint a fronton – is vontatottan haladt.

A páncélelhárítás minden csapatnem számára elsődrendű feladat volt, a gyalogságnak, a tábori és légvédelmi tüzérségnek, a páncélos- és műszaki csapatoknak, sőt a légierőnek is ki kellett vennie a részét a páncélosok elleni

harcból, hiszen annak hatásossága vagy éppen gyengesége döntő volt a hadművelet kimenetelére nézve. Éppen ezért inkább a páncélelhárítás rendszeréről kell beszélni, amely komplex módon ötvözi a különféle lehetőségeket.

A harckocsik pusztítását a legnagyobb távolságban a légierő kezdhette meg, de a 2. hadsereg kötelékében a frontra vezényelt 1. repülőcsoport felderítő-, vadász- és bombázógépei – megfelelő fegyverzet hiányában – alapvetően nem voltak alkalmasak földi célok, főleg páncélosok elleni harcra. A tüzérség nagy hatóerejű – 15 cm vagy a feletti űrméretű – eszközei közül csak néhány rendelkezett 15 km körüli lőtávolsággal, amely elérhette volna a gyülekezési körletben lévő szovjet harckocsikat. Páncélelhárításunk hatótávja hozzávetőleg 1500–1800 méter lehetett. Ezen a távolságon tudtak harcba lépni a gyalghadosztályokhoz szervezett páncéltörő ágyús századok és szakaszok.

Az 1936 M 3,7 cm-es páncéltörő ágyú páncélatütése olyan csekély volt, hogy csak a könnyű harckocsik ellen lehetett hatékony. Ugyanez elmondható a belga eredetű 4,7 cm-es vagy a szovjet haderőtől zsákmányolt és rendszerbe állított 4,5 cm-es ágyúkról is.

1936 M 8 cm-es aknavető
tüzelőállásba a partfal mögött

A 2. hadsereg páncéltörő lövegeinek hatásadatai

Típus és ürméret	Súly (kg)	Páncélatütés max. (mm)	Hatásos lőtávolság (m)
1936 M 3,7 cm	357	37 (180)	800
1938 M 5 cm	1000	140 (180)	1000
1936 M 3,7 cm (Skoda)	370	37	900
7,62 cm (r) szovjet)	1710	120	
97/38 M 7,5 cm francia	1190	90	1800
4,5 cm (r) szovjet	425	38	900
1936 M 4,7 cm belga	568	45	300

A 3,7 cm-es lövegek (két szakaszban két-két – összesen négy – ágyú) a gyalogszázaljak nehézfegyverszázádaiba voltak szervezve. A gyalogezredek közvetlen páncéltörő ágyús századai nyolc lövegből álltak. A négy szakaszba osztott két-két lövegből csak a német 1938 M 5 cm-es ágyú volt igazán hatékony, a többi hat szintén a 3,7 cm-es ágyúk közül került ki.

A hatékony páncéltörő ágyúnak mondható lövegekből meglehetősen kevés állt rendelkezésre. A német 5 cm-es ágyúk a gyaloghadosztályok közvetlen páncéltörő ágyús századaiban nyertek beosztást, ide érkeztek a rendkívül akadozó német szállítások mellett a 97/38 M 7,5 cm-es ágyúk is. Ezekben a századokban általában – a feltöltöttség függvényében – hat-nyolc löveg állt rendelkezésre.

A német 1938 M 5 cm-es ágyú eredetileg is birodalmi konstrukció volt, amely 1942-ben képes volt a szovjet páncélosok megsemmisítésére.

A m. kir. 13. könnyű hadosztály légvédelmi gépágyús ütege 1943. január 10-től már a páncélosok elleni küzde-

lemre készült. Az üteg aznap négy német 1938 M 5 cm-es páncéltörő ágyút kapott, amely képes volt a szovjet páncélosok megsemmisítésére. Másnap hatásbemutatót tartottak az újdonsült páncéltörő-kezelőknek, ami a tudósítás szerint remekül sikerült. A német löveg páncéltörő gránátja átütötte egy kilőtt T-34 közepes harckocsi 7 cm vastag toronypáncélját.

A német 97/38 M 7,5 cm-es löveg a már meglévő 5 cm-es ágyú alsó löveg-talpára épített, francia zsákmányból származó és átalakított ágyúcsőből készült. Az ezres nagyságrendben előállított, szükségmegoldásnak induló ágyú jó szolgálatot tett 1942–43-ban, amíg a német páncélelhárító eszközök új generációja rendszerbe állt. Ebben az időben a német és magyar viszonylatban egyaránt hatékony eszköz képes volt a szovjet közepes harckocsik – beleértve az akkor legkorszerűbbnek számító T-34 – leküzdésére.

Az első 97/38 M 7,5 cm-es páncéltörő ágyúk 1942. június 15-én érkeztek a 2. hadsereghez. Az új lövegekkel a gyalogezredek páncéltörő ágyús ütegeit erősítették meg, amelyek így egy fél üteg 5 cm-es és egy fél üteg 7,5 cm-es (4-4 db) lövegből álltak. Egy löveg javadalmazása 80 darab (50 páncél- és 30 repeszgránát) ágyúlőszeret foglalt magában. A hadosztályok páncéltörő ágyús századaiban maradtak az 1938 M 5 cm-es lövegek.

1942. szeptember közepéig 46 darab 7,5 cm-es löveget adtak át a németek. Nagyobb mennyiségű 7,5 cm-es ágyú átadásáról csak 1942. december közepén van újabb hír, amikor Homlok Sándor vezérőrnagy, a berlini magyar katonai attasé jelentette, hogy 30 db 7,5 cm-es páncéltörő ágyú várható. Ez a szállítmány egy 1943. december 19-i jelentés szerint meg is érkezett a magyar seregetesthez.

A páncéltörő képesség ugrásszerű növekedését az a 200 darab (ez a szám később 250 darabra változott) 7,5 cm-es páncéltörő ágyúból álló kontingens hozhatta volna, amelyről v. Kovács Gyula vezérőrnagy, a 2. hadsereg vezérkari főnöke (1942. szeptember 7-től) tájékoztatta Vörös János vezérőrnagyot, a vezérkar hadművelési csoportfőnökét 1943. január 7-én.

Még aznap meg is kapták a németek általi elosztást, amely

- 190 darabot szánt a gyaloghadosztályok megerősítésére,
- 32 darabot egy hadseregek közvetlen páncélvadász egység létrehozására terveztek,
- 25 darabot kapott volna az 1. páncélos hadosztály,
- három maradt volna tartalékban.

A 97/38 M 7,5 cm-es lövegek közel harmadát gépvontatással kapta volna a 2. hadsereg.

A páncéltörő ágyúk esetében az események felgyorsultak, minden katonai vezető érezte, hogy a páncélelhárítás döntő lehet a küszöbönálló szovjet támadás megállításában. Január 8-án a berlini magyar attasé már 250 „új típusú” 7,5 cm-es páncéltörő löveg szállításáról tett jelentést.

A gyaloghadosztályok megkezdték a lövegek fogadásának előkészítését. Az m. kir. 19. könnyű hadosztály elgondolásában az új lövegek a hadosztály páncéltörő ágyús századát alkották volna. Az onnan kikerülő és részben már a gyalogezredeknel meglévő hat-hat 1938 M 5 cm-es páncéltörő ágyúból álltak volna a hadosztály két ezredének (az m. kir. 13. és 43. gyalogezredek) páncéltörő ágyús századai, kiegészülve két-két 1936 M 3,7 cm-es páncéltörő ágyúval. Ez utóbbiakat 1942 M nyeles páncélrobbantó gránáttal látták el, amelynek kumulatív hatása a 180 mm-es homogén páncélt is átégette. Hátránya volt viszont, hogy az ürméret fölötti nyéllal egybeépített lövedékét a csőbe előlről kellett behelyezni, ami az első lövés után már rendkívül veszélyes volt. Alacsony kezdősebessége miatt a találati valószínűsége alacsony volt, így a harckocsit közel, 150-200 méterre kellett engedni, hogy jó eséllyel eltalálják.

A 13. gyalogezred három és a 43. gyalogezred két zászlóalja egyenként hat 1936 M 4,7 cm-es belga páncéltörő ágyúból álló századdal rendelkezett. A németek által Belgiumban zsákmányolt és átadott lövegből 245 darab került a 2. hadsereghez. Nehezen leküzdhető páncélosok (KV-1 nehéz-, T-34

1939 M Csaba felderítő páncélgépkocsi (WM gyári makett)

közepes harckocsik) ellen szinte hatásosan volt.

A hadosztály tüzérségétől páncéltörő feladatok ellátására, valamint a szovjet kísérő gyalogság leválasztására közvetlen irányítású feladattal négy 1937 M 10,5 cm-es tarackot vezényeltek a megalakuló páncéltörő harccsoportok állományába. Az m. kir. 19. hadosztály a szervezési parancs (1943. január 5.) kiadása után az alábbi páncéltörő ágyúkkal rendelkezett volna:

- 9 db 97/38 M 7,5 cm-es
 - 12 db 1938 M 5 cm-es
 - 4 db 1936 M 3,7 cm-es
 - 32 db 1936 M 4,7 cm-es belga
 - 7 db 4,5 cm-es zsákmányolt szovjet
- Összesen 21 db nagy hatóerejű és 43 korlátozottan alkalmazható löveg.

A gyalogságnál ugyanakkor páncéltörő járőrök szerveztek – szintén az utolsó pillanatokban –, amelyek feladata a harckocsik elleni közelharc lett volna. A járőrök kézigránáttal, gyújtópalackkal állították volna meg azokat a harckocsikat, amelyek átjutottak a lövegek páncélelhárító tűzrendszerén. Napok-hetek választották el a gyalogságot attól, hogy megkapja és kiképezze az újonnan kifejlesztett német mágneses tapadóakna haszná-

latára, amely 140 mm-es homogén páncélt, vagyis minden akkori szovjet harckocsitípus páncélját át tudta ütni. A gyalogosnak, leküzdvé a harckocsival szembeni félelmét, a vezető és a személyzet optikai holtterében kellett volna a páncélra tapasztania az aknát, és elindítania a néhány másodperccel késleltetett robbanást.

Az új 87/38 M 7,5 cm-es löveg osztatlan elismerést vívott ki a katonák körében. A páncéltörő ágyú próbálószeretere az m. kir. 13. könnyű hadosztály páncéltörő ágyús századánál 1943. január 3-án került sor. Ekkor egy kilőtt szovjet harckocsira üreges (kumulatív) lövedékkel lőttek, amely óriási hatással bírt, eredménye pedig – a század harctudósításában lejegyzettek szerint – nagyon fellelkesítette a legénységet.

Bármennyire is hatékony volt azonban a löveg, az állományt nyilvánvalóan nem lehetett napok alatt kiképezni. Ebből következően az alegység harcértéke is kétséges lehetett. A legénység kiképzése január 17-én kezdődött volna. Minden az utolsó pillanatokban, illetve azokon túl történt! A 250 új löveghez nem adtak kezelőállományt, ezért a hadosztályoknál a 4,7 cm-es lövegektől kellett elvonni mini-

mum három katonát. Ahogyan Kovács Gyula vezérőrnagy találóan megjegyezte Vörös János vezérőrnagynak írt jelentésében: *„Végre fegyverekhez jutotunk hozzá, csak nem tudjuk kiszolgálni őket. A puskás századok rovására ezt nem lehet megtennem, mert a vége az lesz, hogy a hadsereg minden elől küzdő embere egy tűzgép mellett ül.”*

A páncélelhárító rendszer szerves részét képezték a robbanó és nem robbanó műszaki záruk. A robbanó műszaki záruk közül a legfontosabbak a védővonal előtt telepített aknazáruk, aknamezők, a nem robbanó műszaki záruk közül a különféle akadályrendszerek voltak, amelyeket a védelem fő ellenállási vonalában és mélységében a páncélozott harcjárművek által járható irányok lezárására építettek ki. Ilyenek lehettek a harckocsiárkok, harckocsiakasztók, döngölt hófalak, úttorlaszok. Ezek a műszaki akadályok nagyon fontos szerepet játszottak a védelem szerkezetében, hiszen a harckocsi az akadályok előtt megtorpan, lelassít, eset-

1929 M 8 cm-es légvédelmi ágyú,
1942, Sztarij Oszkol

1940 M Nimród páncélvadász- és légvédelmi gépágyú

leg elfordul, és így nagy találati felületet nyújtó, könnyebben páncélozott oldalát mutatja a páncéltörő ágyú irányójának.

A páncélelhárításból a légvédelmi lövegeknek is ki kellett venniük a részüket. 1942. július 28-án a légvédelmi tüzérség alkalmazására Rakovszky György vezérőrnagy, a 2. hadsereg vezérkari főnöke által kiadott parancs tartalmazta a páncélelhárításra vonatkozó elveket is:

1940 M Nimród páncélvadász- és légvédelmi gépágyú (WM gyári makett)

1.) A légvédelmi lövegek általában a páncélelhárítás második övét képezik, elsősorban a tábori lövegek védelmében.

2.) A védelemben elsősorban a szárnyakon és a harckocsik mozgására alkalmas sávokban a reteszállásokban olyan tüzelőállásokat kell kiépíteni,

- a.) amelyek alkalmasak az önvédelemre
- b.) fűthető fedezékekkel rendelkeznek,
- c.) alkalmasak előre elhelyezett lőszer tárolására,
- d.) képesek vezeték híradásra.

A légvédelmi tüzérség gépágyúi gyakran kaptak páncélelhárító feladatokat, hiszen nagy kezdősebességű gránátjaik – korlátozott mértékben – a gyengébben páncélozott harcjárművek ellen hatékonyak lehetnek.

1943. január 9-én kipróbálták a 40 mm-es légvédelmi gépágyú hatását T-34 harckocsi ellen, és az alábbiakat állapították meg:

- Szemből: 100 m-ig jó, 200 m-ig kielégítő, de csak a láncfalra leadott lövéssel
- Oldalról: 100 m-ig jó, 200 m-ig kielégítő az oldalpáncél ellen, kivéve a toronypáncélt

A harckocsikat tehát nagyon közel kellett engedni a tüzelőállásokhoz. Ebből kiindulva a tüzelőállásokat addig kellett mélyíteni, ameddig nem gátolták a kilövést. A gép-

ágyúk a közepes harckocsik láncfalainak, illetve optikai szerkezeteinek megromlásában is eredményeket értek el. Ezért a légvédelmi gépágyúk – alapfeladatuk ellátása mellett – szerves részei voltak a hadsereg páncélelhárító rendszerének.

HARCKOCSIK A HARCKOCSIK ELLEN

Az egyik legjobb páncélelhárító fegyver maga a harckocsi. Ágyúja általában megfelelő páncéltörő képességgel rendelkezik, állománya a páncélozott küzdőtérben a gyalogsági és részben a tüzérségi tűz ellen is védett. Természetesen maga is potenciális célpontként tűnik föl a harcközön, a páncélelhárító fegyverek irányzó távcsöveiben. A 2. hadsereg 1. tábori páncélosadosztály gerincét – a tábori és légvédelmi tüzér, valamint számos más hadosztályközvetlen alakulat mellett – az 1. gépkocsizó lövészdandár (három gépkocsizó lövészszázlój) és a 30. harckocsiezred alkotta.

A németek azt ígérték, hogy saját hadosztályaik színvonalára emelik a felállítandó hadosztály fegyverzetét. Azonban az 1942 áprilisában megalakult harckocsiezrednek csupán két zászlóalját tudták ellátni harckocsikkal. Az ezred végül jórészt T-38 könnyű (német megnevezés szerint Panzer 38t), valamint 7,5 cm-es löveggel felszerelt Panzer-IV F1 közepes harckocsikat kapott német forrásból, ami kiegészült néhány magyar gyártású 1938 M Toldi harckocsival.

A harckocsik hatékonysága a szovjet harckocsikkal szemben változó megítélés alá eshet. A könnyű – magyar terminológia szerint közepes harckocsi – számító – T-38 csak saját kategóriájában, a szovjet T-60 és T-70 könnyű harckocsik elleni harcban érhetett el eredményeket, amelyek szintén nem számítottak nehezen leküzdhető páncélos céloknak, de jelentős arányát képezték a támadócsoportosításnak. A T-34 közepes és a KV-1 nehéz harckocsik ellen a T-38 harckocsi már csak 100-200 méteren belül és csak különleges löszerrel lehetett hatékony.

A Panzer IV F1 közepes – magyar terminológia szerint nehéz harckocsi-

Panzerkampfwagen 38t könnyű harckocsi Esztergom-Táborban, 1942

nak számító – páncélosok vehették fel a küzdelmet a szovjet T-34 és nehéz harckocsik ellen. A német harckocsi 7,5 cm-es ágyúja és annak különleges löszerei képesek voltak – akár 1000 méter távolságból is – megsemmisíteni a 2. hadsereg védőkörletében támadó bármely szovjet harckocsitípust.

A páncéloshadosztály 1. felderítő zászlóaljának páncélos gépkocsizó százada az előírt 17 helyett csak 14 db 1939 M Csaba felderítő páncélgépkocsival vonult ki a frontra. Így a magyar Weisz Manfréd gyár által fejlesztett és gyártott páncélgépkocsik 9–13 mm-es könnyűpáncélzata legfeljebb a gyalogsági fegyverek lövedékei és a tüzérség repeszéi ellen nyújthatott védelmet. Fegyverzete az 1936 M nehézpuska beépített változata, az 1934/38 M – a magyar Gebauer Ferenc tervezte – 8 mm-es beépített harckocsigéppuska, valamint az 1931 M 8 mm-es golyószóró harcjárműváltozata volt. A Csaba páncélgépkocsi a felderítő feladatok ellátásában jól vizsgázott a fronton.

A gépkocsizó lövészdandár katonáinak fegyverzete nem sokban különbözött a gyalogezredek katonáinak gyalogsági fegyvereitől. De arányaiban jóval több géppuskával és géppisztollyal (zászlóaljanként 50-50 darab német 9 mm-es MP-40) látták el a gépkocsizó lövészeket.

A 30. HARCKOCSIEZRED

Ezredtörzs:

hat T-38 és két 1938 M Toldi könnyű harckocsi

30/I. és 30/II. – egyező szervezeti – harckocsizászlóaljok:

- a zászlóaljtörzsben egy 1938 M Toldi könnyű harckocsi
- harckocsizakaszban hat T-38 könnyű harckocsi
- két könnyűharckocsi-század (húsz-húsz T-38 könnyű harckocsi)
- közepes harckocsi-század (tizenegy Panzer IV F1 közepes és három T-38 könnyű harckocsi)

Összesen:

104 T-38 könnyű harckocsi
22 Panzer IV F1 közepes harckocsi
4 1938 M Toldi könnyű harckocsi

ÖSSZEGZÉS

A 2. hadsereg páncélelhárítása, kiegészülve a nagyon jelentős német erőkkel – amelyek zömmel korszerűbb páncélelhárító eszközökkel rendelke-

tek –, komoly, közel 50%-os veszteséget okozott a támadó szovjet hadműveleti csoportosítás harckocsijainak. Azt viszont le kell szögezni, hogy szovjet részről összességében nem volt meg az a klasszikus 3:1 arányú erőfölény, amely egy arcból indított áttöréshez szükséges. Ez igaz egyenként a harckocsikra, a tüzérségre, sőt a gyalogos erőkre is. Az azonban biztosan látszik, hogy a 2. hadsereg részére rendelkezésre álló fegyverek – minőséget és mennyiséget egyaránt vizsgálva – nem voltak elegendőek a kiszabott feladat megvalósításához.

A fegyverek mellett mindazon emberi tényezőket is figyelembe kell venni az értékelésnél, amelyek adott helyzetben sokat nyomhatnak a latban. A 2. hadsereg óriási veszteséget szenvedett mind katonákban, mind pedig fegyverben, felszerelésben. Az a magyar viszonylatban hatalmas fegyverarzenál, amelyben annyi pénz és anyag testesült meg, szinte hetek alatt semmivé vált. A seregtest nehéz fegyverzete – kevés kivételtől eltekintve – odaveszett, és ezt a csapást a magyar haderő a háború végéig nem tudta kiheverni. Mindez azonban jelentéktelen veszteség ahhoz képest, ami az emberletekben keletkezett. Jóval több, mint százezer katonánk halt hősi halált, esett fogságba vagy tűnt el a 2. honvédhadsereg 1942–43-as hadműveletei során. ♦

▼ 80 mm-es 1929/32 M magyar légvédelmi ágyú löszere

▲ 20 mm-es 1936 M magyar repesztöltény és nehézpuska páncéltörő ▼

◀ 1931 M magyar fenék- és fejbombagyújtók ▼

▲ 1936 M magyar aknagránát-gyújtószerkezetek ▼

HATALA ANDRÁS LŐSZEREK

◀ Repeszgránát és hüvelytöltény 75 mm-es 1933 M magyar hegyiágyúhoz

Rombológránát és hüvelytöltény 100 mm-es 1934 M magyar tarackhoz ▶

▲ 9 mm-es 1939 M magyar géppisztolytöltények töltőlécben

▲ 7,65 mm-es 1917 M és 9 mm-es 1929 M magyar pisztolytöltények

◀ FP-2 német kézi páncélelhárító-vető („páncélköl”)

▲ 60 mm-es 1944 M magyar kézi rakétavető páncéltörő löszere

▲ 50 mm-es 1939 M magyar gránátvető repeszgránát

85 mm-es szovjet magvas páncéltörő lövedék ▶

◀ Repeszromboló gránát és hüvelytöltény 105 mm-es 1933/38 M magyar tarackhoz

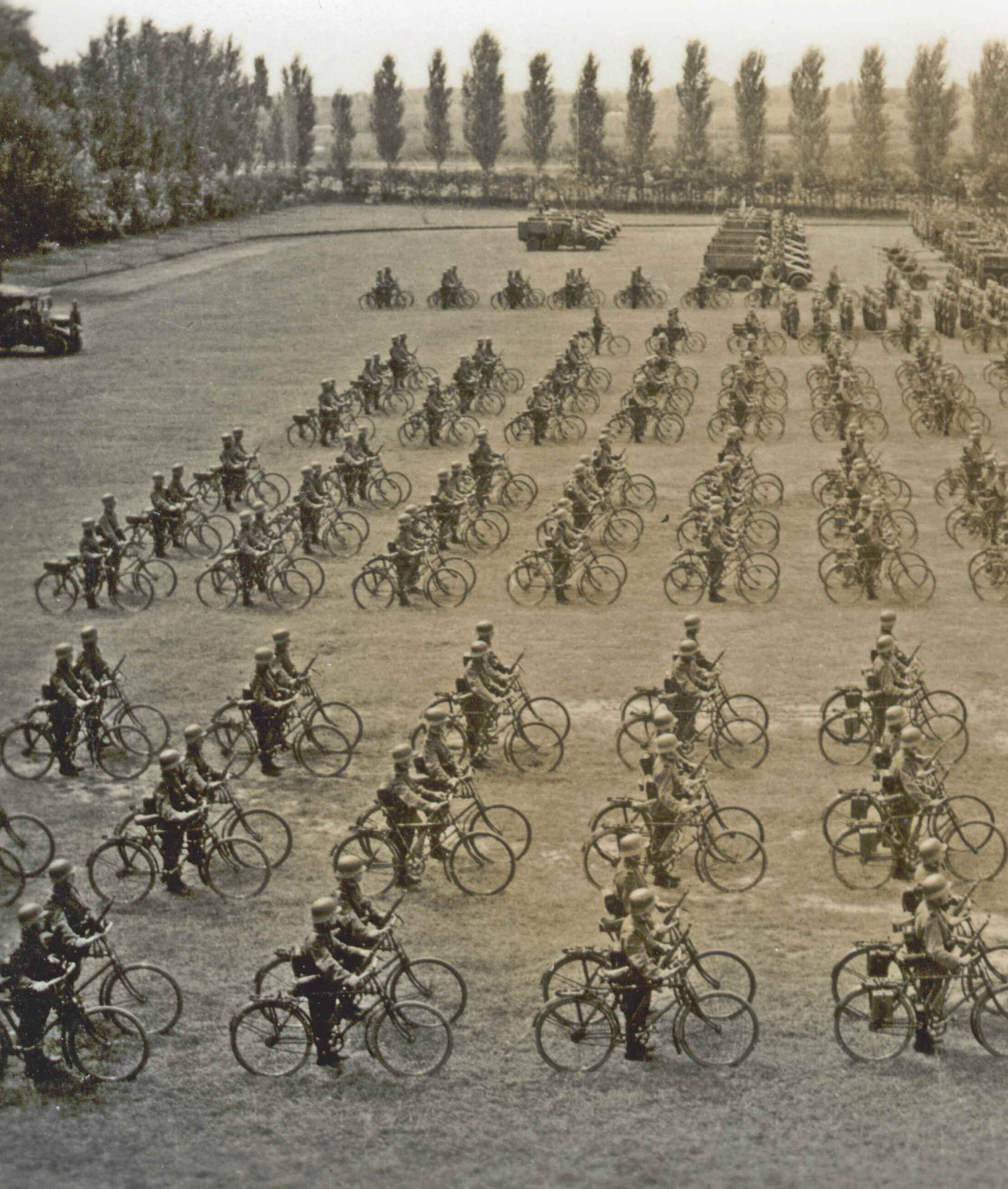
▲ 1935 M olasz kézigránát

▲ 37 mm-es 1936 M magyar páncéltörő gránát kiszerelt gyújtószerkezettel és sárgaréz nyomjelző csavarral

KERÉKPÁROKKAL A MÁSDIK

VÉGSŐ ISTVÁN

VILÁGHÁBORÚBAN

Az alakulattípus a 19. század második felétől gyorsan elterjedt Nyugat-Európában és a világ minden táján. Elsősorban futár- és hadtápszolgálatokban vetették be a kerékpárosokat.

Az Osztrák–Magyar Monarchia a századfordulón állította fel az első ilyen századokat. A trianoni békeszerződés szövegében az is szerepelt, hogy országunk mennyi kerékpáros-alakulattal rendelkezhet.

Az m. kir. 15. „Balogh Ádám” honvéd kerékpáros-zászlóalj felsorakozva Kiskunhalason. A második világ-háborúban a zászlóalj felépítése: 2 kerékpárösszázad (egyenként 12 db 31 M. golyószóró), 1 motorkerékpáros-század, 1 géppuskásszázad (hat géppuska), 1 gépvontatású könnyűtarackos szakasz (négy 10,5 cm-es könnyűtarack), 1 páncélvadászszakasz (két Nimród páncélgépgyű), 1 páncéltörő ágyús szakasz (négy 7,5 cm-es páncéltörő ágyú), 1 árkászszakasz, 1 távbeszélőszakasz.

Az úgynevezett biztonsági kerékpárt John Kemp Starley találta fel 1885-ben. Ezek a kerékpárok masszív, háromszögletű vázzal és két egyforma vagy majdnem egyforma méretű kerékkal rendelkeztek, nem úgy, mint az addig elterjedt, hatalmas első kerékkal bíró velocipédek. Ezután rohamosan terjedt a polgári és a katonai életben egyaránt az új járműtípus. Kerékpáros-alakulatok első harci bevetésére a második búr háborúban (1899–1902) került sor. A britek és a dél-afrikai telepesek holland kerékpártípussal harcoltak egymás ellen. Európában az Osztrák–Magyar Monarchia, Svédország, Belgium, Olaszország, Svájc és Finnország helyezte nagyobb hangsúlyt a kerékpáros-alakulatok felállítására. Többségében hegyi, futár-, felderítő-, vadász-, gyalogsági és ejtőernyősegeket szereltek fel az „új tálmánnyal”.

HADIKERÉKPÁROK

A haderőnem születésekor átfogó fejlesztéseket és kísérleteket végeztek a tartósságuk és megbízhatóságuk kapcsán. Például az USA hadseregének ka-

tonái 1896-ban a híres montanai Buffalo Soldiers keretein belül – ahol főként afroamerikaiak szolgáltak – 16 nap alatt 1300 kilométert tettek meg. Az amerikaiak egyébként ezen a téren is hangsúlyt fektettek az emancipációra, külön női hadikerékpárok (Columbia Compax modellek) is készültek. Az ejtőernyősök összehajtható modellt használtak, amelyet Compaxnak (Compax Folding) neveztek. A legjelentősebb modellek az 1942-es USAAF a Huffman és Columbia (Compax) gyár hadikerékpárjai.

A francia hadikerékpár, a Gérard Henry Gérard századosról kapta a nevét. Ő Charles Morel mérnökkel együtt dolgozta ki ezt a modellt, amelyeket a Peugeot cég gyártott.

A német hadikerékpárt a határvadász egységeknél, illetve a könnyűgyalogságnál alkalmazták. Érdekes, de kudarcba fulladt kísérlet volt az 1897-ben bemutatott háromkerékű modell, amelyen 11 katona utazhatott. Hadikerékpárokat a Luftwaffe ejtőernyősei is használtak. A svéd hadikerékpárok közül a legismertebb a modell 1901, a modell 1930, a modell finsk, a modell 1942, a modell 104 és a modell 111 volt. Ezeket a Kronan cég gyártotta.

Latin-Amerikában szintén megkezdtek a kerékpáros-alakulatok felállítását, de több helyen a terepviszonyok miatt felhagytak ezzel. A legtávolabbi Mexikóban és Argentínában alkalmazták őket. A Távol-Keleten viszonylag nagy sikerrel működtek a kerékpárosok. Japán már 1900-ban bevetette a kétkerekűeket a Kína és Korea elleni háborúban. Később, 1937-ben a kínaiak, a malajziaiak és a szingapúrok ellen 50 000 kerékpáros katonával harcoltak. Vietnamban a vietkongok mesteri módon használták. Európában a második világháborút követően a legtöbb ország leszerelte ezt a fegyvernemet, de Svájcban csak 2003-ban számolták fel az utolsó önálló kerékpáros „harci” alakulatokat. A US Airbone ejtőernyősei a

AZ OSZTRÁK-MAGYAR KERÉKPÁROS-ALAKULATOK „ATYJA”

VITÉZ SCHÖNDORNI SCHÖNNER ODILÓ (BUDAPEST, 1877 – EGER, 1957)

A közös osztrák-magyar hadseregben kezdte pályafutását. Egyike volt azoknak, akik elsőként vettek részt kerékpárosegységek megszervezésében. 1914 augusztusától 1917 decemberéig az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadserege kerékpáros-zászlóaljának parancsnoka volt. 1921 májusától 1922 januárjáig a m. kir. 2. kerékpáros-zászlóalj első parancsnoka. 1925. januártól tábornokká nevezték ki. Az 1920-as évek közepétől a várpalotai és hajmáskéri gyakorlótábo-

rok parancsnoka, majd a székesfehérvári 2. vegyes dandár parancsnoka. Tanulmányai jelentek meg a kerékpárosegységek alkalmazásáról és történetéről, többek között a *Magyar Katonai Szemlé*ben. 1930 és 1935 között a Magyar Honvédség gyalogsági szemléelője. 1938-tól mint nyugalmazott altábornagy vett részt a Magyarországon megrendezett XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészítő bizottságai munkájában.

mai napig használnak összehajtható kerékpárokat.

Az Osztrák-Magyar Monarchia hadgyakorlatain 1908-tól jelentek meg a kétkerekűek. A magyar „hadikerékpárosítás” kezdetben az osztrák járműgyártásra épült. A csepeli Weiss Manfréd Művek 1929-től gyártott hadikerékpárokat. Ezek az M 19-es, az M 32-es és az osztrák licencű Steyr modellek voltak. Kiképzésre, illetve a háború előrehaladtával persze polgári kerékpárokat is használtak. A magyar hadikerékpár teherbírása 150 kg volt. Tömölös és tömör kivitelű gumibronccsal is készült. A kerékpár vázán karabély-hordkészüléket, csomagtartóján málhatáskát lehetett rögzíteni. Egyéb felszereléseket szíjakkal, hordkészülékkel rögzítettek. A magyar ejtőernyősök számára az M 40-es összecukható modelt állították rendszerbe.

A trianoni békeszerződés V., azaz a katonai, hadihajózási és léghajózási ren-

delkezések című fejezete foglalkozott a kerékpáros-alakulatokkal, amelyek gyaloghadosztályokként és vegyes dandároként létesültek. Egy zászlóalj három századból állhatott, 18 tiszttel és 450 fős legénységgel. Az összesen hét kerékpáros-honvédszászlóalj 1921. június 1-jétől Vácott, Hajmáskéren, Esztergomban, Kenyérmezőtáborban, Jászberényben, Balassagyarmaton és Salgótarján-

ban állomásozott. Később, a „rejtés időszakában” egy zászlóalj 2-3 kerékpárosszázadból és 1 géppuskás századból állt. Kiképzésük és fegyvereik állapota sok kivetnivalót hagyott maga után. Nehézfegyverekkel például abszolút nem rendelkeztek, és a sorkötelezetség tiltása miatt a feltöltésük reménytelen volt. Elsődlegesen felderítésre képezték ki őket.

A kerékpáros-zászlóaljokban (későbbi) neves katonai vezetők is szolgáltak, így például a Magyar Nemzeti Fel-

kelés Felszabadító Bizottságának katonai vezetője, vitéz Kis János altábornagy (1883–1944), a Magyar Királyi Honvédség vezérkari főnöke, Werth Henrik (1882–1952), a Székely Hadosztály parancsnoka, vitéz Kolossváry László (1881–1941) ezredes, az I. huszárhadosztály parancsnoka, Ibrányi Mihály altábornagy (1895–1962), a Koronaőrseg parancsnoka, vitéz bankói Pajtás Ernő ezredes (1896–1950), továbbá vitéz Oslányi Kornél vezérőrnagy (1893–1960, aki Kárpátalja visszafoglalásakor a 15. kerékpáros-zászlóalj parancsnokaként tevékenykedett.

KERESZTAPÁK: KAPISZTRÁN, DAMJANICH, BÁTHORI...

A honvédség csapattestei 1930. március 1-jétől a magyar hadtörténelemben jelentős szerepet játszó emberek neveit kapták. A hét kerékpáros-zászlóalj névadói sorrendben: 1. Damjanich János, 2. Balogh Ádám, 3. Vak Bottyán, 4. Kapisztrán János, 5. Kis Ernő altábornagy, 6. Leiningen Károly, 7. Báthori István. Az ún. osztálynapjaik az adott történelmi személyhez fűződő jelentős csaták évfordulói lettek. A sorkötelezetség 1932-es visszaállítása és néhány zászlóalj áttelepítése nem változtatott sokat a zászlóaljok életén. Az 1938. évi győri program viszont már komolyabb fejlesztéseket indított el. A Huba I. hadrend jelentős mértékben átalakította az addigi erőket.

A kerékpáros-zászlóaljakat alkotó három kerékpárosszázadnak 12 golyószóróval kellett rendelkeznie századonként (rajonként 1-1), géppuskásszáza-

Felvonulás Kiskunhalason a harmincas években. 1921-ben hét kerékpáros-zászlóalj alakult, köztük 2. számmal az egyik Hajmáskéren. Kiskunhalas régi vágya teljesült, mikor 1932. szeptember 25-én a 2. kerékpáros-zászlóalj bevonult a városba, hogy elfoglalja új helyét és a számára épült laktanyát. A kerékpárosok a város társadalmának részei lettek. Részt vettek a település kulturális, sport-, gazdasági és társasági életében. Segítették a fásítást, az ünnepi rendezvényeken felvonultak. Sok házasság kötött. Katonai objektumukat a mai napig kerékpáros-laktanyának nevezik.

duk fegyverzete pedig 6 géppuskából és két nehézpuskából állt. A zászlóalj közvetlen alakulataként egy árkász-, egy páncéltörő ágyús és egy távbeszélőszakaszt alkalmaztak, továbbá alárendeltek egy kisharckocsi-szakaszt és egy gépvontatású közepes tarackos úteget is. A hadrendi számozást is megváltoztatták. Az újonnan felállított nyolc hadtestközvetlen zászlóaljat római számokkal jelölték, míg a többi zászlóalj 9 és 16 közötti sorszámot kapott. A kerékpáros-zászlóaljak Jászberényben, Budapesten, Rétság, Munkács, Nyírbátorban, Városnaményben, Kiskunhalason és Szegeden voltak elhelyezve.

FELVIDÉK, KÁRPÁTALJA, ERDÉLY ÉS DÉLVIDÉK MÚÚTJAIN

A kerékpáros-alakulatok az országgyarapítások alkalmával estek át a tűzkeresztségen. Korlátozott harcértékük ekkor még nem volt szembetűnő. Gyorsan és hatékonyan tudtak közlekedni a Kárpát-medencei úthálózaton, bár a határhoz még többségében vasúton szállították őket. Az 1938. őszi felvidéki bevonulásra a jászberényi m. kir. „Kiss Ernő altábornagy” 5. honvéd kerékpáros-zászlóalj egyik századparancsnoka így emlékezett: *„A határhoz érve egy pillanatra megálltunk, majd indultunk tovább. A határt elsőnek én léptem át. A haditudósító az egyik újságban, hazafias lelkesedéstől átfűtve, ezt a jelenetet úgy írta le, hogy letérdeltem és a visszakerült anyaföldet megcsókoztam. Ezzel a ránk kényszerített, több éves határ szűnt meg határnak lenni. Akkor azt hittük: örökre. Az első falu, Pribenik, ünneplőbe öltözve fogadott minket. Virággal vártak. Mi, a kerékpáros él azonban nem állhattunk meg, mentünk tovább.”*

1939 márciusában Kárpátalján azonban már komoly tűzpárbajokba kényszerültek. Első emberveszteségeik és hősi tetteik is ehhez a területhez kapcsolódtak. Tóth Lajos őrvezető, kerékpáros katona a Magyar Arany Vitézségi Érmét a következőkért kapta: *„A huszti vasútállomásról a Szics gárdisták fegyverrel és lőszerezellel megrakott vasúti szerelvényvel menekülni próbáltak. A »Vak Bottyán« 14. kp. zlj pc.törő ágyús szakasz golyószóró rajával ezt Tóth őrvezető megakadályozta. 1939 március 16-án Veresmartnál golyószóró tűzbe került a raj. Tóth tüzelőállásba rendelte raját, kilőtte az ellenséget, és szabadá tette az utat Huszt felé, ahol újabb támadás érte. Ezt a golyószórót repeszgrá-*

VITÉZ OSZLÁNYI KORNÉL

(KAPOSVÁR, 1893 – CLEVELAND, USA, 1960)

A kassai hadapródiskolán végezte tanulmányait. 1911-ben avatták zászlóssá, és az 52. közös gyalogezredhez helyezték. Az első világháborúban megjárta a szerb, az orosz és az olasz frontot is. A háború végén főhadnagyként szerelt le. 1918 után különféle rejtett beosztásokban szolgált. 1921 szeptemberétől százados, 1935 novemberétől alezredes. 1936. augusztus 1-jétől 1940. február 29-ig szolgált a „Balogh Ádám” kerékpáros-zászlóaljnál, parancsnoksága alatt vett részt az alakulat a felvidéki és a kárpátaljai bevonulásban. Innen a Honvéd Vezérkar főnökének segédtisztjévé nevezték ki. 1940 szeptemberétől ezredessé léptették elő. Ezt követően az m. kir. 2. honvéd gyalogezred, majd az 1. gépkocsizó lövészezred parancsnokaként szolgált. 1943. februártól vezérőrnaggyá nevezték ki.

A magyar 2. hadsereg 9. könnyű hadosztálya parancsnokaként a második világháború alatt egyedülként érdemelte ki bátorságával a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. Az 1944. január 24-én átvett magas katonai kitüntetést egyebek mellett azért kapta, mert a 9. könnyű hadosztály parancsnokaként utóvédje volt a visszavonuló magyar 2. hadsereg III. hadtestének. 1944 áprilisától a 10. gyaloghadosztály parancsnoka, de a háború végi káosz miatt lemondott a tisztségéről. A háború után amerikai hadifogságba esett. 1946 és 1951 között az NSZK-ban élt. 1951-ben az USA-ba távozott. 1993-ban posztumusz altábornaggyá léptették elő.

náttal lőtte ki. Március 24-én Szobránc mellett Alsóhalas majornál tüzérségi előkészítéssel 10 páncélozott gépkocsival támogatva előretörő Hlinka gárdisták támadást indítottak. Tóth őrvezető beírnyozta az ágyút, és bevárta a megfelelő lőtávolságot, négy gépkocsit kilőtt, a támadást visszaverte. A másnap megismétlődő támadás során kilőtt két tehergépkocsit és zsákmányolt két ágyút.”

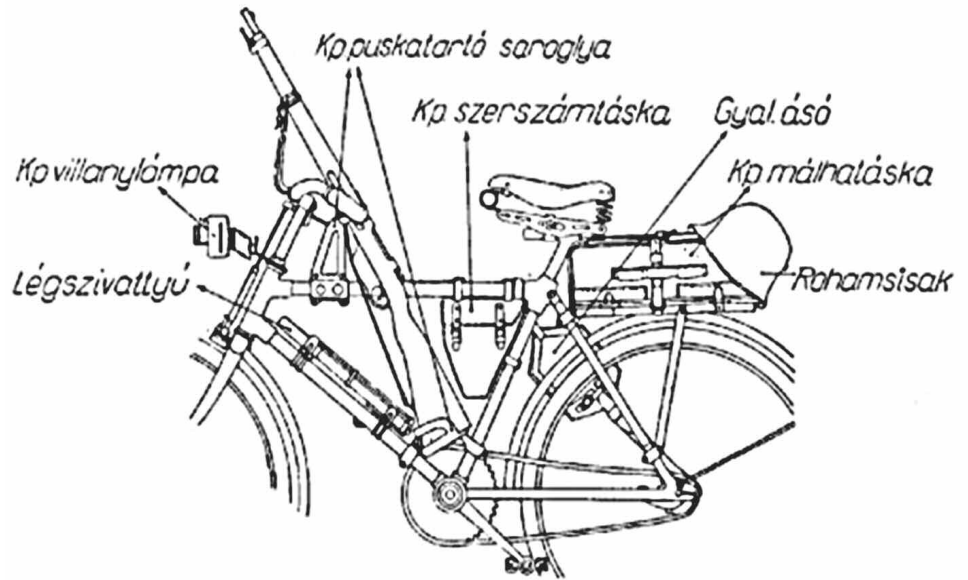
Erdély történelmi útjain is különleges tapasztalatokra tehettek szert kerékpárosaink: ünnepélyes fogadtatásban volt részük, bárhova is mentek. S nemcsak számukra volt feledhetetlen a bevonulás. Amikor Wass Albert író a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* kanadai lap riportere 1984-ben megkérdezte, hogy mi volt élete legszebb élménye, ezt válaszolta: *„Életem legszebb élménye? Amikor megláttam az első magyar motorkerékpáros honvédet az országúton 1940 szeptemberében – bizony már nem emlékszem a dátumra – falunk felé közeledni. Alig félórával azelőtt az utolsó kivonuló román katonacsorda végigdúlta a falut, elhajtotta lovainkat, ökreinket, teheneinket, betört a házba, letépett függönyöket, elhurcolt szőnyegeket, ezüstedényeket, mindent, ami nem volt gondosan elrejtve előlük. Apámat s engem pincébe zártak, magukkal vitték a kulcsot is, és csak a szűk pinceablakon keresztül tudtunk valahogy kimászni onnan. Pizskosan, tépett ingben, ahogy voltam, kiálltam az udvarház északkeleti sarkába, s onnan, a dombról néztem a tó felé kanyargó országutat, amerről a honvédeknek kellett megérkezzenek a szabadsággal. S egyszer csak föltűnt az első motorkerékpáros, mögötte még egy tucatnyi. Egy kerékpáros zászlóalj előőrse! Magyarország, a mi országunk, ott tért vissza velük, a kanyargó országút mentén. Ez a legszebb élményem.”*

A délvidéki hadműveletben a kerékpárosok megtapasztalhatták a partizán harcmódot is, a jó minőségű műutak viszont segítették az előrehaladásukat. Takács István kerékpáros katona így emlékezett vissza a bevonulásra: *„A határnál, az első szerb bunkeroknál még semmit nem észleltünk, simán haladtunk át. Egy kicsit meg is nyugodtunk, nem tudtuk, hogy ezután is lehet baj. Ahol többségében magyarok voltak, zenével és tárt karokkal fogadták a zászlóalj katonáit. Hihetetlen boldogságot*

Kerékpárosszázad zárt rendben

A KERÉKPÁR MÁLHÁZÁSA.

Magyar hadikerékpár málházása.
A hadikerékpár málházának alapfelszerelése:
gyalogsági ásó, köpeny, légszivattyú,
málhatáska, rohamsisak, puskatartó
saroglya, szerszámtáska és villanylámpa,
málhatáskában ruhakefe, sárkefe, fényesítő-
kefe, fénymáz, ing, gaty, két pár kapca,
húskonzerv, főzőcsésze, kávékonzerv,
sátorlap, sátorcövek.

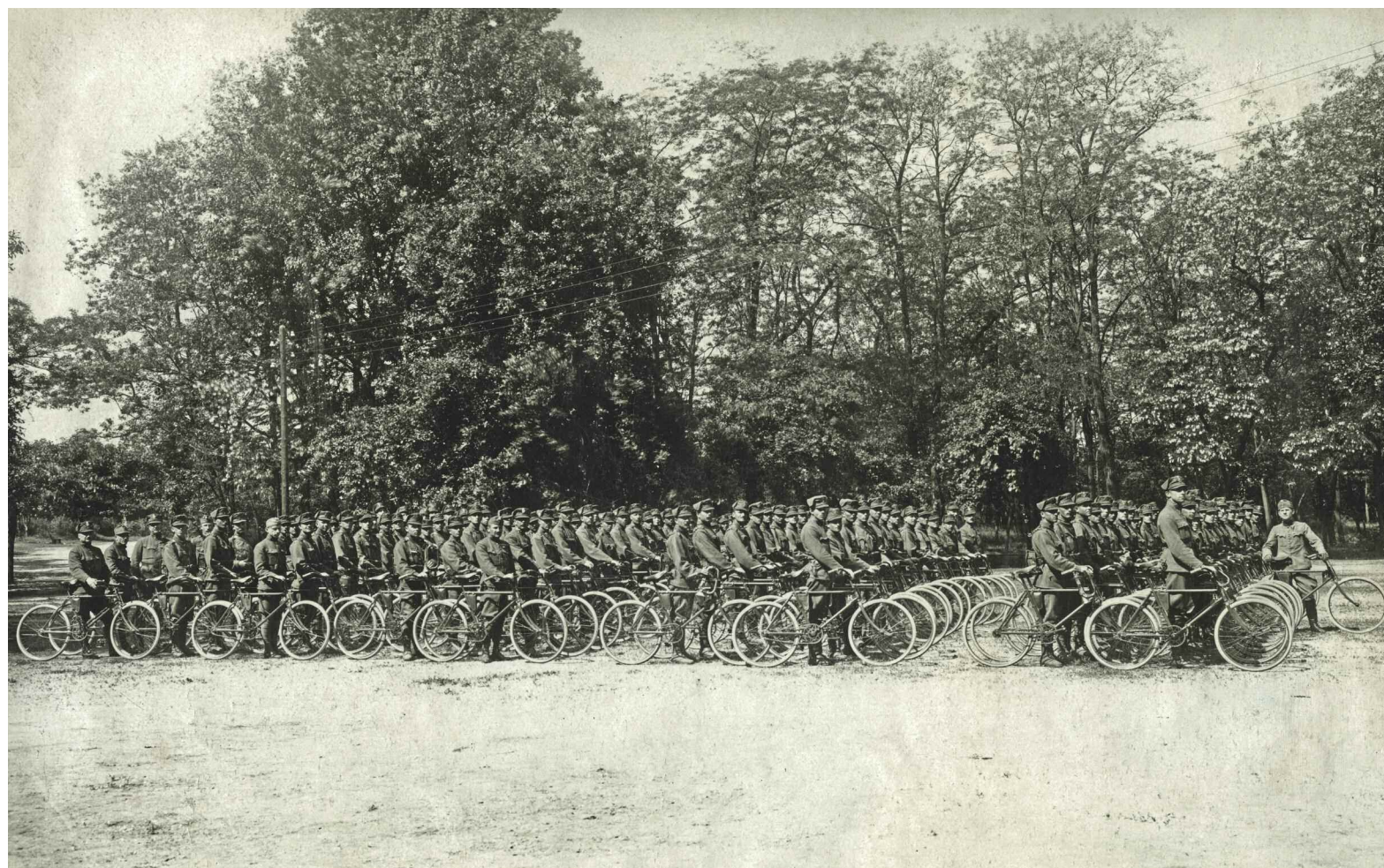
szereztünk nekik a bevonulásokkal. Magyar nőta, köszöntés és jókívánságok fogadtak mindenhol. Élelmet és az italt is úgy osztották, hogy nem hittünk a szemünknek, valószínűleg, amijük volt, mind odaadták volna. Én is a kerékpáromon mindenhova akasztgattam a sonkát, kolbászt, a kormányom tele volt disznótorossal.”

KERÉKPÁRRAL A KELETI FRONT SÁRTENGERÉBEN

Időközben megindult az átfegyverzésük. Először a 9. és a 11. kerékpároszászlóaljakat kezdték harckocsizó ala-

kulattá átszervezni: Toldi I. könnyű harckocsikkal szerelték fel őket. A kerékpáros-alakulatok a visszavonuló szovjet csapatokkal való tűzharcban, valamint megszálló és folyamvédelmi feladatokban vettek részt. A hadi helyzetet egy 1941. július 5-én kelt jelentés így jel-

lemzi: „A kivonuló csapatok igen nagy, harckészséget gátló hiányokkal indultak el. A VI. kp. zlj. pl. sem lőszert, sem üzemanyagot, sem gazd. hivatalt nem tudott magával vinni.” Előrehaladásuk és tűzerejük gyengesége már a kezdet kezdetén kiütközött. Mégis érdemes megem-

Kerékpárosok a Don menti harcok alatt egy szovjet falun haladnak át (fent)
Kerékpárjavítás pihenőidő alatt (jobbra)

líteni, hogy a vendégmarasztaló szovjet sártengerben és felrobbantott hidak között is feltalálták magukat.

1941-ben a 15. honvéd kerékpáros-zászlóalj külön dicséretben részesült egy hídfőhöz való előnyomulás kapcsán. „Előttük a Dnyeszter folyam zavaros víztömege hömpölygött, magába ölelve a két hatalmas felrobbantott hidat. Honvédeink nemigen kedvelték ezeket a roncsokat, inkább ellenségre találtak volna. Azt könnyebb legyőzni, mint ezeket a mozdulatlan, tönkretett szörnyeket. A víz itt nagyon mély és sebes volt, áradó hullámai félelmetes zúgással örvénylették körül az útjukba álló hídroncsokat. [...] Árkászaink alaposan átvizsgálták a hidat, és a helyszínen talált gerendák és deszkák segítségével bürüt készítettek az első híd pilléréig. Ide 10 méter magas létrát ácsoltak, hogy fel lehessen jutni a pillér tetejére, ahonnan már az épen maradt részen a túlsó partra lehetett jutni. Artista mutatványnak is beillett volna az az átkelés. A honvéd vállára vette kerékpárját, a keskeny gerenda bürün egyensúlyozva jutott a pillérig, és onnan kúszott fel a terhével a magasba. [...] Köz-

ben német felderítő egységek jelentek meg a folyóparton, és csodálkoztak, hogy előttük már magyar csapatok vannak. Különösen nagyot néztek azonban akkor; amikor észrevették, hogy kerékpárosaink, vállukon kerékpárral, milyen merészen kúsznak felfelé az ingó létrán a magas pillérre.”

1941 és 1943 között a legtöbb kerékpáros-alakulatot harcokozó zászló-

1941 nyarán a visszavonuló szovjetek a legtöbb közúti és vasúti hidat felrobbantották. A 15. kerékpáros-zászlóalj 2. századának századparancsnoka, Páldy Géza főhadnagy 1941. július 6-án a megromlott hídon pallók és gerendák segítségével átkelt a Dnyeszteren, és hídfőt foglalt a túlsó parton.

aljakká, valamint felderítőosztályokká szervezték. Előbbiek Turán közepes harckocsikat kaptak, s az 1. és 2. páncélosadosztályokat alkották. Ezek az

egységek már így vonulhattak a Donkanyarhoz. Egyedül a 15. kerékpáros-zászlóalj átfegyverzése maradt el. Őket az I. lovashadosztály alárendeltségébe helyezték.

AZ UTOLSÓ KERÉKPÁROSOK

A végső, nagy bevetésére vonuló 15. kerékpáros-zászlóaljnak lengyel földön kellett volna megállnia a helyét. Az I. lovashadosztály közelében 1944 júniusától a világ egyik legerősebb hadseregével szemben teljesen reménytelen volt a helyzete. Vasas József sebesültszállító sofőr így idézte fel ezeket a napokat: „Miután megérkeztünk lengyel területre, azonnal mélyvízbe kerültünk. Egy sebesültszállítón lévő sofőr, mint én, nem tudta elkerülni, hogy ne lássa a rengeteg sérültet és hullát. Hihetetlen állapotok uralkodtak. Mintha nem is Európában lettünk volna, mindenhol nyomor, sár, kosz és reménytelenség. Olyan dolgok, amiket soha nem lehet elfeledni, de persze nem jó szívvel gondolunk rájuk vissza. Mi a kerékpárokat nem is vittük ki, mert tudtuk, tudták a parancsnokaink, hogy ezen terpeviszonyokon csak terhünkre lennének. Azonban így is nagyon sok bajtárs

lelte a halálát ezekben a harcokban. Borzalom volt, és mindenki örült, ha saját magát meg tudja menteni abból a pokolból. Emlékszem az első nagyon komoly sérülte, egy német csoport állított meg minket, hogy vegyük fel egy katonájukat. A lábai helyén két csont lógott elkötte, szörnyű volt, három napig nem bírtam még ételre sem nézni.”

Már az első hetekben megtizedelődtött az alakulat tisztikara, és hamarosan parancsnokuk is súlyosan megsebesült. A zászlóalj végül elveszítette fegyverzetét és állománya kétharmadát. Hazaszállításuk és újbóli, részleges feltöltésük után, 1944 októberétől a magyarországi harcokban már csupán a Csepel-szigetnél és a Vértes környéki harcokban tudtak veszteségeket okozni az ellenségnek. Veszteségeik tovább nőttek, míg végül a zászlóalj parancsnoka egy százados lett. 1945 elejétől folyamatosan a visszavonulást kellett választaniuk. 1945 májusában osztrák földön tették le a fegyvert. Pótkeretük, amely főként fegyvert alig látott fiatalokból állt, cseh területen adta meg magát. Laktanyájukat magyar és szovjet katonai egységek vették birtokba. Az újjászervezett magyar hadseregben már nem állítottak fel kerékpáros-alakulatokat. ♦

SZOLECZKY EMESE

A FRONTÉLET DOKUMENTUMAI

II. VILÁGHÁBORÚS
MAGYAR EMLÉKANYAG

TÁBORI POSTAI LEVELEZŐLAP

Leventejelvénnel ellátott karácsonyi propaganda tábori postai levelezőlap Seregi Ferenc honvéd részére, feladója testvére, Molnár Imréné Szombathelyről 1943. január 22-án.

A leventeifjúság 1941 karácsonyán már gyűjtött a fronton harcoló honvédek javára, azonban 1942-ben a korábnál jóval inkább felkészültek az akcióra. Országsszerte egy hónappal előbb házról házra járva kínálták újságjuk, a *Szebb Jövőt* karácsonyi számát, és ahhoz levélzáró bélyegeket és levelezőlapokat árusítottak 30 fillér, 1 és 2 pengő megváltási árban.

TÁBORI LEVELEZŐLAP

Nagy József őrzető tábori levelezőlapja Szlepkó Zsófiának [Ősikának] Békéscsabára, 1944. augusztus 7.

Az üzenet átjutott a cenzúrán, noha a levelezés örökzöld témáján túl a 31. honvédszázalaj páncéltörő ágyús szakaszához beosztott fiatal ember megrendítően őszintén számolt be érzéseiről: „ha rá gondolok a tavalyi szabad életre, amikor senki sem parancsolt, oda mentünk, ahova akartunk és azt csináltunk, amit józan eszünk diktált, hát talán sírni is tudnék, de úgy gondolom, a sírás úgysem segít, és ez nem is volna szép egy magyar katonától. Az Illyik Pali, akitől egyszer mozijegyet vettem, az szegény már nincs az élők sorába. És azt, hogy menjünk haza, azt kétszer sem kéne mondani, mink szívesen mennénk még csak lehetne. De bizony jól lehet, hogy mire haza kerülünk, az ismerős fiúk megnősülnek, a

lányok pedig férjhez mennek, így majd csak a nagy semmivel találom szembe magamat.”

A szabályzat szerint zöld „fronti” lapot csak katonák ad-

hattak fel tábori postaszámról, front-front, illetve leggyakrabban front-hátország közti levelezésre használták. 1942-től – német mintára – hivatalosan

már kizárólag az előlap bal felső sarkában lévő nyomtatott jelmonddal ellátott tábori postai levelezőlapokat adtak ki.

1) a behívó alakulat stb. fejbélyegzője.

Tértivevénnyel.

2) név: *irinyi Irinyi Kálmán*, rendfokozat: *Tal. főhadnagy*

3) Kézbcsítő postahivatal bélyegzője: **SAS**
Hivatalból díj átalányozva.

4) lakóhely, utca, házászám: *Budapest, Kéllers közút. 25.*

5) Felyvő postahivatal bélyegzője:

7) A behívott tudnivalói:
Bevonuláshoz a hazai vasutak (személy, motoros, veres és gyors) vonatai és a magyar gőzhajózási vállalatok gőzhajói díjmentesen használhatók. Mepetrendszerben közlekedő társaságkocsik csak vasútállomással nem bíró községekből vagy vasúton el nem érhető bevonulási helyre történő utazásnál használhatók díjmentesen. A behívójegyet a vasút (hajó) állomás pénztáránál le kell bélyegeztetni. A vasút, hajó, társaságkocsi személyzete a Behívójegyrol az utazási szelvényt letépheti és megtarthatja. A bevonuló hozza magával az igazolványi-lapját és egyéb katonai okmányait, lássa el magát 2 napra való élelemmel és az évszaknak megfelelő ruházattal.
Azt, aki a behívásnak a megállapított időben akár szándékosan, akár gondatlanságból nem engedelmeskedik, a törvény teljes szigorával büntetik.

II. 1) A behívó alakulat bélyegzője: **Utazást ellenőrző szelvény SAS**

2) A behívó alakulat bélyegzője: **Utazást ellenőrző szelvény SAS**

3) A behívó alakulat bélyegzője: **Utazást ellenőrző szelvény SAS**
80.36.1/KE

SAS-BEHÍVÓ

Behívójegy irinyi Irinyi Kálmán tartalékos főhadnagy részére, aki köteles volt bevonulni a IV. honvéd fogatolt vonatosztályhoz, Pécsre, a Batthyány laktanyába 1943. május 21-én reggel 8 órára.

A nem tényleges állomány mozgósítását tintával előre kitöltött, névre, címre, állománytetre vonatkozó adatokkal, expresszkiüldeményként postázott behívóparanccsal intézték. A címzett köteles volt magával vinni összes katonai okmányát, ellátni magát 2 napra való élelemmel és az évszaknak megfelelő ruházattal. A lakóhelyéről a célállomásig tartó utazáshoz a behívójegy alján található, letéphető ellenőrző szelvény ellenében díjmentesen igénybe vehette a vasutat, gőzhajót, sőt a nehezen megközelíthető helyeken társaságkocsi igénybevételére is jogosult lett. A dokumentumot az állomáson induláskor és érkezéskor a pénztárnál le kellett bélyegeztetni. A behívójegyen a SAS jelzést a „Sürgős Azonnal Siess” kezdőbetűinek összeolvasásából kapjuk. A behívójegy figyelmen kívül hagyását „a törvény teljes szigorával” büntették, az illetőnek 48 órán belül be kellett vonulnia állomáshelyére.

ZSOLDKÖNYV, 1943

Az M. Kir. Műszaki Szertárhoz beosztott Osgyán András tartalékos honvéd, civilben bankalistszt zsoldkönyve.

Többnyire elnyűtt borítóval, koptott állapotban maradt fenn a honvédek által kötelezően a zubbonyzsebben hordott fényképes zsold-

könyv, amelyet az illető egyúttal személyi igazolványként is használt, s ez jogosította fel esedékes illetményeinek felvételére is. ♦

— 1 —

száma: *89*

családi és utóneve: *Osgyán András*

rendfokozata: *honv.*

19... évi...-tól: ...
19... évi...-tól: ...

állományviszonya: *zarlalékos*

csapatteste:

állományteste: *M. Kir. Műszaki Szertár Budapest III. Keled-út 3*

azonossági száma: *M. Kir. Műszaki Szertár Budapest III. Keled-út 3*

foglalkozása: *bankalistszt*

vallása: *rom.kat.*

A z s o l d k ö n y v t u l a j d o n o s á n a k

Stádium Rt.

Magyarország 1942-ben – bár papíron egy harckocsi-ezrede és két önálló harckocsiászlóalja volt – egyetlen hadra fogható harckocsiegységgel sem rendelkezett.

Ugyanis a gyorsadtest 1941. novemberi hazatérése után a harcteret megjárta Toldi harckocsik csaknem 100%-át nagyjavításra vissza kellett szállítani a gyárakba. Azzal azonban mind a német, mind a magyar hadvezetés tisztában volt, hogy harckocsik nélkül a frontra küldendő magyar erők harcértéke jóval kisebb lenne.

Ezért Németország engedett a már 1941 szeptembere óta hangoztatott magyar kérésnek, hogy a kivonuló alakulatokat lássa el páncélosanyaggal. A magyarok által ígért páncéloshadosztály gépkocsizó lövész- és hadosztályközvetlen alakulatait az 1. gépkocsizó lövészdandár feltöltött és ezredé át-szervezett gépkocsizó lövészászlóaljaiból, valamint közvetlen alakulataiból szervezték meg, amelyekhez csatlakozott az időközben átadásra került Nimród páncélozott légvédelmi gépágyúkkal felszerelt 51. páncélvadász-zászlóalj.

BONHARDT ATTILA

A MAGYAR HARCKOCSIZÓK

AZ 1. TÁBORI PÁNCÉLOSHADOSZTÁLY A DON MENTI CSATÁKBAN

Páncélrombolók

Steiner Antal főhadnagy festménye, 1942

A harckocsik megsemmisítéséhez a leghatásosabb eszközök a páncéltörő fegyverek, de mivel ezek nem álltak korlátlanul rendelkezésére a Honvédségnek, ezért olyan eljárásokat fejlesztettek ki, amelyek révén a harckocsi gyenge pontjainak (rossz látási viszonyok, csekély önvédelmi képesség) kihasználásával kis egységek (pl. szakasz) is hozzájárulhattak a páncélosok harcképtelenné tételéhez. A páncélrombolás egysége a három főből álló páncélromboló járőr, amely parancsnokra, biztosítóra és robbantóra tagozódik.

Keitel tábornagy 1942. januári budapesti tárgyalásain megállapodás született arról, hogy az 1942 nyarán meginduló oroszországi hadjáratban Magyarország milyen erőket vesz részt. „Hosszas alkudozás és huza-vona után” megegyeztek abban, hogy a kivonuló magyar 2. hadsereg állományába a 9 könnyű hadosztály mellé egy páncéloshadosztály is kerül majd. Azonban Magyarország ebben az időben – bár papíron egy harcokcsiezrede és két önálló harcokcsizászlóaljja volt – egyetlen hadra fogható harcokcsiezredével sem rendelkezett. Ugyanis a gyorshadtest 1941. novemberi hazatérése után a harcteret megjárta Toldi harcokcsik csaknem 100%-át nagyjavításra kellett szállítani a gyárakba. Azzal azonban mind a német, mind a magyar hadvezetés tisztában volt, hogy harcokcsik nélkül a frontra küldendő magyar erők harcértéke jóval kisebb lenne. Ezért Németország engedett a már 1941 szeptembere óta hangoztatott magyar kérésnek, hogy a kivonuló alakulatokat lássa el páncélosanyaggal.

SZÁLLÍTÓ ÉS HARCJÁRMŰVEK

A magyarok által ígért páncéloshadosztály gépkocsizó lövész- és hadosztályközvetlen alakulatait az 1. gépkocsizó lövészdandár feltöltött és ezredé át-szervezett gépkocsizó lövészzászlóaljaiból, valamint közvetlen alakulataiból szervezték meg, amelyekhez csatlakozott az időközben átadott Nimród páncélozott légvédelmi gépágyúkkal felszerelt 51. páncélvadász zászlóalj. A gépkocsizó lövészzászlóaljak alapjárműve a magyar

Botond terepjáró rajgépkocsi

tervezésű és gyártású, 6x4 kerék meghajtású Botond terepjáró tehergépkocsi volt, amely egy lövészraj szállítására volt alkalmas. A jó terepjáró képességű kocsi sem páncélzattal, sem fegyverzetel nem rendelkezett, így nem a harcjárművek, hanem a szállítóeszközök kategóriájába tartozott.

A hadosztály felderítő alakulata, az 1. felderítő zászlóalj egyik százada 14 magyar tervezésű és gyártású Csaba páncélgépkocsival volt felszerelve. Az összkerék-meghajtású, elől-hátul vezetőhellyel rendelkező harcjármű kezelőit 9–13 mm-es páncél védte az ellenséges lövedékektől és repeszektől. R-4-es rádiója, amelyet a hátsó vezető ke-

zelt, menet közben 20–40 km-es hatótávolsággal rendelkezett. A csatárváltozat fegyverzete egy géppuskából és egy 20 mm-es nehézpuskából állt, amelyek előerők és hevenyészett védőállások leküzdésére tették alkalmassá. A parancsnoki változatban a nehézpuska helyére egy R-4a típusú rádió került, amely teleszkópos rácsantennája segítségével 100-160 km-re is forgalmazható. A Csabák alapjában megfeleltek a könnyű felderítő páncélgépkocsikkal szemben támasztott követelménynek, mely így hangzott: „látni, hallani, jelenteni”, azonban gyenge védettségük és fegyverzetük miatt komolyabb harc megvívására alkalmatlanok voltak.

Az 51. páncélvadász-zászlóalj állományába tartozó 18 Nimród tulajdonképpen a svéd licenc alapján Magyarországon gyártott Toldi könnyű harcokcsi alvázára épített, felül nyitott forgótoronyban elhelyezett 40 mm-es légvédelmi gépágyú volt. A harcjármű alapfeladata a menetben lévő páncéloshadosztály légvédelme volt. Rendszeresítésekor azonban úgy vélték, hogy a gépágyú pontos irányzéka és 120 lövés/perces tűzgyorsasága fölényt jelent az egyes lövéseket leadó harcokcsikkal szemben, ezért páncélvadászfeladatokra is megfelelőnek tartották.

Az 1941-es hadjárat bebizonyította, hogy a Toldi harcokcsit 5–13 mm-es páncélzata és 20 mm-es nehézpuskából álló főfegyverzete nem teszi alkal-

1938 M Botond terepjáró rajgépkocsi gyári makettje

Toldi könnyű harckocsi

masszá harckocsifeladatok megoldására. Bár a típusból 17 db vonult ki a páncélos hadosztály kötelékében, ezek parancsnoki, híradó, orvosi páncélfarműként speciális feladatokat kaptak.

Mivel 1942 elején magyar harckocsi-anyag nem állt rendelkezésre, a hadosztály legütőképesebb egységét, harckocsiezredét Németország által átadott 102 Pz.kfpw 38/t (magyar elnevezése: T-38) és 20 darab Pz.IV.F1 harckocsival szerelték fel.

A CKD gyár által LT-38 néven a csehszlovák hadsereg részére kifejlesztett könnyű harckocsi erősségének a nagy futógörgős, egyszerű, kevésbé sérülékeny futóművét tartották. A 10,5 t tömegű, jó menettulajdonságokkal rendelkező, mozgékony harcjármű 37 mm-es lövege és 25 mm-es homlokpáncélja pedig az akkori közepes kategóriájú harckocsikéval vetekedett. A német megszállók tovább gyártatták és Pz.kfpw 38 (t) típusjellel besorolták a Wehrmacht állományába. A típus azonban 1941-re már mind védettség, mind tüzérszempontjából gyengének bizonyult, ezért fokozatosan kivonták a német páncélosok élvonalbeli kötelékeiből. Így viszonylag könnyű szívvel engedték át a honvédségnek, ahol lövegének űrmérete alapján a típust közepes harckocsinak minősítették.

A 22,3 tonnás Pz.IV.F1 közepes harckocsi 1941-ben a Wehrmacht legnehe-

zebb harckocsija volt. Eredetileg arra tervezték, hogy 75 mm-es, L/24 csőhosszú, nagyobb repeszhatású löveggel a csak kisebb űrméretű páncéltörő ágyúkkal felszerelt könnyebb páncélosok kísérője legyen. Kis kezdősebességű lövege a modern szovjet páncélosokkal szemben nem volt elég hatásos, ezért Németországban 1942 elején megkezdődött a típus hosszabb csövű, nagyobb átütőerejű páncéltörő ágyúkkal való átfegyverzése. A 75 mm-es, rövid csövű ágyúval rendelkező Pz.IV.F1 közepes harckocsit a honvédségnél nehéz harckocsiként rendszerezítették.

Az átadott harckocsikból csak egyetlen két zászlóaljás ezred felállítására futotta. A zászlóaljak első két százada 20-20 T-38-ból állt, amelyek harcát a Pz.IV.F1-ekkel felszerelt nehézharckocsi-század támogatta a zászlóalj harmadik alegységé-ként. Az ezred személyi állományának egy részét -

főleg a tiszteket - a németországi Wünsdorffban képezték át a német harckocsikra. A többiek felkészítése az esztergom-tábori páncélos-lőiskolán történt.

A HARCKOCSI-ALAKULATOK BEVETÉSE

1942. április 8-án megalakult a hadműveleti területre vonuló 1. tábori páncélos hadosztály német anyaggal felszerelt harckocsiezrede, amely a 30. harckocsiezred elnevezést kapta. Mind a hadosztály nevében szereplő tábori szócska, mind a harckocsiezred 30-as hadrendi száma arra utal, hogy itt nem a magyar páncélosok tervezett fejlesztésébe illeszkedő magasabb egységről, hanem egy meghatározott hadművelet idejére összeállított seregetestről van szó. A harckocsikezelők nagy része a lovasdandárok volt páncéloszászlóaljainak 2-3 éve szolgáló, legjobban képzett katonáiból került ki, akik büszkék voltak arra, hogy az Ansoldók és Toldik után „igazi” harckocsikkal felszerelt alakulathoz kerültek. Az ezred harci szelleme a frontra induláskor kitűnő volt.

A harckocsi-alakulatok első bevetésére 1942. július 18-án az ún. 1. urivi csatában került sor. A 30. harckocsiezred parancsnokáról elnevezett Zádorcsoport a 30/I. harckocsizászlóaljjal, az 51. páncélvadász-zászlóaljjal és egy gépkocsizó lövész-zászlóaljjal vett részt a támadásban a 7. könnyű hadosztály sávjában. A harckocsik és a velük való közös harcra ki nem képzett gyalogság között szinte nem volt harcászati együttműködés.

A gyalogság körében eluralkodott az a nézet,

1938 M Toldi könnyű harckocsi (WM gyári makett)

hogy a „harckocsi majd mindent elintéz”. Ezért a páncélosoktól leszakadva, egy csoportba tömörülve kísérték a támadást, így a harckocsikat a saját vonalukon átengedő szovjet géppuskások súlyos veszteségeket okozhattak a magyar gyalogságnak. Ennek ellenére a támadás lendületesen haladt, és a Zádor-csoport délutánra elérte a Don harckocsikkal már járhatatlan, mocsaras partját. A harcok során csekély saját veszteség mellett 4 ellenséges páncélost zsákmányoltak, 21-et pedig kilőttek, ebből 14 a Nimród páncélvadászok számlájára írható. Ezek közül azonban csak 1 volt T-34, a többi amerikai gyártmányú könnyű Stuart harc-

kocsi volt, amely páncélzat és fegyverzet tekintetében megfelelt a magyarok által használt T-38-nak.

A harckocsi-alakulatok sikeresen megoldották első harci feladatukat. Azonban ismételen bizonyosodott, hogy a harckocsik ugyan megtörhetik az ellenfél ellenállását, és elérhetik a kitűzött célterületeket, de azok megtisztítása és végleges megszállása a gyalogság feladata. A magyar gyalogság ezt nem hajtotta végre, így a folyóparti mocsaras erdőben megbújó szovjet csapatok az éjszaka folyamán a folyón átdobott tartalékokkal – köztük harckocsikkal – megerősödve a páncélosok elvonulása után visszafoglalták a korábbi hídfő egy részét, és ott tartós védelemre rendezkedtek be.

1942. augusztus elején a szovjetek az Urivtól délre fekvő korotajaki hídfőt

két ezred átdobásával fokozatosan bővítették, ezért a hadsereg-parancsnokság úgy döntött, hogy az ott harcoló 10. és 12. könnyű hadosztályok támogatására és a hídfő megtisztítására beteti az 1. páncéloshadosztályt. Az augusztus 7–8-án lezajlott 1. korotajaki csatában a páncéloshadosztály csapatai új eljárást alkalmaztak. A harckocsik az első lépcsőben támadó gépkocsizó lövészek mögött mint kísérő harckocsik mozogtak előre, és a hégzagokon keresztül tüzeltek a gyalogságot veszélyeztető célokra, így némiképp sikerült kivonni magukat a szovjet páncéltörő fegyverek és páncélromboló járórok hatása alól. A hídfőben ellenséges harckocsik nem voltak. Bár sikerült a korotajaki templomot elérni, a vasútállomás és a vasúti töltés elleni támadások összeomlottak. A kétnapos harcban a 30. harckocsiezred 38 T-38-at és 2 Pz-IV-et veszített. Bár a kilőtt vagy meghibásodott harckocsik egy része javítható volt, a harmincszázalékos veszteség az ezred és a hadosztály harcértékét jelentősen csökkentette. Augusztus 8-án az urivi hídfőben egyre erősödő szovjet nyomás miatt a korotajaki harc félbeszakítását és az Urivhoz való átcsoportosulást rendelték el a páncéloshadosztály számára.

Aknára futott T-38 javítható sérüléssel

AZ URIVI HÍDFŐCSATÁK

1942. augusztus 10-én reggel indult meg a 7. és a 20. könnyű hadosztály, valamint az 1. páncéloshadosztály támadása az urivi szovjet hídfő ellen. A támadás megindulása előtt a szovjet csapatok titokban kiürítették első vonalaikat, s a megbízható összeköttetés hiánya miatt az oda a vártnál előbb megérkező magyar gyalogságot érte a saját tüzéség tűzcsapása. Az első támadási céltől 200 méterre található erdő szélén voltak az ellenfél rejtett, erős páncéltörő tűzrendszerrel kiépített állásai. A saját tüzéségi tűztől megrendült gyalogság a harckocsik támogatása ellenére nem tudta birtokba venni az ellenséges állásokat. A magyar harckocsizók már az előrekúszó szovjet páncélromboló járórokkal vívtak közelharcot.

A 2. urivi csatáról így emlékezett meg Maklár László százados, az egyik nehézharckocsi-század parancsnoka: „A páncélos-közelharcban és a páncéltörőtűzben kritikus helyzetbe került harckocsi-lépcsők fokozatosan visszahúzódnak. A balszárnyon Hegedűs zászlósom egyik kocsját hűtőlövés, a másikat a te-

tején aknatalálat éri. Kovács hadnagyom pedig kocsijait a lövéssérülések miatt alig tudja a tűzből fokozatosan hátrább vonni. Topai százados, elsőlépcső-parancsnok harckocsiját kilövik, ő hősi halált hal. Resch alezredes, zászlóaljparancsnok kocsiját mozgásképtelenné lövik. Gyalogságunk a nagy veszteségek miatt megrendülve mellőlünk és tőlünk balra egyaránt húzódik vissza. A harckocsik és a védtelenebb páncélva-dások is mind hátrafelé mozognak. Ki súlyosan sérült kocsijával, ki lőszerért igyekszik hátrafelé. A helyzet válságossá válik a várt orosz harckocsi-ellentámadás nélkül is. A súlyosan sérült és hátra mozgó harckocsik, megrakva jajgató, véres sebesültekkel, csak növelik a megrendülést, főleg a gyalogság soraiban.”

A harckocsik az első támadási céltől, a szovjetek első állásaitól visszavonulva is kitartottak, és megakadályozták, hogy az ellentámadásba lendülő szovjet erők a megingott magyar gyalogságot megsemmisítsék. Annak ellenére, hogy a 2. urivi csatában mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett, egyikük sem nyert teret. A 30. harckocsiezred-

nek az éj leple alatt ugyan sikerült a kilőtt és műszaki hiba miatt mozgásképtelenné vált harcjárműveit kivontatnia, az ezred harcértéke azonban tovább csökkent.

Míg Urivnál folyt a csata, Korotajaknál átkelt a Donon a hídfőben lévő szovjet hadosztály harmadik ezrede és egy harckocsidandár részei is, amelyek ismét birtokba vették Korotajakot, és félő volt, hogy Osztrogozsszk irányába előretörve kettévágják a magyar 2. hadsereget. Mivel az ott harcoló IV. hadtest parancsnoka saját erőből nem tudta a helyzetet tisztázni, a Korotajaknál harcoló magyar és német erők támogatására az 1. páncéloshadosztályt augusztus 12-én pihenő nélkül Urivból ismét Korotajakhoz csoportosították át. A páncéloshadosztály beérkezett erőinek augusztus 13-án sikerült a szovjet támadást megállítani. Az augusztus 14-re tervezett támadási célt, Korotajak elfoglalását, a vasúti töltés és a Don közti terület megtisztítását, valamint a folyópart birtokbavételét azonban nem tudták megvalósítani.

A német Pz.IV F1 rövid csövű közepes, magyar besorolás szerint nehéz harckocsi

A napokig tartó harcban főleg a gyalogos- és a gépkocsizó lövészalakulatok vettek részt. A 2. korotajaki csatában így nem lendületes, legalább zászlóalj-kötelékben végrehajtott támadás, hanem a gyalogos részek helység-harcban való támogatása volt a 30. harckocsiezred feladata. 100 méterekért, utcá-kért, házakért folytak Korotajakban a harcok. A harckocsik naponta rajonként, szakaszonként futottak ki, s gyakran estek aknák és rejtett páncéltörő fegyverek áldozatául. Mivel a helység-harcot otthon nem állt módjukban gyakorolni, annak fortélyait a gyakorlatban, veszteségek árán tanulták meg. Augusztus 20-án rövid pihenőre és műszaki karbantartásra kivonták a harcból az 1. páncéloshadosztályt. A technikai szolgálat áldozatos munkájának eredményeként a végleges harckocsivesztés 1942. szeptember 1-jére 15, más források szerint 30 harckocsira csökkent.

1942. szeptember elején a magyar-német hadvezetés az urivi hídfő végleges kitisztítására szánta el magát. Ehhez 3 magyar könnyű hadosztályt, 1 német gyaloghadosztályt, 6 tüzérszotályt, 1,5 légvédelmi tüzérszotályt, egy német rohamlöveg- és 2 páncélvadászotályt, valamint az 1. tábori páncéloshadosztályt bocsátották a támadás irányítója, Langermann német páncélostábornok rendelkezésére. A tervek szerint a magyar és német gyaloghadosztályok feladata lett volna a szovjet csapatok védelmének áttörése, a védőkörletek elfoglalása. A páncéloshadosztály pedig a keletkezett résen benyomulva elfoglalta volna a doni átjárót, megakadályozva ezzel a védőknek a túlpartról történő utánpótlását.

A gyaloghadosztályok támadása szeptember 9-én indult meg az egy hónap alatt lépcsőzetesen kiépített, műszakilag megerősített, páncéltörő és tüzfegyverekkel bőven ellátott szovjet védőállások ellen. A támadás azonban a súlyos véres veszteségek árán is csak rendkívül nehezen nyert teret. A harckocsik az átszegdelt, bokros terep, valamint a telepített aknamezők miatt gyorsaságukban rejlő előnyüket nem tudták kihasználni. A védőknek sikerült az ottcsihai erdő nyugati szélén kiépített hátsó védőállásokban megkapaszkodniuk és Szeljavnoje falut is megtartaniuk. A hídfő megerősítésére az 53. és

a 140. harckocsidandár – 42 tonnás KV-1 nehéz harckocsikkal – szeptember 13-ra virradóra átkelt a Donon. A harckocsik a lövészcsapatokkal ellenlökéseket hajtottak végre. A Szeljavnoje községből kitörni szándékozó szovjet csapatok ellen indított 30. harckocsiezred KV-1 nehéz harckocsikba ütközött.

A kibontakozó páncéloscsatákban mutatkozott meg igazán az átadott T-38-ok és rövid csövű Pz.IV.F1-ek páncélvédettség- és tüzerőbeli hátránya a korszerűtlen szovjet T-34 és KV harckocsikkal szemben. Így ír erről az egyik szemtanú, Maklár László harckocsiszázad-parancsnok: *„Már látni is Kárpáthy százados harckocsijainak felfejlődött vonalát, melytől jobbra tűzvonalban állunk. Szemben és jobbra semmi, fél balra kb. 2000 m távolságra egy KV-1-t látok, amint az erdő felé halad, meg-megáll és tüzel. A toronyból távcsővel figyelve már három reá leadott lövésünket találatnak állapítom meg. A KV közben továbbment, leadott egy-egy lövést, amelyek nyomán sorainkban egy-egy kocsi találat ért. Hegedűs zászlós kocsija tőlem balra kb. 20 m-re előre áll, lassan lánogni kezd. Szerencsésen kímásznak mind az öten. Kegyetlen érzés volt a fölényben levő lövegek és páncélzattal szemben eredménytelenül tűzharcot vívni.”*

Szeptember 13-án a magyar csapatok kilöttek két szovjet harckocsit, miközben saját veszteségük 24 harckocsi volt. Szeptember 14-én a 30. harckocsiezred 21 még harcképes harckocsijával megerősített támadása eredménytelenül próbálta a szovjet erőktől a hídfőt

megtisztítani. Szeptember 16-án estére a szovjet ellentámadás az eredeti fő ellenállási vonalra nyomta vissza a magyar-német csapatokat. Ekkor már csak 12 T-38 és 2 Pz.IV típusú harcképes páncélos állt rendelkezésre. A magyar hadvezetés feladta az urivi hídfő felszámolására vonatkozó elképzeléseit, és védelemre rendezkedett be. Ezzel véget értek a nyári hídfőcsaták, és hosszú hadműveleti szünet kezdődött a Don partján, de a megmaradt urivi és scsucsjei hídfők mérges túskegék ékelődtek a magyar védővonalakba.

A hídfőcsatákban a magyar harckocsicsapatok jelentős szerepet vállaltak magukra. Lendületes előrenyomulásukkal segítették a támadó gyalogságot, visszavonulás esetén utóvédként páncélvédettségük és nagy tűzerejük birtokában fedezték a hátráló csapatokat, megakadályozva, hogy az ellentámadó ellenség megsemmisítse azokat. Abban, hogy a doni szovjet hídfők ellen nem értek el döntő sikert, közrejátszott a harckocsik számára alkalmatlan mocsaras, erdős terep és az, hogy a szovjet védőknek lehetőségük maradt tagolt, műszakilag megerősített védőrendszer kiépítésére.

Az elvégzendő feladathoz képest eredetileg is kevés harckocsi állt rendelkezésre. Három helyett két zászlóalj alkotta a 30. harckocsiezredet, ezért a támadáshoz nem mindig állt rendelkezésre a kellő lökőerő. E mennyiségi hiányt növelte, hogy a harcok folyamán műszaki okokból vagy hadisérülések miatt ideiglenesen kiesett harcjárművek helyett nem állt rendelkezésre pótló

Pótlásként átadott hosszú csövű Pz.IV.F2, 1942 október

lás, amellyel e harckocsik személyzete újra bekapcsolódhatott volna a hadműveletekbe. A védettebb, nagyobb tűzerővel rendelkező szovjet harckocsik megjelenése a 3. urivi csatában megrendítette a személyi állomány fegyveibe vetett bizalmát.

A REGENERÁLÓDÁS HÓNAPJAI

A nyári harcok után az 1. páncéloshadosztály mint a magyar 2. hadsereg hadműveleti tartaléka Kamenka környékén téli szállásra rendezkedett be. Folytatódott a hídfőcsatákban elhasználódott járművek javítása. 1942 októberében már csak 59 Pz.kpfw. 38 (t) és 14 Pz.IV.F1. állt rendelkezésre. Mivel tartalék harckocsik nem voltak, hogy az ezred hadra foghatóságát fenntartsák, a németek hét hosszú csövű, nagy átütőerejű, 7,5 cm-es páncéltörő harckocsilöveggel felszerelt Pz.IV.F2, illetve Pz.IV.G-t, valamint tíz, szintén 7,5 cm-es, de rövid, L/24 csőhosszú löveggel felfegyverzett Pz.III.N. közepes harckocsit adtak át a magyar 1. tábori páncéloshadosztálynak.

A nehézszázadok harckocsi nélkül maradt legénységét rohamtempóban átképezték a hosszú csövű Pz.IV-ekre. A Pz.III-ak személyzete nagyjából 1942 őszén pótlásként a frontra küldött póttartalékosokból állt, akiknek nem volt megfelelő harckocsizó-előképzettségük. Sem a két-három német kiképző, sem Balogh Károly főhadnagy, megbízott századparancsnok nem tudta hadra foghatóvá tenni a századot. 1942 decemberében a németek küldtek kiképzett harckocsizókat. Így a Pz.III. század a magyar 30. harckocsiezred állományában, de német személyzettel harcolt a szovjet áttörés és a magyar 2. hadsereg visszavonulása idején. Az 51. páncélvadász-zászlóalj a kiesett Nimródok pótlására 5 db igen hatékony, 75 mm-es páncéltörő ágyúval felfegyverzett Marder II páncélvadászt is kapott.

A beállt kemény hidegek nagy nehézséget jelentettek a járművek beindításánál. A harckocsi téli indításához szükséges melegítő késői megérkezése miatt csak 1942. december végén, 1943. január elején kezdődhetett meg azok beszerelése. 1943. január 1-jétől az 1. páncéloshadosztályt a Hans Cramer vezérőrnagy vezetése alatt álló ún. Cramer-hadtest kötelékébe sorolták, ezzel kivették a magyar 2. hadsereg kezéből az egyetlen tartalék sereget, amellyel rendelkezett. A Cramer-had-

test a német B hadseregcsoport tartalék harccsoportja lett.

A VÖRÖS HADSEREG ELLENOFFENZÍVÁJA

1943. január 12-én a magyar 2. hadsereg védősávjában is megkezdődött a Vörös Hadsereg offenzívája. Január 12-én az urivi, majd január 14-én a scsucseji szovjet hídfőből indult szovjet betörés áttöréssé fejlődött. A keletkezett résen szovjet páncélos- és gyorsan mozgó alakulatok nyomultak a védők hátába, hogy átkaroló hadmozdulatokkal a védelmet feldarabolják és a zsákokban maradt ellenséges csapatokat megsemmisítsék.

Bár az 1. páncéloshadosztály alakulatai viszonylag közel voltak a betörések színhelyéhez, a német hadvezetés habozása miatt a hadosztály csak január 15-én kapott parancsot a scsucseji áttörés felszámolására. Ekkor azonban már nem volt lehetőség a scsucseji hídfőből dél nyugati irányba kitört ellenség teljes megsemmisítésére, csupán a betörés Volcsjénél való elreteszelésére történhetett kísérlet.

Január 16-án az 1. páncéloshadosztály harcképes részei Markinál gyülekeztek Volcsje visz-

Magyar tisztek átképzése német harckocsikra, Wünsdorf, Németország

szavételére. A támadás, amelyben a 30. harckocsiezred négy százada és két gépkocsizó lövészszázalaj vett részt, 4-5 órával a sötétedés beállta előtt indult. A méteres hó, a -30°C -os hideg, a harckocsik és az emberek le-, illetve megfagyása, valamint a Volcsje felől jövő ellenséges tűz erősen lefékezte a támadás lendületét. A község birtokbavétele nem sikerült. A támadás eredménye csupán annyi volt, hogy némiképpen lelassította az oroszok dél nyugat-nyugat irányú előretörését. Cramer tábornok elrendelte a Kamenkára való visszatérést és a felkészülést egy északi irányú áttörésre Osztrogozsszk felé.

Miközben a hadosztályparancsnok a Kamenka–Osztrogozsszk közti úton felderítésén volt, Cramer tábornok 1943. január 17-én este megparancsolta a páncéloshadosztály haladéktalan hátravonulását Tatarinóra a Golobu-

1940/43 M Zrínyi II. rohamlöveg (WM gyári makett)

Magyar katonák egy elhagyott KV-1 szovjet nehéz harckocsit vizsgálnak (fent)
A németek által átadott, a honvédségnél közepes kategóriába sorolt Pztkpww 38(t) (T-38) könnyű harckocsi (lent)

lenséges behatás nélkül – elvesztette seregtestjellegét, és a további harcok folyamán már csak egy gyorsan mozgó vegyes csoportot képezett.

A MAGYAR HARCKOCSIZÓK HELYTÁLLÁSA

Január 18-án Tatarinóban érte a rendezkedő páncélosadosztályt a hír, hogy a következő települést, Alekszejevka-Nyikolajevkát már szovjet csapatok és partizánok tartják megszállva, és elzárják a további visszavonulás útját. A 30. harckocsiezred megmaradt harckocsijából, páncélvadászaiból, árkászszázadából és vonatából alakított harccsoport súlyos utcai harcokban kiűzte az ellenséget Nyikolajevkából, majd a településre vezető utak lezárásával biztosította a városon átvonulást a többi alakulat számára. Végül utóvédként követte az elvonulókat.

sovka–Kamenka–Karpenkovo útvonalon. Ez az éjjeli visszavonulás az egyetlen még járható úton, amelyről a hótorlaszok és árkok miatt letérni nem lehetett, s amelyen magyar, német, sőt olasz gyalogos-, fogatolt és gépkocsizó alakulatok mozogtak rendetlen összevisszaságban, végzetes csapást mért a páncélosadosztályra. A különböző alakulatok járművei összekeveredtek. A hófúvásban elakadt járművek eltorlaszolták az utat. A nagy hideg, a vihar,

a rossz látási viszonyok, az orosz harckocsik előretörésétől való félelem szülte rémlátomások pánikszerű hangelathoz vezettek.

Ez a váratlanul és előkészítetlenül elrendelt s rendkívüli körülmények közt végrehajtott visszavonulás megfosztotta a páncélosadosztályt harckocsi-, gépkocsi- és tüzérségi anyagának java részétől, amit belátható időn belül nem lehetett pótolni, így a páncélosadosztály – tulajdonképpen el-

BÁN ATTILA

AZ ENIGMA H29 REJTJELEZŐ GÉP

Az Enigma forgó kódtárcsás, elektromechanikus rejtjelező gépek forgalmazása az 1920-as években kezdődött meg, először kereskedelmi célokra.

Fejlett, többlépcsős kódolása miatt a titkosítását az 1970-es évek elejéig (tévesen) feltörhetetlennek tartották. A német szárazföldi haderő 1926-tól kezdte alkalmazni különféle változatait. A Magyar Királyi Honvédség az 1930-as évek elején vette használatba a G31-es, nyomtató nélküli típus külső nyomtató csatlakozására alkalmassá tett változatát, illetve a nyomtatóval felszerelt H29-est. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tulajdonában lévő (hiányos nyomtatójú) Enigma H29 tudomásunk szerint az egyetlen fennmaradt példány.

A február 9-ig tartó visszavonulás során a 30. harckocsiezred egyre kevesebb harckocsijából alakított csoport hol elővédként tisztította meg az utat, hol oldalról biztosította különböző magyar és német csapatok visszavonulását a hómezők felől támadó szovjet csapatokkal szemben. Megállás esetén ellenlökésekkel tartotta vissza az üldözőket. A szovjet gyalogság ugyanis éppen úgy respektálta a magyar harckocsikat, mint a miénk a T-34-eket. A visszavonulás során a páncélosadosztálynak harcban kellett átvágnia magát Alekszejevka-Nyikolajevkán (január 18.), Iljinkán (január 20–22.), Bugyonijon (január 23.), Novi-Oszkolon (január 24–26.), Mihajlovkán (február 1–4.) és Korocsán (február 6–7.).

Korocsából a hadosztály nem harcoló részeit útnak indították Belgorodba. Az elvonulókat a megmaradt harckocsikból, Nimród páncélvadászokból és gépkocsizó lövészekből álló harccsoport biztosította. 1943. február 7-én a magyar 2. hadsereg parancsnoksága utasította a páncélosadosztályt még harcoló csoportját, hogy vonuljon vissza Szumiba. Belgorod azonban már orosz kézen volt, ezért a harccsoport attól délre, a robantás előtt álló volcsanszki hídon

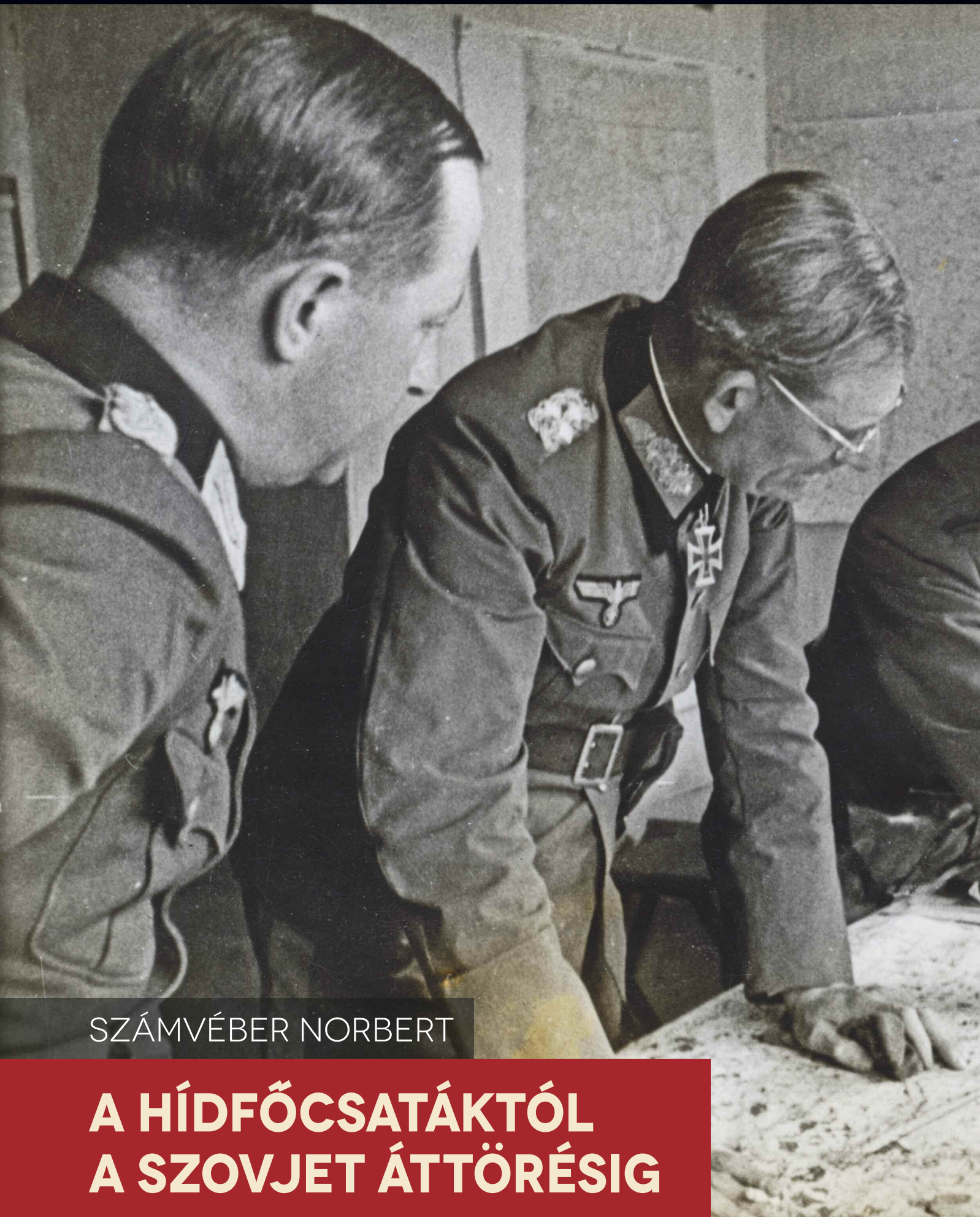

kelt át az Északi-Donyecen. A partváltást két harckocsival megerősített utóvéd fedezte Balikó százados parancsnoksága alatt. Miközben a zöm áthaladt a hídon, az erdőből orosz egységek ütöttek rajta a Balikó-csoporton, amely harcolva vonult vissza. E harcokban pusztult el a hadosztály utolsó hadra fogható harckocsija.

Annak ellenére, hogy a hadosztály szinte teljes harcjárműanyaga megsem-

misült, a visszavonulás méltán került a magyar harckocsizó csapatok történelmének legdicőségesebb lapjai közé. A 30. harckocsiezred áldozata nem volt hiábavaló. A hadosztály januári 10-11 ezres ételmezési létszámából 9000 fő megmenekült. Nem beszélve azoknak a magyar és német katonáknak a tízezeiről, akiknek visszavonulását az utolsó harcjárműig kitartó magyar harckocsizók fedezték. ♦

SZÁMVÉBER NORBERT

A HÍDFŐCSATÁKTÓL A SZOVJET ÁTTÖRÉSIG

A MAGYAR 2. HADSEREG HARCI TELJESÍTMÉNYE A DON MENTÉN, 1942-43

Az 1941-42-es téli szovjet ellentámadás során elszenvedett veszteségek a német hadvezetést arra kényszerítették, hogy az 1942 tavaszára tervezett hadműveletben nagyobb arányban vegye igénybe szövetségesei haderejét. A magyar politikai és katonai vezetés csupán e követelések mérséklésére törekedhetett.

◆ Az 1942. január 22-én Budapesten kötött német-magyar megállapodás értelmében végül kilenc könnyű hadosztályt, egy rögtönzött páncélososztályt és egy repülőköteléket kellett a keleti hadszíntérre küldeni. A tárgyalások során viszont nem tisztázták időben a kiküldendő magyar hadsereg várható alkalmazási módját, sem annak területi és időhatárait, ahogy veszteségeinek pótlását sem.

◆ A Don folyó mellé kiérkező magyar honvédcsoportok harci teljesítményét számos körülmény határozta meg. Vajon a későbbi kudarc milyen okokra vezethető vissza? Katonai szempontból elkerülhető lett volna az 1943. januári súlyos vereség?

◆ Von Weichs vezérezredes, a róla elnevezett német seregcsoport parancsnoka Kovács Gyula vezérkari ezredessel (1893-1963), a 2. hadsereg vezérkari főnökével tart megbeszélést Kurszkhoz közeli törzsszállásán az 1942. június 28-i támadást követően

A keleti hadszíntéren 1941 végéig a német szárazföldi haderő olyan jelentős veszteségeket szenvedett a szovjet Vörös Hadsereggel szemben, hogy Németország a hadászati kezdeményezés megtartása érdekében a korábnál fokozottabb mértékben volt kénytelen támaszkodni szövetségesei katonai erejére. Az 1942 nyarára tervezett újabb német offenzíva végrehajtásához Adolf Hitlernek már a magyar haderőre is szüksége volt.

A FELVONULÁS

1942 januárjában a németek először a teljes Magyar Honvédséget igényelték, amit a magyar vezetésnek a tárgyalások során sikerült lealkudnia egy tábori hadsereg három hadtestbe szervezett kilenc könnyű hadosztályára, egy tábori páncélos hadosztályára és egy repülőcsoportjára.

Az 1942. február 17-én egyszerű átnevezéssel létrehozott magyar könnyű hadosztályok a gyakorlatban csupán megerősített gyalogdandárok voltak. A németek ugyanakkor saját fegyveres erejükben ezen a néven (Leichte Division) 1941 végétől alacsonyabb hegyvidéken alkalmazható elit hadosztályokat szerveztek, amelyek hadrendjében ugyanúgy csak két gyalogezred volt – vadászezred néven –, egyenként három zászlóaljjal, mint a magyar könnyű hadosztályokban.

A német–magyar tárgyalások során nem tisztázták vitéz Jány Gusztáv vezérezredes 207 ezer fős m. kir. 2. honvéd hadseregének várható feladatrendszerét, alkalmazásának földrajzi és időbeli határait és várható veszteségeinek pótlását sem. A németek csupán hadfelszerelési kiegészítésekre tettek ígéretet. A magyar fél azt remélte, hogy a kiszállítandó alakulatok mintegy négy hónap frontszolgálat után az 1941-ben bevetett gyorshadtesthez hasonlóan hazatérhetnek. Jány vezérezredes a németek 1942. évi nyári hadjáratára ezen belül csapatainak feladataira vonatkozó első általános tájékoztatást május 16-án Hitler főhadiszállásán személyesen a Führertől kapta meg.

A magyar csapatokat Kurszk körzetéig vasúton szállították. Ott kirakod-

tak, majd mintegy 1000-1200 km-es gyalogmenetben megindultak a Don folyó irányába. A magyar 2. hadseregnek a hadművelési területre elsőként kiérkező III. hadteste a német Weichs-seregcsoport (Armeegruppe Weichs) kötelékében 1942. június 28-tól vett részt a támadó hadműveletekben. A német VII. hadtesttel megerősített magyar 2. hadsereg kijelölt erőinek feladata az volt, hogy a német 4. páncélos- és a 6. tábori hadseregek között, Kurszk előtti védőállásukból megindulva Tyim város előtt törjék át a szovjet védelmet, és Sztarij Oszkol irányában jussanak ki a Donhoz.

A Weichs-seregcsoporttal szemben a szovjet Brjanszki Front balszárnya (13. és 40. hadsereg), a német 6. hadsereggel szemben pedig a Délnyugati Front jobbszárnya (21. és 28. hadseregek) védekezett. A német–magyar csapatok ezen az arcvonalszakaszon hozzávetőlegesen másfélszeres létszámfölényben voltak a szovjetekkel szemben. A magyar 9. könnyű hadosztály négy napos harcot folytatott Tyim város elfoglalásáért. A harcokban mintegy 3000 főnyi elesett, eltűnt, megsebesült és hadifog-

ságba esett katonát veszített magyar alakulatok 1942. július 7–10. között érték el a Don folyó nyugati partját.

AZ ERŐVISZONYOK

A hosszú menetektől és a kezdeti harcoktól kimerült magyar alakulatokat a német csapatok felváltása után azonnal védelmi állásba rendelték a folyó mentén. A 2. hadsereg előrevonása a folyóhoz augusztus 25-én fejeződött be, amikor az addig harcba még nem vetett IV. és VII. hadtest erői, illetve a hadseregek közvetlen alakulatok is teljes létszámmal beérkeztek. A magyar hadsereg balszárnyán a német 2., a jobbszárnyán pedig az olasz 8. hadsereg helyezkedett el.

A magyar 2. hadsereg mintegy 200 km széles védősávot kapott a folyó mentén. Ennek védelmére mindössze 18 gyalogezred állt rendelkezésre. A hadsereg ténylegesen az arcvonalban harcoló létszáma ekkor mintegy 90 ezer fő volt. A hadsereg személyi állományának több mint fele ugyanis műszaki, ellátó-, egészségügyi, munkás- és

Csoknyai Pál alezredes (1892–1961), a 4/1. zászlóalj parancsnoka búcsúzik családjától 1942. április 24-én a soproni Déli pályaudvaron

vonat-, tehát nem közvetlenül harcoló alakulatoknál teljesített szolgálatot. Ez a harcoslétszám arcvonal-kilométerenként 450 főt jelentett, aminek alapján egy-egy magyar katonára elvileg 2,2 m-es arcvonalszakasz jutott.

Ez a kiterjedés véleményünk szerint megfelelő kiképzés, fegyverzet, harcvezetés, tűztámogatás, műszaki munkálatok és folyamatos ellátás, illetve utánpótlás esetén lehetővé tette volna a mélyebben lépcsőzött, hatékony védelmet. Azonban éppen ezekkel a szükséges feltételekkel volt gond. A magyar hadsereg alapja a gyalogság, annak alapelve pedig a puskás csatár volt. Az átlagos magyar honvéd személyes bátorsága nem maradt el sem a németekétől, sem pedig a szovjetekétől. A kiképzettsége azonban megrekedt a két világháború közötti szinten, mert a friss háborús tapasztalatokat már alig és csak jelentős késéssel építették be a honvédség kiképzési rendszerébe. A legénység nem használta ki a terep nyújtotta lehetőségeket, hajlamos volt a tömörülésre a laza harcalakzatok helyett, és nehézkesen ásta be magát. A hátszág által adható legjobb fegyverzet alapját zömmel első világháborús konstrukciók két háború között korszerűsített változatai alkották. Kevés volt a sorozatlövő fegyver (különösen a géppisztoly) és a gyalogságot támogató korszerű nehézfegyver (aknavető, páncéltörő ágyú).

A tisztikar jelentős hányada tartalékos volt, akiknek szakismerete és harci

tapasztalata kevés kivétellel elmaradt az elvárttól. A fegyvernemek közötti együttműködést gyengén szervezték meg; így például a gyalogság sokszor a tüzérség vagy a páncélosok támogatása nélkül rohmozott, ami indokolatlan veszteségekhez vezetett. A híradókapcsolat sokszor megszakadt, futárokat ritkán alkalmaztak. A műszaki munkálatok lassan haladtak, így a téli időjárás beálltáig alig végeztek valamivel. Emiatt nem alakították ki a hatékony védelem alapját, a mélyen lépcsőzött állásrendszert – például a visszavonuláskor fontos felfogóállásokat vagy a támadások feltartóztatására szánt reteszállásokat –, és ez 1943 januárjában gyorsan megbosszulta magát. Az ellátás zöme német vonalról érkezett, de például az élelmiszerek egy részét a magyar gyomor nem kedvelte. 1942 késő ősztől pedig már a mennyiséggel is gond volt, nemcsak a minőséggel.

Ugyanakkor a szovjet katonák napokig is szívósan harcoltak, akár magvakkal a zsebükben. A magyarokkal ellentétben a szovjetek mesterei voltak az álcázásnak, a közelharcnak, az erdei és épületharcnak. Gyalogságuk gyorsan beásta magát még akkor is, ha csak rövid időre állt meg. Nagyszámú mesterlövészt és aknavetőt alkalmaztak, akik a magyar csapatok veszteségeinek zömét okozták. A magyarok nem tudtak szembeállítani velük saját mesterlövészeket, és aknavetőből is sokkal kevesebb volt nekik. A szovjetek harceljárásai több helyen ugyan a hadijogba

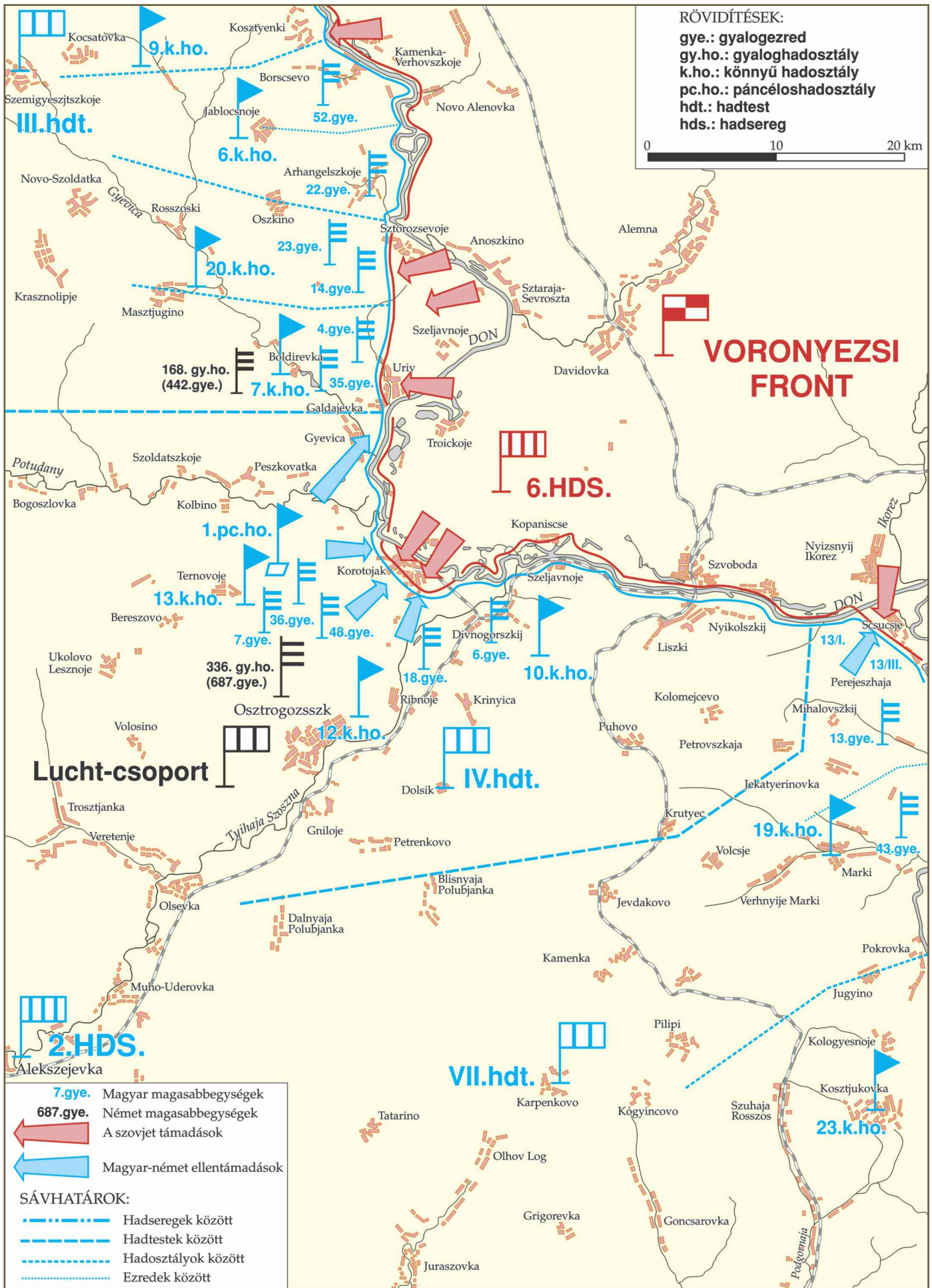
A magyar 2. hadsereg egyik utolsóként felvonuló alakulata a tikkasztó hőségben a Don menti védőállások felé menetel

ütköztek, ám rendkívül hatékonyak voltak, például robbanó gyalogsági lövedéket is alkalmaztak, és nagy űrméretű – 14,5 mm-es – páncéltörő puskával is lőtték gyalogsági célra.

A magyar 2. hadsereg parancsnoksága a védelem peremvonalát a többnyire zombékos, mocsaras partszakaszok miatt a Don partjától 2–6 km-re jelölte ki. A védelem peremvonala az átszeldelt – horhosokkal, kisebb erdőkkel és településekkel tarkított – terep miatt egymással vizuális és tűzösszeköttetésben álló támpontokból állt, nem pedig összefüggő harcárokrendszerből.

A terepet jól ismerő szovjet csapatok arra törekedtek, hogy úgynevezett hídfőket tartsanak meg a Don nyugati partján, ahonnan veszélyeztethetik a magyar csapatok védelmét, és amelyek támadások kiindulópontjai lehetnek. Ezeket a folyó kanyarulataiban építették ki, így megkerülésük vagy oldalról való támadásuk kizárt volt. Felszámolásuk egyedül csak veszteségterhes arc-támadással volt lehetséges.

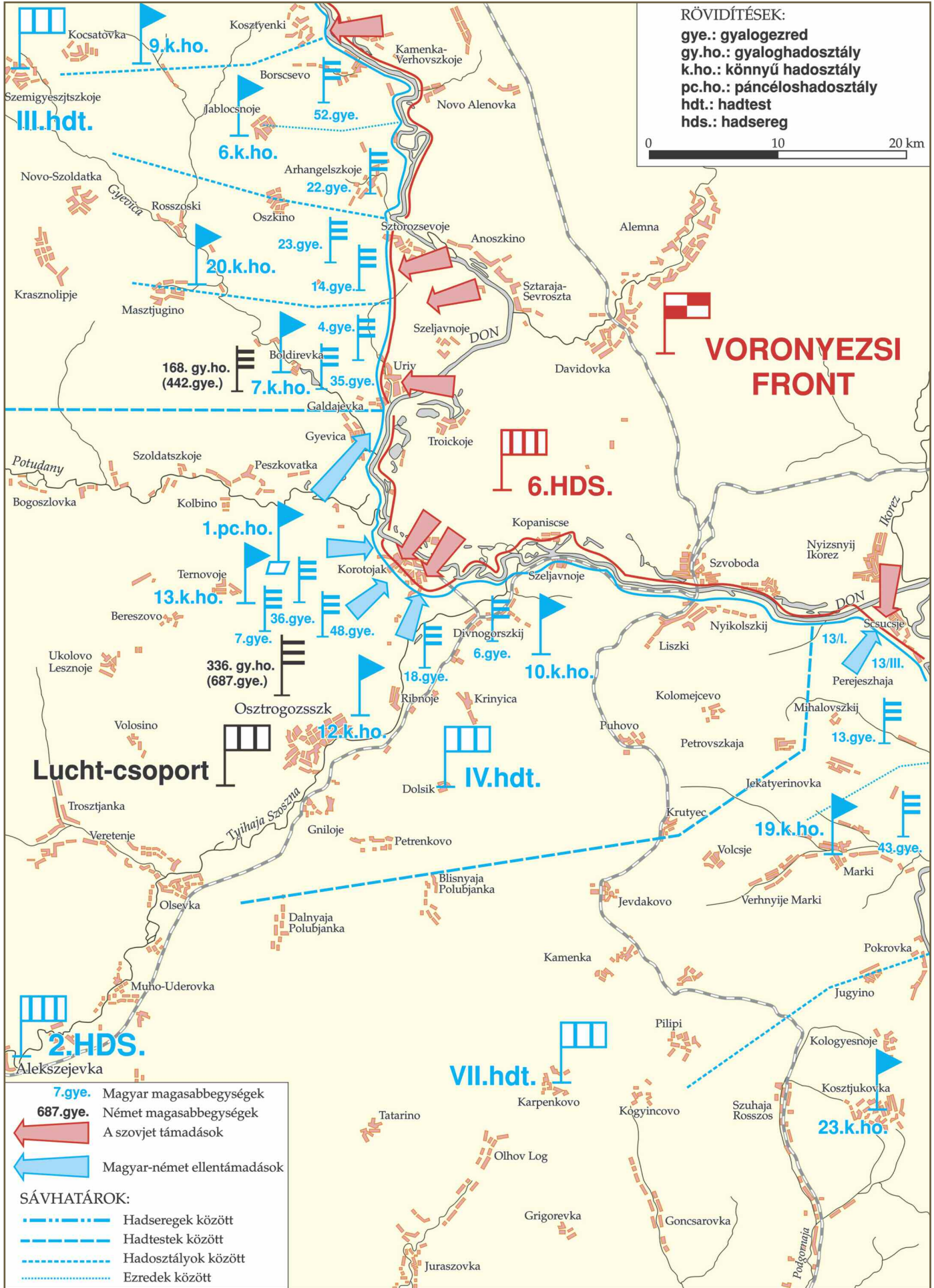
A hídfőállások területe 30 és 100 négyzetkilométer között változott. Mély horhosaikkal, erdőkkel, mocsaraikkal és fedett dombjaikkal jól védhető terepszakaszok voltak, amelyeket

RÖVIDÍTÉSEK:
 gye.: gyalogezred
 gy.ho.: gyaloghadosztály
 k.ho.: könnyű hadosztály
 pc.ho.: páncélos hadosztály
 hdt.: hadtest
 hds.: hadsereg

VORONYEZSI FRONT

7.gye. Magyar magasabbegységek
687.gye. Német magasabbegységek
 A szovjet támadások
 Magyar-német ellentámadások

SÁVHATÁROK:
 Hadseregek között
 Hadtestek között
 Hadosztályok között
 Ezredek között

A nyári hídfőcsaták (az urivi, korotojaki és kosztyenki hídfőharcok), 1942. július–augusztus

a keleti parttal víz alatti és pontonhidak kötöttek össze. A nagyobb hídfőállásokat egy-egy hadosztálynyi erejű szovjet csoport védte.

A legjelentősebb hídfőállás Voronyezstől 60 kilométerre délre, Sztorozsevoje és Uriv község között húzódtott. A szovjet csapatok a Potudany folyó torkolatától délre elterülő Korotojak környékén is jelentős hídfőt építettek ki. A harmadik fontos szovjet hídfőállás a Scsucsjé és Perejeshaja községek által határolt mocsaras, ártéri erdővel borított folyószakaszon épült ki. A 2. hadsereg-parancsnokság kezdettől fogva nem fordított megfelelő figyelmet e terület ellenőrzésére. A hadsereg arcvonalát ért második legnagyobb támadás 1943. január 14-én éppen ebből a hídfőből indult ki.

AZ ELSŐ HÍDFŐCSATÁK

Uriv községnél egy partot váltani nem tudó szovjet harckocsidandár már július 11-én és 12-én súlyos veszteséget okozott a Donhoz előrenyomuló 7. könnyű hadosztálynak. A folyó nyugati partján védekező szovjet csapatokat július 18-án az 1. tábori páncélos hadosztály részvételével az első doni hídfőcsatában sikerült felszámolni.

A 2. hadsereg-parancsnokság – felismerve a nagyobb szovjet hídfőállásokban rejlő veszélyt – több ízben vetette be alakulatait ezek felszámolására. A július 18. és szeptember 16. között ví-

vott veszteséges hídfőharcokban a hadsereg alakulatainak zöme részt vett, s 1942 augusztusától német alakulatok is bekapcsolódtak a harcokba.

A Don mögé visszavonuló szovjet 6. hadsereg alakulatai 1942. augusztus 6-án a magyar arcvonal egyes szakaszain támadást indítottak. Legnagyobb sikereiket Uriv és Sztorozsevoje körzetében érték el, miután a folyón több helyütt átkelve a 7. könnyű hadosztály zászlóaljait meghátrálásra kényszerítették. Ezen a napon a szovjet csapatok Korotojak környékén is átkeltek a Donon, s áttörték a 10. könnyű hadosztály állásait. Az esti órákban még csak egy szűk hídfő és Korotojak nagyobbik része került birtokukba.

A 2. hadsereg-parancsnokság felismerte a veszélyt, de nem rendelkezett elegendő erővel ahhoz, hogy egyszerre és hasonló erővel támadást indítson a szovjetek kialakított hídfőállásainak megsemmisítése céljából. Az 1. tábori páncélos hadosztályt nem akarták részenként bevetni. A szovjetek kihasználták ezt: ha a magyarok Urivnál csoportosultak, akkor ők Korotojaknál támadtak.

A korotojaki hídfő felszámolására utasított 12. könnyű hadosztály augusztus 7-én indított támadást. Csapatait hathetes gyalogmenet után, pihenő nélkül, nyílt terepen vetették harcba a házak közé befészkelte szovjetek ellen. Az 1. tábori páncélos hadosztály által támogatott vállalkozás kudarcba fulladt, sőt a hídfőben fokozatosan erő-

A magyar 2. hadsereg egyik kiépített legénységi fedezéke futóárokban a Don menti védőállások első vonalában 1942 késő nyarán

sődő szovjetek nyomására augusztus 11-re nemcsak Korotojakot, hanem a település közvetlen környékét is fel kellett adni. A korotojaki szovjet hídfő megsemmisítését célzó második nagyobb támadás augusztus 15–17. között zajlott. Ebben már a német 336. gyaloghadosztály részei is rohamra indultak, de átütő eredmény nélkül.

Az augusztus 6-án és 7-én végrehajtott szovjet támadás miatt elvesztett területeket a hónap folyamán Uriv–Sztorozsevoje körzetében sem sikerült visszafoglalni. A 20. könnyű és az 1. tábori páncélos hadosztály harccsoportjai bevonásával megindított augusztus 10-i vállalkozás az időközben jól megerősített Sztorozsevoje község szegélyénél tovább nem jutott.

Augusztus 8-tól a Scsucsjé–Perejeshaja körüli Don-kanyarban is jelentős szovjet harctevékenység vette kezdetét. A 19. könnyű hadosztály egyik zászlóalja által kevés erővel megszállt Perejeshaja és a tőle két kilométerre északra fekvő Scsucsjé községek háromnapos harc után kerültek szovjet kézbe. Itt nagyobb erővel nem is indult magyar támadás a szovjet hídfő felszámolására. Csupán a 19. könnyű hadosztály egyes részei próbálkoztak támadással augusztus 30-án, de eredményt nem értek el.

MG 34 típusú könnyűgéppuskával felszerelt német harcolóőrς folyammegfigyelésen a nagy Don-kanyarban 1942 augusztusában

Augusztus 29-től a német XXIV. páncéloshadtest törzse vezette a 2. hadsereg védővonalán tevékenykedő és a hídfőcsatákban érintett magyar és német erőket. A Korotojajknál már harcolt 336. gyaloghadosztályon és több tüzérszázalton, illetve rohamlővegosztályon kívül augusztus közepétől a 168. gyaloghadosztály is a magyar arcvonal mögött helyezkedett el. A Don menti hídfőcsaták legnagyobb sikerét a korotojajki ellenséges hídfő teljes felszámolásával a német 336. gyaloghadosztály érte el. A német gyalogság a 201. rohamlővegosztály páncélosaival három napig tartó ádáz harcban szeptember 3-án estig teljesen felszámolta a szovjetek itteni védelmét.

A harmadik uriv-sztorozsevojei hídfőcsatában szeptember 9–16. között a magyar 1. tábori páncélos- és a 20. könnyű hadosztály, illetve a német 168. gyaloghadosztály Urivot, a 7. és a 13. könnyű hadosztály részei pedig az attól északra fekvő magaslatokat szándékoztak elfoglalni. Sztorozsevojét és néhány környékbeli magaslatot sikerült ugyan birtokba venni, de a veszteségek minden korábbinál súlyosabbak voltak. Szeptember 9–13. között magyar részről 1237 fő halt hősi halált, 6163-an sebesültek meg és 614-en tűntek el,

német oldalon 217 fő elesett, 1222 megsebesült, 133 pedig eltűnt. A magyar 2. hadsereg teljes véres vesztesége a hídfőcsaták alatt mintegy 27 ezer főre tehető. A hadsereget anyagi téren is jelentős veszteségek érték.

LÁTSZÓLAGOS NYUGALOM

1942. szeptember második felétől a magyar arcvonalszakaszon látszólagos nyugalom uralkodott. Mivel a csapatokat nem sikerült sem leváltani, sem pedig hazaszállítani, fel kellett készülniük a téli körülményekre. Noha egyre több jel utalt a szovjetek támadási szándékára, a szilárd védelem műszaki kiépítését tovább halogatták. A téliessé váló időjárás hamarosan szinte teljesen megakadályozta az érdemi munkát, noha a munkáslétszám az év végéig újabb 83 tábori és különleges munkaszolgálatos századdal gyarapodott.

Novemberben 36 ezer főnyi váltó álmomány érkezett a hadsereg arcvonala mögé a harcolók részbeni váltására, majd november–decemberben 63 menetszázad a veszteségek pótlására. Ugyanakkor a csapatok haditechnikai kéréseit (például szovjet mintájú géppisztolyok, mesterlővezpuskák, sorozatvetők, 12 cm-es aknavetők) a hátorzágnak nem sikerült teljesíteni. A parancsnoki beosztásokban – tapasztalatgyűjtés céljából – gyakran cserélődtek a tisztek, és a szabadságolások miatt jelentős volt a távollévők aránya.

1942 végéig összesen mintegy 250 ezer fő fordult meg a 2. hadsereg állományában, közülük 37 300 fő munkaszolgálatos volt. Mivel a lovak arcvonal mögötti ellátása a téli körülmények között lehetetlen volt, a mintegy 60 ezer elcsigázott állat 80 százalékát a mögöttes területen, távol a peremvonalától „üdültették”. Így azonban a hadsereg alapvetően állati izomerőre alapozott mozgékonyasága – beleértve a fogatolt tábori tüzérezredekét is – gyakorlatilag megszűnt.

Az év végén a hadsereg sávjába került ugyan a német Cramer-hadtest (két német gyaloghadosztály, egy páncéloscsoport és a magyar 1. tábori páncélos-hadosztály), de ez a tartalék a magyar 2. hadsereg parancsnoka számára csak közvetetten volt elérhető. Bevetéséről a legmagasabb német szinten döntöttek.

1942. december végén a Sztálingrádnál megindított ellentámadás sikerének továbbfejlesztése érdekében a szovjet hadvezetés az arcvonal más szakaszain is újabb támadó hadműveletek előkészítésébe kezdett. Ezek közül az első a szovjet Voronyezsi Front osztrogoszszk-rosszosi támadó hadművelete volt. A tervezett hadművelet általános céljai az alábbiak voltak:

- megsemmisíteni a magyar 2. hadsereget, az olasz 8. hadsereg maradványait és a német XXIV. páncéloshadtestet;
- birtokba venni Liszki és Kantyemirovka között a Rosztovba vezető vasútvonalat;

■ kedvező kiindulási helyzetet teremteni a német 2. hadsereg elleni támadáshoz és a Harkov, valamint a Donyec-medence irányában folytatandó előretöréshez.

A magyar 2. hadsereg arcvonalával szemben a szovjet 40. hadsereg és a 18. önálló lövészhadtest készült fel a támadásra. A 40. hadsereg állományába egyéb kisebb megerősítő erők mellett öt lövészadosztály, egy lövészdandár, egy tüzerhadosztály, két páncélvadászdandár, egy rakéta-sorozatvető tüzerhadosztály és egy légvédelmi tüzerhadosztály tartozott. Ezek az erők összesen 68 799 katonát, 1226 löveget és aknavetőt, valamint 1943. január 12-én reggel 132 üzemképes harckocsit számláltak. A hadsereg az eredeti tervek szerint három önálló harckocsidandárja mellé megkapta volna a 4. harckocsihadtestet is. A Dontól keletre működő vasúti hálózat korlátozott áteresztőképessége miatt azonban ez a harckocsi-magasabbegység nem érkezett be időben, s emiatt a hadműveletbe csak jelentős késéssel – gyakorlatilag a magyar 2. hadsereg zömének harcból való kivonása után – tudott bekapcsolódni.

A 18. önálló lövészhadtest sem volt sokkal gyengébb, mint a 40. hadsereg. A hadtest három lövészadosztállyal, egy lövészdandárral, két páncélvadászdandárral, öt tüzezreddel, két légvédelmi tüzezreddel és négy rakéta-sorozatvető tüzezreddel rendelkezett. A csoportosításba tartozó két önálló harckocsidandár és egy önálló nehézharckocsi-ezred 1943. január 14-i adatok alapján összesen 120 üzemképes páncélost alkalmazhatott. A 40. hadsereg és a 18. önálló lövészhadtest együttesen tehát 117 249 katonát, 2038 löveget és aknavetőt, 252 üzemképes harckocsit vont össze a magyar 2. hadsereg sávjában. E szovjet csapatokat összesen 267 repülőgép támogatta. A magyar csapatokkal szemben állt a Voronyezi Front tartalékában a 322. lövészadosztály is Davidovka körzetében.

Fentiek alapján tehát a magyar 2. hadsereggel szemben összevont szovjet alakulatok élőerő terén nem voltak abszolút túlerőben. Sőt, ha a magyar hadsereg alárendeltségében álló német erőket (főleg a Cramer-hadtestet) is hozzászámítjuk az élelmezési létszámhoz, akkor a szovjet csapatok jelentős

létszámhátrányban várták a támadás kezdetét. Az eredményes támadás érdekében azonban a hídfőkben komoly helyi erőfölényt alakítottak ki, bár ezt csak a teljes arcvonaluk egyéb szakaszainak meggyengítése árán teheték meg. A szovjet 40. hadsereg és 18. önálló lövészhadtest erői tüzeresség és harckocsik tekintetében enyhe számbeli fölényben voltak ugyan, de ennek aránya nem érte el a védelem hatékony áttöréséhez nélkülözhetetlennek tartott 3:1 arányt.

A SZOVJET ÁTTÖRÉS

A szovjet terv szerint a 40. hadsereg a Sztorozsevoje–Uriv-hídfőből, a 18. önálló lövészhadtest pedig a Scsucsje-hídfőből megindulva áttöri és feldarabolja a magyar 2. hadsereg védelmét, részeit bekeríti és megsemmisíti, majd elfog-

Kilőtt szovjet T-60 könnyű harckocsik a doni arcvonalon 1942 júliusában. A harcjárművek körül elesett kezelőik fekszenek

lalja Osztrogozsszkot. A délkelet felől előretörő szovjet 3. harckocsihadsereg 12. harckocsihadtestének és a 18. önálló lövészhadtest balszárnycsapatainak Karpenkovo körzetében kellett egyesülniük, bekerítve és megsemmisítve a magyar hadsereg déli szárnyát. A harckocsihadsereg 15. harckocsihadtestének északnyugati irányban támadva, Alekszejevka körzetében kellett volna találkoznia a 40. hadsereg jobbszárnycsapataival, ezzel megvalósítva a magyar 2. hadsereg szétszilált erőinek immár teljes bekerítését.

A szovjet Voronyezsi Front hadművelete 1943. január 12-én egy felderítő vállalkozással indult meg az urivi hídfőből. A gyors siker miatt a 40. hadsereg már január 13-án megindította a 14-ére tervezett fő támadását. A 18. önálló lövészhadtest Scsucsjénél január 14-én áttörte a magyar arcvonalat. A lovak és vontatók hiányában mozgásképtelen tüzérségű 2. hadsereg csapatai a dermedt hidegben egy ideig kintartottak állásaikban, majd részekre szakadva megkezdték visszavonulásukat. A Cramer-hadtestet késve és elaprózva vetették be, így a helyzeten nem tudott javítani.

A Jány vezérezeres által későn kiadott január 17-i magyar visszavonulási parancs miatt a magyar VII. hadtest

már a teljes bekerítettségéből kezdte meg alakulatai hátravonását a Don melől. Szovjet vezetési hibák, Osztrogozssz és Ilovszkoje védőinek kitarása, illetve a Cramer-hadtest eredményes utóvédharcai miatt azonban a szovjetek nem tudták kihasználni kezdeti sikereiket. A magyar IV. és VII. hadtest jelentős részét sikerült az Oszkol folyó mögé hátravonni. Január 24-én a 2. hadsereg zöme kivált az arcvonalból, a III. hadtest azonban csak február 2–4. között tudott kitörni a körülrészből.

1943. január 12-én, a Sztorozsevoje-Uriv-hídfőből megindított harcfelderítéskor a szovjet lövészcsapatokat már harckocsi-támogatással vetették be. Ekkor a harckocsik gyakorlatilag kísérő lövegekként tevékenykedtek, egyenként három-tíz harckocsiból álló csoportokban. A páncélosok az átlagos magyar és német páncéltörő lövegek hatásos lőtávolságán kívül, 500-1000 m-ről tüzelve egymás után kilőtték a védelemben azonosított gyalogsági nehézfegyvereket, amelyek egyébként fel tartóztathatták volna a szovjet csapatok rohamozó harcrendjét.

A magát védtelennek érző magyar gyalogság soraiban fokozatosan eluralkodott a harckocsik okozta félelem, s hamarosan megkezdődött a visszavonulás. Az így gyalogsági biztosítás

nélkül maradt, körvédőképes páncéltörő harccsoportokat lerohanták a szovjet lövészek, akik a rejtett megközelítéskor kihasználták a ködöt és azt, hogy a hideg időjárás számos műszaki meghibásodást okozott a magyar és német haditechnikában (például több páncéltörő ágyú ütőszége eltörtött vagy a helyretoló szerkezet befagyott).

Ennek ellenére kiemelkedő magyar fegyvertények is születtek. Például a 20. könnyűhadosztály páncéltörő ágyús százada Tamás Gyula tüzér főhadnagy vezetésével január 13-án Sztorozsevoje körzetében a támadó kilenc szovjet harckocsiból 7,5 cm-es páncéltörő ágyúival ötöt lőtt ki. A főhadnagy azonban még aznap elesett.

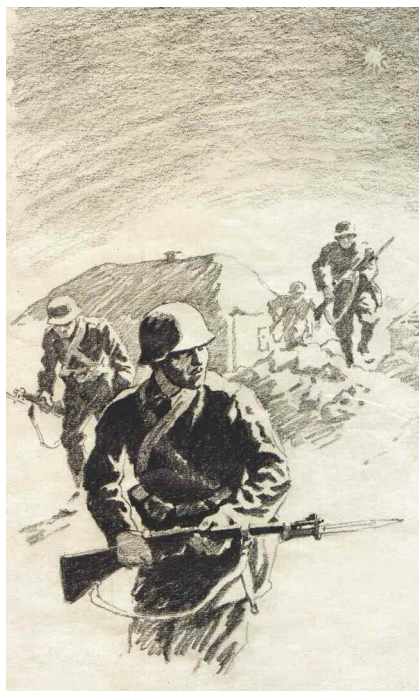
Mivel a szovjet harckocsik hamarosan elérték a védelem tüzérségi állásait, az állásban lévő és lovai, illetve gépjár-

A 2. hadsereg hadműveleti területén 1942. október 17. és 19. között szemlét tartó Nagy Vilmos szolgálaton kívüli vezérezeres (1884–1976), honvédelmi miniszter egy tábori munkásszázadnál tett látogatást. A munkaszolgálatosok polgári ruhájukban, illetve honvédségi sapkában és bakancsban tettek eleget az 1942. évi XIV. törvénycikk által meghatározott honvédelmi kötelezettségüknek.

művei hiányában szinte mozgásképtelen tábori tüzérség közelharcra kényszerült, amelyben a tüzekek ugyan közvetlen irányzással okoztak némi veszteséget a támadó harcokocsiknak és az őket kísérő lövészgyalogságnak, de végül zömmel bekerítették és megsemmisítették őket.

Az arcvonal közelében, a magyar hadosztályok közvetlen alárendeltségében nem volt elég hatékony mozgó páncélelhárító tartalék, mivel a páncélos- és rohamlöveg-alakulatok távolabb állomásoztak vagy még beérkezőben voltak, s a nagy hideg miatt előrevonásuk késett. A rendkívül zord időjárás és főként a köd miatt a német légi támogatás alig volt lehetséges. A szovjet harcokocsi-alakulatok ennek ellenére rövid idő alatt nem elhanyagolható veszteségeket szenvedtek: a 40. hadsereg mindössze négy ütközetnap alatt elveszítette üzemképes harcokocsijainak több mint felét (77 páncélost). Igaz, ezek közül sok harcokocsi javítható sérüléseket szenvedett, de megjavításuk-

Előrenyomulás.

Benyovszky István ceruzarajza, 1942

Huszárjárőr a Don mentén.

Haranghy Jenő 1942-ben készült tollrajza járőrözés közben ábrázolja a huszárokat, amint egy szovjet BT harcokocsi roncsai mellett haladnak el.

hoz időre volt szükség. A scsucsjei hídfőből támadó 18. önálló lövészhadtest 95 üzemképes harcokocsijának több mint egyharmada (33 páncélos) egyetlen nap alatt megsemmisült vagy tartósan harcképtelenné vált.

ÉRTÉKELÉS

Megítélésünk szerint a szovjet áttörést jelentősen hátráltatni lehetett volna, ha a magyar 2. hadsereg sávjában végrehajtják az alábbi intézkedéseket:

- a nyári arcvonal konzerválása helyett ősszel a harcászati szükség szerinti állásokat kellett volna kialakítani a szovjet hídfőkkel szemben,
- a településeket téli körvédelemre kellett volna berendezni (az épületek megerősítését is beleértve) a települések egyszerű körülárkolása helyett,
- a saját gyalogság „páncélosfélelmét” mérsékelhették volna fokozott páncéltromboló-kiképzéssel és felszereléssel, valamint páncélosokhoz szoktatással,
- a 7,5 cm-es löveggel felszerelt magyar harcokocsi-, illetve német rohamlöveg- és páncélvadász-alakulatokat a magyar könnyűhadosztályok közvetlen alárendeltségében kellett volna hagyni és harcászati tartalékként azonnal bevetni.

A szovjet 40. hadseregnél és a 18. önálló lövészhadtestnél a harcokocsikat a lövészgyalogsággal kiválóan együttműködve vetették be, leginkább a gyalogság közvetlen támogatására. Az áttörésnél 10–80 harcokocsi támadott több lépcsőben. A harcokocsi-támadást a lövészgyalogság rohama vezette be, a páncélosok 500–1000 m-ről kilőtték

J. Haranghy Jenő
1942
Huszár járőr a Don mentén

a nehézfegyvereket és a páncélelhárításra beállított lövegeket. A védelembelévő betörés után a harckocsik a szárnyak ellen fordultak. Mivel könnyebben mozogtak a mély hóban, nemcsak az utak mentén támadtak, ahol a védők várták őket.

A magyar 2. hadsereg sávjában 1943. január 12–20. között a magyar és német jelentések összesítése alapján – kutatásunk jelenlegi állása szerint – a magyar csapatok 105 szovjet harckocsit, a német csapatok legkevesebb 86 harckocsit, összesen minimum 191 páncé-

A rendelkezésre álló levéltári adatok szerint 1943. január 12-én a magyar 2. hadsereg sávjában nem volt sem abszolút szovjet túlerő, sem pedig nyomasztó mennyiségi vagy minőségi harckocsifölény. A szovjet siker harcászati oka a lövészgyalogság nagyobb téli mozgé-

A szovjetek üldözésre kettő-öt harckocsiból álló kisebb csoportot alkalmaztak, az ezeket támogató lövészgyalogság sítalpakon vagy gépkocsin, de legtöbbször – a szovjet gyakorlattól eltérően – nem a harckocsikon követte őket. Így ezek a vegyes előrevetett osztagok gyors, ám hézagos átkarolásokat és bekerítéseket alakítottak ki, amelyekből a magyar és német csapatok több alkalommal is sikeresen ki tudtak törni.

A harckocsik alkalmazásakor a szovjetek egy jelentősebb harcvezetési hibát is elkövettek, amikor 1943. január 18-án 12 óra körül a 107. lövészhadosztályt támogató 86. harckocsidandárt Alekszejevka előteréből Osztrogozszzk mielőbbi elfoglalása céljából visszarendelték. Így a dandár nem tudott egyesülni a 3. harckocsihadereg délkelet felől támadó 15. harckocsihadtestének amúgy is elakadt erőivel, amelyekkel a szovjet csapatok Alekszejevkánál elvághatták volna a magyar–német erők visszavonulásának útját. Emiatt elmaradt a magyar 2. hadsereg zömének teljes bekerítése.

lost semmisítettek meg vagy tettek tartósan harcképtelenné. Ez a magyar 2. hadsereg sávjában alkalmazott 461 üzemképes szovjet harckocsi 41,4 százaléka.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a magyar 2. hadsereget a szovjet erők 1943. januárjában rövid idő alatt szétverték, de a seregtest teljes bekerítése meghiúsult. Megítélésünk szerint a magyar csapatok páncélelhárító rendszere a német szövetségi rendszer akkori viszonyai között nem volt gyenge, inkább átlagosnak tekinthető, amely a szovjet harckocsicsapatoknak 1943. január 12–20. között érzékeny veszteséget okozott. Ezt támasztja alá Jány Gusztáv vezérezredesnek, a magyar 2. hadsereg parancsnokának következő megjegyzése is: *„Az, hogy az orosz harckocsidandárok csaknem megsemmisültek, azokból a tapasztalatokból ered, mivel kelet felől jövet január végéig egyetlen harckocsi sem üldözte csapatainkat, s a gyalogság is csak óvatosan követett minket, ami jelzi, hogy valóban kivérzett.”*

A végtelen orosz hómezőn
visszavonuló magyar alakulatok menete
a hazatérés reményében
1943 februárjában

konysága, kiváló téli felszerelése, a nagy hidegben is működő fegyverzete és az összefegyvernemi harc – főként a lövészek, a tüzérség és a harckocsik együttműködésének – hatékonyabb megszervezése volt.

A magyar 2. hadsereg 1942. június 28.–1943. február 28. között a keleti hadszíntéren elszenvedett előerő-vesztesége a kutatás jelenlegi állása szerint mintegy 50 ezer hősi halott és eltűnt, nagyjából ugyanennyi sebesült és körülbelül 28 ezer hadifogoly volt. A mintegy 128 ezer fős (51%-os) veszteségből 98 ezer fő az 1943. januári áttörés következtében került veszteséglistára. A végleges (halott, eltűnt, hadifogoly) veszteség nagyjából a hadsereg teljes állományának közel egyharmada, körülbelül 78 ezer fő volt. ♦

HADIKITÜNTETÉSEK

Az 1920-as évek elejétől kialakuló önálló magyar kitüntetési rendszer az 1930-as évek végéig csak általános katonai érdemek jutalmazására szolgált, harctéri érdemek elismerését nem tette lehetővé. A területi revízióval kapcsolatos 1938. őszi és 1939. eleji hadiesemények nyomán azonban időszerűvé vált az úgynevezett hadikitüntetések életre hívása. Horthy Miklós döntése alapján 1938. november 4-től ismét adományozni lehetett a nagy múltú, rangos osztrák-magyar katonai érdemrendet, a Mária Terézia katonai-rendet, 1939 tavaszán pedig új hadikitüntetések alapítására került sor.

▲ **Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érem** vitéz nemes barankai Barankay József százados hagyatékából. A magyar királyi 1. honvéd rohamtüzérszázalag 1944. július 13-án a keleti hadszíntéren hősi halált halt parancsnoka posztumusz kapta meg a rangos elismerést. A Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érem kiérdemléséhez különösen kimagasló fegyvertényt kellett végrehajtani, így a mindössze 22 magyar és egy német katona részére odaítélt kitüntetésben többen már haláluk után részesültek.

A kormányzó 1939. április 14-én kelt legfelsőbb elhatározásával hozzájárult, hogy a háború idején szerzett érdemek jutalmazásául a Magyar Érdemrend egyes fokozatait, a Magyar Koronás Nagy Aranyérem, a Magyar

Koronás Ezüst- és Bronzérem, a Magyar Arany-, Ezüst- és Bronz Érdemkereszt, valamint a Magyar Ezüst- és Bronz Érdemérem hadikitüntetéseként kerüljenek adományozásra.

Ettől kezdve a felsorolt – már korábban is létező – elismeréseket zöld-fehér szegélyes, vörös színű, úgynevezett „hadiszalag-

▲ A nyíregyházi huszárok 1941. augusztus 15-i, Mihajlovka melletti lovasrohama során hősi halált halt szalontai Kenéz Géza huszárszázados részére posztumusz adományozott **Magyar Érdemrend tisztikeresztje hadidíszítménnyel, kardokkal**.

gon”, illetve zöld zománcos babérágakkal, az úgynevezett „hadidíszítménnyel” ékesítve ítélték oda harctéri cselekedetekért, míg az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartással véghezvitt harcselekményekért vagy eredményes vezetésért a Magyar Érdemrend egyes fokozatait, a Magyar Koronás Nagy Aranyéremet, illetve a Magyar Koronás Ezüst- és Bronzéremet kardokkal díszítve lehetett kiérdemelni. A hadikitüntetések a rangsorban megelőzték az azonos fokozatú „békekitüntetések”.

1939 tavaszán Horthy Miklós a Magyar Királyi Honvédség (továbbá a csendőrség és más fegyveres testületek) legénységi állományú tagjainak „az ellenség előtt tanúsított személyes vitézsége vagy hősiesség önfeláldozása” elismerésére Magyar Vitézségi Éremet is alapított. A kormányzó mellképét ábrázoló Magyar Arany-, Nagy Ezüst-, Kis Ezüst- és Bronz Vitézségi Érmeket egyazon személy többször

▲ **A Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon, kardokkal** vitéz Németh Endre főhadnagy, a Magyar Királyi Honvéd Légierők felderítőosza hagyatékából. Németh Endre a „Mérfoldes csizma”, majd a „Gólya” távfelderítő században szolgált, többnyire megfigyelőként repült. A keleti hadszíntéren szovjet vadászok ellen elért nyolc igazolt légi győzelmével a második világháború legeredményesebb magyar felderítőosza volt. A kitüntetést 1944-ben kapta, ez alapján avatták az évben vitézzé.

is elnyerhette, amit a szalagon elhelyezett, az érem fokozatának megfelelő színű széles pánt jelzett. 1942 őszén a rendszer kiegészült a Magyar Királyi Honvédség és Csendőrség tisztjei számára „az ellenség előtt végrehajtott s

beigazoltan a férfias önfeláldozás és a személyes bátorság igen magas fokáról tanúskodó fegyvertények vagy cselekmények elismeréséül” adományozható, nagy presztízsű Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel.

Az érdemekért odaítélt hadikitüntetések mellett bizonyos emlékérmek viselésére is jogosulttá váltak a második világháborút megjárt katonák. Így a felvidéki, erdélyi és délvidéki bevonulásokban részt vevők az ezen alkalmakra kibocsátott Felvidéki, Erdélyi, illetve Délvidéki Emlékérmeket, a hadszíntéren különböző beosztásokban szolgálatot teljesítők pedig az 1941-ben alapított, hadjárati és sebessülési éremként egyaránt funkcionáló Tűzkereszt megfelelő fokozatait tűzhatték mellükre. Utóbbiak közül a hadműveletekben ténylegesen részt vevő katonák a kardokkal és koszorúval ékesített I. fokozatot, a hadműveleti területen felvonult, de a harcokban ténylegesen részt nem vevő személyek a koszorúval díszített II. fokozatot; míg a hátszágban mozgósítottak az ékítmények nélküli III. fokozatot viselhették.

A magyar hadikitüntetések adományozási gyakorlatának 1939–1945 között végig része volt a posztumusz odaítélés. A háború folyamán több mint tízezer hősi halott katonát tüntettek ki ilyen módon jelképesen.

▲ **Felvidéki, Erdélyi és Délvidéki Emlékérem**

SZABÓ PÉTER

A 2. HADSEREG MEGSZÁLLÓ TEVÉKENYSÉGE 1942-43

Az írás egy kevésbé ismert résztémát dolgoz fel a 2. hadsereg történetéből: a partizánok ellen vívott, többnyire sikertelen vállalkozásokat, az arcvonal mögötti „együttélést” és viszonyt a helyi orosz lakossággal, illetve a Don mögötti terület közigazgatásának megszervezését a 2. hadsereg arcvonal mögötti alakulatai, nevezetesen a hadtáp-csendőrzászlóaljok által.

Elfogott partizánok

Mint ismeretes, a 2. hadsereg hadműveleti területre elsőként kiérkező alakulatainak nagyobb része szinte azonnal a Kurszk környéki arcvonalba került, kisebb részét pedig – a felettes német parancsnokság utasítására – a környékbeli partizáncsoportok felszámolására vették igénybe. A megerősödött partizáncsoportok ellen a kisebb-nagyobb magyar alakulatokat a kiterjedt brjanszki erdőség területén zajló partizánháború legkíméletlenebb időszakában vetették be. A partizánok több kisebb-nagyobb települést foglaltak el, illetve tartottak ellenőrzésük alatt. Az 1942. májusi és júniusi partizánellenes bevetések során hamar kiderült, hogy az előírt teljes állománnyal, fegyverrel és felszereléssel rendelkező soralakulatok sem képesek megakadályozni a partizánműködés erősödését. A terepismeret és a sajátos partizán harcmodor elleni felkészítés hiánya, az elégtelennek bizonyult fegyverzet mind hátráltatta a feladatok végrehajtását.

A PARTIZÁNELLENES KÜZDELMEK

A „partizánháború” legfőbb elszenvedője kétségkívül a lakosság volt. A vasútvonalak elleni szabotázsakciókkal, valamint az elfogott német és magyar katonák kegyetlen megkínzásával és meg-

gyilkolásával a partizánok azt az ellenreakciót akarták kiváltani, hogy a megszálló alakulatok minél több túszt fogjanak el és végezzenek ki a helyi polgári személyek köréből. Fontos volt számukra, hogy ezáltal a környék lakosságának hangulata és magatartása egyértelműen a megszálló alakulatok ellen forduljon, és a partizánokat támogassák. Az egyes magyar megszálló sereg-, illetve csapattest-parancsnokságok napi helyzetjelentéseiből, illetve megtorló jellegű intézkedéseiből arra lehet következtetni, hogy esetenként bevált a partizánok számítása.

Az egyes falvak felégetése nem csupán megtorlásként, hanem a partizánok élelmezését biztosító „hátország” megsemmisítése céljából vagy egyes csapatparancsnokok utasítására is történhetett, jóllehet a gyengén ellátott magyar megszálló alakulatok is rákényszerültek a lakosság termékeinek rekvirálására. A harcok kíméletlen jellegére utal Fűvessi József tartalékos zászlósnak, a lévai 22/III. zászlóalj szakasparancsnokának alábbi visszaemlékezésrészlete is: *„Sztaroszta jött, hogy a falu lakossága éheznek. Reviczky alezredes, zászlóaljparancsnok engedélyével a »gulyáságyúk« levest főztek, és fél kenyeret kapott mindenki. Nekünk négyünknek jutott egy kenyér. Boldogok voltunk. Meg is hálálták a jótettünket. Amikor kiindultunk a faluból, minden házból tü-*

zeltek ránk. Nem maradtunk adósak. Kézigránáttal és golyószóróval viszonztuk a »hála zsolozsmájukat«. Pedig milyen jó érzés volt bennünk, hogy a háborúban is lehet jót tenni.”

Legnagyobb mértékben a komáromi 6. könnyű hadosztály vett részt a partizánellenes küzdelmekben. Szeregyina Buda város környékén hatalmas, partizánok által ellenőrzött területeket kellett átfésülniük, és alakulataikat koncentrikus vállalkozásban vetették be ellenük. A komáromi sereget közel egy hónapig vett részt a partizánok elleni harcokban, és leharcolt állapotban érkezett meg a Kurszk előtti védelmi állások mögé. Parancsnokságának jelentése alapján 90 hősi halottat, 314 sebesültet és 32 eltűntet veszített a májusi vállalkozások során. Hasonló helyzetbe került a pécsi IV. hadtest gyalogsági harcra nem hivatott utászzászlóalja és egyéb műszaki alosztályai is. Putyivl környékén egy nehézfegyverekkel is felszerelt, erős partizáncsoport ellen vívott harcban május 23. és június 8. között 73 hősi halottat, 80 sebesültet és 32 eltűntet veszítettek. A hadműveleti területen a hosszú gyalogmenetekre kényszerült IV. hadtestbeli seregeteket is gyakorta érte partizántámadás. A legnagyobb veszteség – 28 hősi halott, egy eltűnt és kilenc sebesült – a szekszárdi 12. könnyű hadosztály pécsi 38/I. zászlóalját érte. Kikülönített csoportját július 16-

ROHAMISIAK

A magyar 1935 M rohamsisak formáját tekintve szinte teljesen megegyezett a német sisakokkal. A II. világháború első felében egyes magyar alakulatoknál előfordult, hogy a rendszeren tábori zöld színű rohamsisakjaikat házilag ecsettel szürkére festették át, amely így színében is hasonlított a német rohamsisakokhoz. A bemutatott példány nemes Suhay Imre hadnagy tulajdona volt. Suhay a m. kir. 30/4. harcokocsiszázad tisztjeként halt hősi halált a keleti fronton 1942.

augusztus 12-én, miközben egy sérült harcokocsiból próbálta egy sebesült katonáját kimenteni. Bajtársai a kolbinói temetőben helyezték örök nyugalomra. Halála után megkapta a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét hadiszalagon, kardokkal. Sisakját és néhány más tárgyát édesapja, vitéz Suhay Imre nyugállományú altábornagy adományozta a Hadtörténelmi Múzeumnak.

HUSZÁRTISZTI ZUBBONY

Az M. Kir. Honvédségben a huszárok fegyvernemi színe a búzavirágkék volt. Később a búzavirágkék hajtóka viselését az egész ún. gyorsfegyvernemre kiterjesztették, tehát a huszárok mellett ezt viselték a páncélosok, a gépkocsizó lövészek, valamint a kerékpárosok is. A bemutatott 1939 M tiszti zubbony szalontai Kenéz Géza százados tulajdona volt. Kenéz százados a m. kir. 4/4. lovasszázad parancsnokaként halt hősi halált a keleti fronton 1941. augusztus 15-én Mihajlovkánál, miközben századát vezette. Az ellenség előtt tanúsított vitéz és önfeláldozó magatartásáért halála után a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével tüntették ki, hadidíszítménnyel és kardokkal. Hat hősi halált halt huszárjával együtt temették el Mihajlovkán.

(Bálint Ferenc)

án egy rosszul előkészített partizánellenes vállalkozásban vetették be a Dubovicsi erdőségből származó partizánegységeket.

A HADTÁP-CSENDŐRZÁSZLÓALJAK FELADATA

A 2. hadsereg alakulatai a Don menti terület birtokbavételekor néhány alkalommal jelentős ellenállást tanúsító és visszavonuló csapatokat segítő lakossággal találtak szembe magukat. Ennek okán a hadsereg-parancsnokság szigorú katonai és rendészeti rendelkezéseket hozott. Bár a magyar csapatok által megszállt hadművelési területen szervezett és erős partizánmozgalom nem bontakozott ki – az erdős-mocsaras területeken szegény, sík terep sem kedvezett ennek –, a csapatok ellátását és a terület gazdasági kihasználását veszélyeztető „bandákat” a téli időszak beálltaig mindenképp fel akarták számolni.

Miután e hatalmas terület ellenőrzése a csekély harcértékű hadtáp-csendőrzászlóaljakkal megoldhatatlan volt, a hadsereg-parancsnokság ezen tevékenységébe a helyi lakosságot is megpróbálta bevonni. „A lakosságnak a saját vezetésünkbe vetett bizalmát szigorú, de igazságos bánásmóddal kell kivívnunk. A lakosság közreműködése a bandák leküzdésében nélkülözhetetlen. Arra érdemes emberek jutalmazásánál kicsinyességnek helye nincsen. Viszont annál keményebb megtorló intézkedésekkel kell sújtani azokat, akik bármilyen támogatásban részesítik a bandákat” – olvasható Kovács Gyula vezérkari ezredes szeptember 15-i rendeletében.

A 2. hadsereg hadtápparancsnoksága három hadtáp-csendőrzászlóalj felállításra rendelkezett. E zászlóaljakat általában csendőr alezredek irányították és négy, egyenként 140 puskával, 16 golyószóróval és néhány német géppisztollyal felszerelt századból szerveztek. Általában a Don folyó vonalától 90–100 kilométeres távolságra látták el feladataikat. A hadtápparancsnokság alárendeltségébe tartozott még hét hadtáp-állomásparancsnokság is, amelyek élén szintén törzstisztek teljesítették a szolgálatot.

A Don menti arcvonalhoz közelebb szintén három hadtáp-csendőrzászlóalj tevékenykedett, amelyeket a 2. hadsereg három hadteste között osztottak szét. Ezen csapatok századait a hadtesteken belül a könnyű hadosztályokhoz osztották be, csupán a zászlóalj-parancsnokság és egy század maradt hadtestközvetlen aláosztály. A hadtáp-csendőrzászlóaljak és a hadtáp-állomásparancsnokságok tevékenységi körébe elsődlegesen a katonai közigazgatás megszervezése, a közbiztonsági szolgálat ellátása és a tábori rendészeti feladatok végrehajtása tartozott, de gyakran rájuk hárult a partizánaktivitások letörése, illetve közutak és vasútvonalak biztosítása is.

A Kurszktól keletre húzódó arcvonal június 28. és július 2. közötti áttörését követően a visszavonuló szovjet csapatokat követni nem tudó, szétszóródott és többnyire polgári ruhát öltött csoportok felszámolására és a vasútvonalak biztosítására a hadtápparancsnokság alárendeltségébe tartozó három hadtáp-csendőrzászlóaljat vetették be. A nagy kiterjedésű ún. hadtápterületen

Kitelepítik a lakosságot a hadművelési területéről

szolgálatot teljesítő, kis létszámú és gyengén felszerelt 101., 106. és 108. hadtáppászólóalj tisztogatásainak június 28. és október 20. között közel 760 partizánnak minősített személy esett áldozatul. Az őrizetbe vett, partizángyanús és hadkötelesnek számító személyeket többnyire internálták, vagyis a német hatóságoknak adták át, részben pedig a 2. hadsereg hadművelési területén létesített hadifogoly-gyűjtőtáborokban helyezték el. A négy táborban embertelen állapotok uralkodtak, ellátásukról a helyi lakosságnak kellett gondoskodnia.

Az elfogott partizánok ellen hozott bírósági ítéleteket, amelyek tábori bíróságokon, hadsereg-, illetve hadtestparancsnokságok kémelhárító, hírszerző osztályain, valamint állomásparancsnokságokon születtek, az 1945 utáni népbíróságok perük során többnyire elfogulatlanul értelmezték. „A partizánok rendes bírói eljárás során történt esetleges kivégzése nem ütközik a hadijogba, mert a nemzetközi hadijog megállapításai szerint polgári ruhában fegyverrel elfogott személyek nem tekinthetők katonáknak, és így számukra a hadifoglyokra vonatkozó szabályok nem irányadók, márpedig háborúban minden hadsereg megtorolja a polgári ruhában és fegyverrel a reguláris hadsereg ellen elkövetett erőszakos cselekményeket. A partizánok hősök voltak, akik a hazájukért harcoltak, de a hősiességükhöz hozzátartozott, hogy vállalták a törvényenkívüliség kö-

vetkezményeit, és így senki nem vonható felelősségre, hogy a hadijog keretén belül szolgálati beosztásából kifolyólag a kémelhárításban vagy a partizánfront felgöngyölítésében tevékenykedett” – olvasható a 2. hadsereg hadtápparancsnokságán szolgált Pomóthy Sándor hadapród őrmester ellen „háborús és népellenes bűntett” miatt indított eljárás 1947. évi felmentő ítéletében.

A hadtáp-csendőrzászlóaljok „harcok során” bekövetkezett veszteségei (el-esett, megebesült) az 1943. januári szovjet hadműveletek előtt – a korabeli veszteség-nyilvántartási adatok szerint – minimálisak voltak. Jelentős veszteséget az Oszkol folyó környéki utóvédharcok és a visszavonulás során szenvedtek.

A 2. hadsereg hadtápterületén tapasztalt súlyos visszaélések okán 1942 novemberében panaszbeadványt juttattak el a honvédelmi miniszterhez. A hadtáp-csendőrzászlóaljok arcvonal mögötti tevékenységéről az alábbi le-sújtó vélemény olvasható az iratban: „Fájdalmasan kellett tapasztalni, hogy a hadtápszászlóaljok a reájuk bízott katonai feladatot egyáltalán nem töltötték be. Feladatuk az lett volna, hogy az előnyomulás során megszállott falvakban, városokban a mögöttes biztonságot minden eszközzel megteremtsék. Ennek egyik eszköze az lett volna, hogy a megszállt falvakban razziával, házkutatással összeszedjék a házakban elrejtett fegyvereket és lőszeranyagot. A kiküldött tábori csendőrök azonban ehelyett a laká-

sokból elvitték az értékes holmikat. Ezüst szamovárok gyűjtésére fektették a súlyt, s a lakosságot formálisan kirabolták. Ennek egyik következménye az lett, hogy az amúgy is partizánhajlamos lakosság meggyűlölte a honvédséget, másrészt pedig a pincékben és padlásokon elrejtett fegyverek ennek a lakosságnak kezében maradtak és ezekkel a fegyverekkel mindenkor habozás nélkül is éltek, valahányszor a magyar honvédségre támadó partizánokhoz csatlakozhattak.”

Az arcvonaltól 5-10 kilométerre fekvő községek lakosságát a 2. hadsereg-parancsnokság – óvintézkedésből – kitelepítette otthonaiból. Többnyire kisebb erdőségekben, maguk vájta gödrökben húzták meg magukat. A ki nem telepített Don mögötti terület közigazgatásának megszervezése a 2. hadsereg arcvonal mögötti alakulatai által felállított egyes állomásparancsnokságok feladata volt, melyek e téren együttműködtek a tábori rendészeti szolgálattal. Ezen parancsnokságok községenként bírót (sztarosztát), községi tanácsot és polgári segédrendőrséget választottak, melyek elsősorban a helyi lakosság kötelező munkaszolgálatának és a mezőgazdasági termelés folytonosságának biztosításánál működtek közre. A polgári lakosság egészségügyi szolgálatát is megszervezték. A hadműveleti területre érvényes rendelkezések betartását a hadsereg hadtápszászlóaljainak a csapatokhoz vezényelt alosztályai felügyelték. Tevékenységük főleg a lakosság ösz-

szeírásából és mozgási szabadságának korlátozásából, idegen egyének ellenőrzéséből, fegyverek felkutatásából, kémtevékenység felderítéséből, merényletek esetén tűszok szedéséből és őrzéséből, illetve egyéb általános és időszaki intézkedések betartásából állt.

A Don mögötti települések lakosságát a védőállások kiépítését és tökéletesítését célzó kötelező munkaszolgálatuk mellett egyéb – a magyar hadsereg ellátása szempontjából elengedhetetlenül fontos – feladatokra is igénybe vették. A 2. hadsereg seregtesteinek parancsnokságai már július végén rendelkeztek az élelmezési készletek téli időszakra történő felhalmozásáról és tartalékolásáról, és az alárendeltségükbe tartozó alakulatokat utasították a kiürített területeken félbehagyott aratási és szénagyűjtési munkálatok végrehajtására. Munkaerőforrásként elsősorban a helyi orosz lakosság, az orosz polgári munkaszázadok és a harchelyzet függvényében a saját csapatok jöhettek számításba.

ELLENTMONDÁSOS KAPCSOLAT AZ OROSZ LAKOSSÁGGAL

A 2. hadsereg hadműveleti területén jelentős partizán-tevékenységgel ugyan nem kellett számolni, de a Don túlsó oldalán védelmi állást foglalt szovjet seregtestek igyekeztek minél hatásosabb kémhálózatot kiépíteni a magyar csapatok által megszállt térségben. A felderítő feladatokat elvállaló személyek általában a Don menti falvak kitelepített lakosságából kerültek ki, illetve olyan szovjet katonákból, akiknek nem sikerült a visszavonuló szovjet csapatokkal átjutni a Don túlsó partjára, és polgári ruhát öltve szét-szóródtak a 2. hadsereg hadműveleti területének mögöttes részén. Az egyes falvak magyar állomásparancsnokai ezért retorzióval éltek azon polgári személyek ellen, akik nem tudták igazolni magukat, akik visszaszökdöstek kitelepített Don menti falvaikba, illetve elsötétítés után a szabadban tartózkodtak. A 6/III. zászlóalj védőkörletében több ízben előfordult, hogy a Lisz kiből kitelepített lakosok – otthagyták, kisebb ingóságaikért, tartalékolt élelmiszereikért – visszame-részkedtek üresen maradt házaikba. Másodszori próbálkozásukat követően – ké-meknek, illetve kémgyanusoknak vélte

Keresztelő, magyar tábori lelkész részvételével

őket – közel 25 elfogott személy (többnyire asszonyok) kivégzését rendelték el a nagyatádi zászlóaljnál.

Hóbe Lajos tartalékos főhadnagy, a Potudany menti egyik orosz falu magyar állomásparancsnoka harctéri naplójának október 20-i bejegyzéseiben a kémtevékenység megakadályozása érdekében hozott intézkedések következményeiről az alábbiak olvashatók: *„A délelőtt folyamán a hadosztályparancsnokságtól a vándorlási tilalmat ellenőrző huszárszázad egyik járőrének parancsnoka jelentette, hogy két kóbor nőt talált a front tájáról jövet. Igazolványuk nem volt, és a vett szigorú parancs szerint agyonlövötte őket. Ez a szigorúság első pillanatban talán visszatetsző, de aki itt van, az tudja, hogy az oroszok minden lépésünkről, minden tervünkről tudomást szereznek, és a híreket ezek az engedély és igazolvány nélkül csavargók közvetítik. Miután a tegnapi nap folyamán 15 ilyen kémgyanus, kóborló, engedély és igazolvány nélküli férfit és nőt végeztek ki a hadosztály területén, és erről a lakosság a táblák útján mindenütt tudomást szerzett, remélni lehet, hogy az ilyen módon űzött kémkedés megszűnik, mert más módon kiirtani nem lehet.”*

A magyar honvédek – ahogy a fennmaradt harctéri naplókban és a megőrzött frontfelvételeken látható – többnyire igyekeztek békés kapcsolatot kialakítani az orosz lakossággal. A helyi

magyar állomásparancsnokságok által hozott tiltó rendelkezések ellenére természetesen előfordult, hogy az arcvonal mögötti falvakban beszállásolt magyar katonák – gyenge élelmezésük kiegészítéseképpen – eltulajdonítottak néhány háziállatot vagy tartalékolt élelmiszert a helybeliektől. Számos visszaemlékezésben és korabeli feljegyzésben olvasható, példák felsorakoztatásával, hogy az arcvonal mögött elszállásolt magyar csapatok – gyakran felettes parancsnokságaik rendelkezéseivel ellentétben – gondoskodáson alapuló, szoros kapcsolatot alakítottak ki a nyomorúságos körülmények között élő helyi orosz lakossággal.

Ellátásuk és biztonságuk érdekében végzett munkájukat Hóbe Lajos tartalékos főhadnagy az alábbiakban igyekezett kompenzálni: *„Ma ismét engedélyt adtam a lakosságnak, hogy a malomban öröltessen. Két őrt is adtam melléjük az útra, nehogy az esetleg meghúzódó partizánok elvehessék a gabonájukat. Egy orosz asszonyt súlyos műtét miatt átvitettem a táborigyógyintézetbe, ahol a műtétet végrehajtották (szemtműtét). Ilyen cselekmények és a gondoskodás az oroszok hálóját vonja maga után. Bizalmuk irányunkban minden nap erősebb lesz, mert gondoskodunk róluk. Általában minden lehető megadunk nekik, csak a pontosságot követeljük meg tőlük”* – olvasható korabeli naplófeljegyzéseiben.

Munkaszolgálatra kötelezett orosz asszonyoknak ételt osztanak

A 2. hadsereg arcvonalának 1943. januári áttörését követően a hadműveletek alakulásának függvényében számítani lehetett rá, hogy az ún. hadtápkörletben felerősödik a partizánmozgalom, és a helyi lakosság is tevőlegesen a megszállói ellen fordul. A partizán csoportokban több átállt magyar munkaszolgálatos is felvette a harcot a visszavonuló magyar csapatokkal. A harcokból kivont alakulatoknak még az Oszkol folyó vonalától nyugatra is gyakran kellett tartaniuk a partizánok rajtaütéseitől.

A 2. hadsereg parancsnoksága közel egyéves keleti hadszíntéri tevékenysége során igyekezett normális kapcsolatot kialakítani a helyi lakossággal, azonban esetenként szigorú, de szükségszerű katonai közigazgatási és rendészeti intézkedései miatt csupán részben nyerte el annak bizalmát. Legfőbb célja az arcvonalban lévő, illetve a mögöttes területen állomásozó alakulatai biztonságának megteremtése volt, ezért az esetleges partizán tevékenység letörésére is nagy súlyt fektetett. Ellentétben a hadtápcsendőrzászlóalj túlzó jelentéseivel, számottevő partizánmozgalom nem bontakozott ki a Don mögötti hadműveleti területen. ♦

SZABÓ JÁNOS

ERŐD A KÁRPÁTOKBAN AZ ÁRPÁD-VONAL

1944 tavaszán a Honvéd Vezérkar főnöke, Vörös János vezérezredes bizakodóan jelentette ki, hogy a Kárpátokban a szovjet haderő előrenyomulása (német segítséggel) hosszabb ideig feltartóztatható. A magyar hadvezetés abban reménykedett, hogy a Balkánon partra szálló angolszász haderő előbb ér a Kárpát-medencébe, mint a Vörös Hadsereg. A vezérkar főnöke magabiztos volt, hiszen Magyarországot a Szovjetunió és Románia felől a Keleti-Kárpátokban 1940-től kiépített Árpád-vonal védte.

A magyar „Árpád” erődrendszer, szemben a francia Maginot-vonallal, nem a merev területmegtartásra, hanem a folyamatos ellentámadásra épült. A nagy létszámú, gépesített csapatokkal szemben a kicsi erővel rendelkező védő fél csak úgy tudott sikeresen ellenállni, ha egy erődszázad a völgy bejáratához szögezte az ellenség utánpótlását, és engedte, hogy az ellenség a hegyeken keresztül tovább támadjon az erődszázadok mögött 10–15 kilométerre védő határvadász zászlóalj támpontja felé. Közben egy határvadász portyázó század utóvédharcban ellövette a támadók lőszerét. Így az erődszázadot megkerülő, de utánpótlás nélkül maradó nagy tömegű gyalogságot a határvadász-zászlóalj megállíthatta és kisöpörhette a völgyből. Az erődszázadot az ellenség nem tudta sem tüzérségi tűzzel, sem repülőcsapásokkal megsemmisíteni, s az ellenséges gyalogság lerohanása ellen is védve volt.

A KÁRPÁTOK ERŐDÍTÉSÉNEK HÁROM FÁZISA

I. FÁZIS

1939-ben Kárpátalja visszatérével napirendre került a Keleti-Kárpátokban húzódnó határok erősítésének gyakorlati megvalósítása. A Honvéd Vezérkar a Haditechnikai Intézet keretén belül már 1938 őszen kikülönített egy erősítési részleget, amely egyelőre nem rendelkezett állandó állománnyal, csak egyre bővülő feladatkörrel, aminek megvalósításába a Haditechnikai Intézet munkatársain kívül polgári cégeket és szakembereket is bevonhattak.

A honvédség hat műszaki százada az elkészült tervek alapján kezdett hozzá a hágók védelmének kiépítéséhez. Ekkor még, harci tapasztalatok híján, a francia Maginot-vonalat tekintették a legkorszerűbbnek, ezért hasonló páncéltörő lövegállásokat terveztek, hosszú, zegzugos alagutakkal és nagy befogadóképességű óvhelyekkel a személyi állomány részére, amelyekben a tiszta levegőt nagy teljesítményű szellőzőberendezések biztosították.

II. FÁZIS

1940 májusában a német hadsereg a Franciaország elleni hadjáratában a Maginot-vonalat nem megkerülte, hanem légideszantcsapatokkal függőlegesen átkarolta, majd a bejáratokat támadva viszonylag könnyen rést ütött rajtuk. Az erődök legnagyobb hátránya az volt, hogy védőik elszigetelten, zárt helyen küzdöttek. Az ilyen erődök építését a Kárpátokban leállították.

1940. augusztus 30-án hozták meg a második bécsi döntést, amelynek értelmében Erdély északi részét Magyarországhoz csatolták. A magyar revíziós politika Dél-Erdély visszavételére készült. Egy esetleges déli irányú támadás hátát északkelet felől a Kárpátok átjáróiban épített erődökkel kívánták védeni. Ezért 1940 őszen-telén Hárosy Teofil vezetésével elkészült az összefüggő védelmi vonal terve, egy rendszerbe foglalva Kárpátalja és Észak-Erdély átjáróinak védelmét. Akkor jelent meg hivatalosan az Árpád-vonal elnevezés is. Az Árpád-vonal védelme a védők sorozatos ellentámadásaira, meglepő manővereire épült.

Az Árpád-vonal építése és korabeli formája (jobbra), valamint napjainkban is megtalálható maradványai (balra)

III. FÁZIS

1943-ban, a 2. hadsereg megsemmisülése után kezdtek hozzá az Árpád-vonal előtti hadművelati előtér megerősítéséhez, azt remélve, hogy a Balkánon partra szálló angolszász csapatok a szovjetek előtt érnek a Kárpát-medencébe. Ehhez két újabb védelmi vonalat építettek ki. A Hunyadi-állás az Északkeleti-Kárpátok hágóit lezáró erődítések legkülső vonala volt, és műszakilag megerősített helységek láncolatából állt. A Szent László-állás a Kárpátok hágóit lezáró, körkörösén védhető század-, illetve zászlóalj támpontokból állt.

Románia ekkor még Magyarország szövetségese volt, de a Kárpátokban védekező magyar és német csapatokat a román haderő Székelyföldön áttörve könnyen hátba támadhatta, ezért Székelyföldet nyugat felől is biztosítani kellett. Ezzel kiteljesedett a Kárpátok védelmi rendszere.

AZ ÁRPÁD-VONAL VÉDELME 1944-BEN

A Kárpátok előterében vereséget szenvedett és visszavonuló magyar kötelékeket az augusztus 1-jén kinevezett új parancsnok, Miklós Béla vezérezredes rövid idő alatt rendezni tudta. A magyar hadvezetés a Keleti-Kárpátokban kiépített három védelmi vonalat egy rendszernek tekintette.

Az 1. Ukrán Front csapatai 1944. július 27. és augusztus 2. között négy támadást indítottak a Hunyadi-állás áttö-

AZ ÁRPÁD-VONAL ÉPÍTMÉNYEI

- 44 völgyzár (erőd-századtámpont)
- 2474 tartós vasbeton építmény (óvóhely az erődrajok számára, vezetési pont, páncéltörőágyú-, géppuska-, nehézpuska-tűzelő-állás, lőszerraktár)
- 1182 föld-fa fedezék és óvóhely
- 1307 nyílt géppuska- vagy páncéltörő-tűzelőállás
- 1200 km lövészárók
- 405 km harcokcsárirok és harcokcsi elleni gúlasor

résére. A magyar hadosztályok több napon át hősiiesen tartották állásaikat, így az ellenség beszüntette támadásait. Az arcvonal augusztus 15. és 20. között stabilizálódott, s a szemben álló felek kötelekeik rendezésére fektették a hangsúlyt.

A szovjet Legfelsőbb Főhadiszállás az Északkeleti-Kárpátokban, majd a Magyarországon és Szlovákiában folytatandó hadműveletekre alakította meg a 4. Ukrán Frontot, amely az 1. gárdahadseregből, a 18. hadseregből, a 8. légi hadseregből, és az önálló 17. gárdalövészhadtestből állt. A szovjet hadvezetés nem becsülte le a Keleti-Kárpátok jelentette akadályt. Az új front parancsnokát is körültekintően választották meg Ivan Efimovics Pet-

rov vezérezredes személyében. Petrov tábornok volt a magas hegyek között vívott hadműveletek specialistája.

Az 1. Ukrán Front 1944. augusztus elején végrehajtott sikertelen áttörési kísérletei után a Keleti-Kárpátokban a magyar csapatok számára egy kis pihenő következett. A Vörös Hadsereg támadásának súlypontját Románia irányába helyezte át. Megkezdődött a Keleti-Kárpátok megkerülésére indított nagyszabású hadművelet.

A szovjet csapatok 4–8-szoros erőfölénnyel rendelkeztek. A támadás augusztus 20-án indult. Aznap áttörték a harcászati mélységet, és augusztus 23-ra részenként bekerítették a 6. német hadsereg zömét és a 8. német hadsereg egyes részeit, valamint a 3. román hadsereget. Ezen a napon bekövetkezett Románia „fegyverfordítása”. Miután Románia kivált a német szövetségből, s a szovjet 2. és 3. Ukrán Front hadseregei akadálytalanul nyomultak előre Magyarország déli határai felé, az ezeréves határokon kívül tevékenykedő 1. hadsereg helyzete veszélyessé vált.

A 4. Ukrán Front többszöri halasztás után, szeptember 9-én indította meg támadását. Az 1. magyar hadsereg a Toronyai- és a Tatár-hágó között harcolva visszavonult a Szent László-állásba. Ekkor indult meg az 1. Ukrán Front támadása az 1. német páncélos-hadsereg ellen, s kezdődött meg a másfél hónapos duklai csata, amely miatt egymás után vonták ki az 1. magyar hadsereg arcvonaláról az addig ott védő német hadosztályokat. A jól véd-

hető Árpád-állásba való visszavonulás a német hadvezetés merev, területfeladást ellenző magatartása miatt nem volt egyszerű feladat.

A 4. Ukrán Front csapatai, amelyek szeptember 9-én kezdték meg a kárpát-ungvári hadműveletet, a hónap végére elérték a régi szovjet–csehszlovák határt. A terv szerint októberben át kellett kelniük a Kárpáton, hogy elérjék Ungvár és Munkács körzetét, de október első felében a 4. Ukrán Front csak jelentéktelen sikereket ért el.

Az október 15-én bekövetkezett sikertelen kiugrási kísérlet után megkezdődött a német–magyar csapatok visszavonása. A 2. Ukrán Front csapatai elérték Debrecen és Nyíregyháza körzetét, ami már komolyan veszélyeztette az 1. magyar hadsereg utánpótlási vonalait.

Grecksó vezérezredes, az 1. szovjet gárdahadsereg parancsnoka az Árpád-vonalat erős védelmi rendszernek tartotta annak ellenére, hogy csak torzó volt, hiszen elsősorban Erdélyben nem állt rendelkezésre elegendő csapat sem a völgyzárak védelmére, sem a hézagok lezárására. Egy, a magyarok iránti szimpátiával egyáltalán nem vádolható mű, *A Nagy Honvédő Háború története, 1941–1945* 4. kötetében így foglalta össze a Kárpátokban 1944 őszén folytatott hadműveleteket:

„...október első felében a 4. Ukrán Front csak jelentéktelen sikereket ért el. Az ellenség, kihasználva a védelemre alkalmas erdős-hegyes terepet és a hágókban létesített erős műszaki létesítményeket, szívósan ellenállt. A jobbszárnyon harcoló 1. gárdahadsereg (parancsnoka Grecksó vezérezredes) október 18-án kénytelen volt abbahagyni a támadást. Ezalatt a front közepén támadó 18. hadsereg – parancsnok Zsuravljov altábornagy – jobbszárny-hadteste megkerülte az Uzsoki-hágót, a Sztavnojéra mért csapással elvágta a hágóhoz vezető utat, s az ellenséget visszavonulásra kényszerítette. A hadsereg balszárny-hadteste elfoglalta a Vereckei-hágót, és néhány kilométert előrenyomult déli irányban. A front balszárnyán a 17. önálló gárda-lövészhadtest (parancsnok Gasztyilovics vezérőrnagy) október 14-ig eredménytelenül harcolt Kőrösmező környékén. Az ellenség azonban október 15-én megkezdte csapatai visszavo-

**HÁROSY (HASZALA)
TEOFIL**

(1893. december 8., Cajla –
1966. június 27., Budapest)

A mödlingi Technische Militärademie diákja volt, 1914-ben avatták hadnaggyá. Az első világháborúban árkász századparancsnok Przemyslben, ahol a vár elestekor került orosz fogságba, ahonnan csak a háború után tért vissza. 1923-tól az erődítéstan tanára volt a Ludovika Akadémián. 1941. szeptember 1-jétől ezredes, 1942–44 között országerődítési parancsnok, az Árpád-vonal építésének egyik irányítója. A háború után a Budapesti Műszaki Egyetemen az erődítéstan tanára, tanszékvezető.

nását, minthogy a 2. Ukrán Front csapatai elérték Debrecen és Nyíregyháza körzetét, és ez komolyan veszélyeztette az 1. magyar hadsereg hadtápját.”

Tehát a szovjet hadtörténetírás is elismerte, hogy a magyar és német csapatok csak akkor vonultak vissza, amikor dél felől a 2. Ukrán Front bekerítéssel fenyegette a Keleti-Kárpátokban az Árpád-vonalat védő 1. magyar hadsereget.

Az Árpád-vonal völgyzáróiból és állásaiból visszavonuló csapatok utóvédharcai során megkezdődött a magyar haderő felbomlása. A sikertelen kiugrási kísérlet, a nyilas hatalomátvétel, az ország jelentős területének elvesztése, a csapatok német vezetés alá helyezése

demoralizálta a magyar erőket, amelyeket már csak a német kényszer és a szovjetektől való félelem vitt előre, vagyis inkább hátra. Megkezdődött a magyar katonák vesszőfutása az életért.

Felvetődhet a kérdés, miért fontos nekünk az a tény, hogy az Árpád-vonal volt az egyetlen olyan erőrendszer Európában, amelyet nem törtek át. Mire való egyáltalán erődíteni? Erről Hárosy Teofil hadiműszaki mérnökmunkári ezredes, az Árpád-vonal megalkotója a *Magyar Katonai Szemle* 1941/11. számában így elmélkedett: *„Vitán felül áll, hogy a védelem a döntést legfeljebb csak elodázza. Győzelmet – vagyis akaratumunknak az ellenségre való rákényszerítését – csakis támadással lehetet kicsikarni. Ősi tapasztalat mégis, hogy a védő majd minden esetben erődít. De nem azért lesz vesztes, mert erődít, hanem azért véd, mert gyengének érzi magát. Ha a védő nem erődít, a támadónak csak annál könnyebb dolga van vele. Eldöntött küzdelem után már csak a győztesnek hallani a szavát, és ilyenkor elsikkad annak a fészegetése, hogy a győzelem minő erőfeszítésbe került.”*

ÍGY MŰKÖDÖTT

A HARCKOCSIK ELLEN

Az Árpád-vonalban csak a szorosjellegű területeket zárták le állandó erődítésekkel. A harcászati és műszaki követelményeket a modern, páncélos-gépesített háború elméletéhez és gyakorlatához igazították, mely szerint az ellenség páncélos felderítő részei haladnak az élen. Azokat kell először leküzdeni vagy visszafordulásra kényszeríteni. Útzárak és harckocsiakadályok egész rendszerét építették tehát ki. Azok védelmére pedig sorozatlövő fegyvereket állítottak be. A páncéloskötelékek támadásának elhárítása nem okozott különösebb nehézséget, mert a szorosjellegű területen a harckocsik csak mélységben tagozva támadhattak, így a páncéltörő fegyverek egymás után küzdhatték le azokat, a gyalogság pedig a környező nehéz terepen nem tudott a megközelítési útvonalától eltávolodni.

A TÜZÉRSÉGI TÜZ ELLEN

A tüzérségi tűz ellen szintén a szétszórta elhelyezett erős bunkerek és a nyílt tüzelőállások védtek a legjobban. Könyű- és páncéltörő lövegek közvetlen tűznek nem adtak támadási felületet, nem építettek lőréssel ellátott bunke-

→ Az Árpád-vonalon. A Vereckei-hágó

Az Árpád-vonal napjainkban is megtalálható maradványai: a harckocsi elleni gúlasor és vasbeton építmények

reket, csak abban az esetben, ha az ellenség nem tudta azt közvetlenül lőni.

A BOMBÁZÁSOK ELLEN

A repülőbombák hatása alól a vonal tervezői az erődelemek méretezésével, szétszórásával, tökéletes rejtésével vonták ki a védőket. A magas hegyek és az erős légvédelem miatt a repülőgépek csak nagy magasságból bombázhattak, ezért hatásuk a völgyzárakra igen jelentéktelen volt. A tüzérségi tűz ellen szintén a szétszórtan elhelyezett erős bunkerek és nyílt tüzelőállások védtek a legjobban.

A GYALOGSÁG ROHAMA ELLEN

A gyalogos és műszaki rohamalegységek ellen egyrészt lehetőséget adtak az erődcsoportnak a közelharcra, másrészt a műszaki záruk és akadályok széles körű alkalmazásával fokozták a védelem elhárító erejét. Az erődcsoport jelentős számú géppuskával, golyószóróval, géppisztollyal és bőséges kézigranát-javadalmazással rendelkezett, így az ellenséges gyalogság támadását biztonságosan vissza tudta verni.

AZ ELLENSÉG VÉLEMÉNYE

Még folyt a háború, amikor a szovjet *Haditechnikai Magazin* 1945. évi 5–6. számában bemutatták az Árpád-vonalat. „Az Árpád-vonal (a Kárpátokban) minden idők erősítési építményekkel legjobban berendezett védelemi terepszakasza volt – mind a tűz, mind a személyi állomány védelme, mind a mozgás akadályozása szempontjából. Masszív kazamatákat a tüzfegyverek számára az ellenség felőli oldalon nem építettek, mert az erdős-hegyes terepen ennek nem is lett volna értelme. Az ellenség csapatainak felépítése, fegyverzete azt eredményezte, hogy a terep a védekező félnek kedvezett. Az előerő és a tüzfegyverek számára készített védelmi építmények aránya az Árpád-vonalban 2:1 volt. Minden védelmi csomópont és támpont kiváló minőségű vasbeton és föld-fa bunkerekből állt, hogy megvédje az előerőt és az anyagi készleteket. Minden támpont és védelmi csomópontrendszer általában minimális vasbeton és föld-fa védelmi építménnyel rendelkezett.”

Tematikus gyűjtemények

Jobban elmélyülne kedvenc témájában?

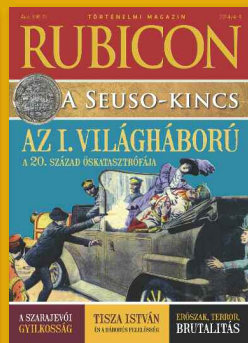
A Rubicon gyűjteményeivel igazi szakértővé válhat!

Néhány példa:

I. világháború

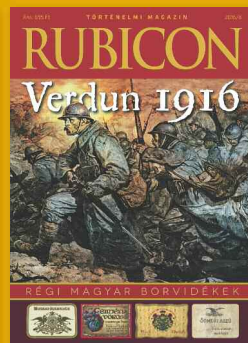
2013/1.

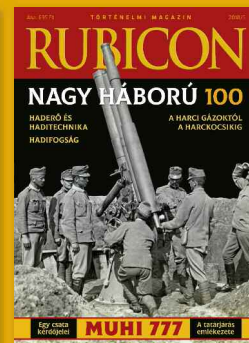
2014/4-5.

2014/9.

2016/8.

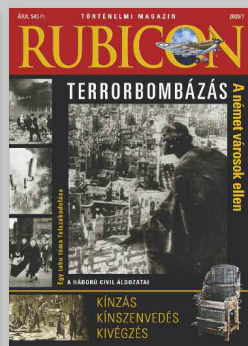

2018/5.

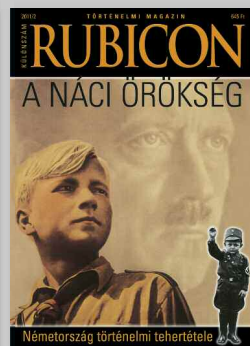
Hitler és a Náci Németország

2005/8.

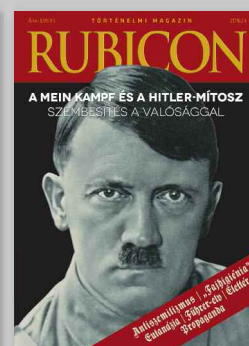
2006/7.

2011/2. különszám

2011/12.

2016/3.

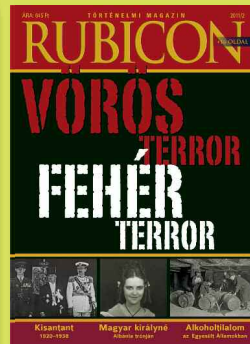
A 20. századi magyar történelem vitatott témái

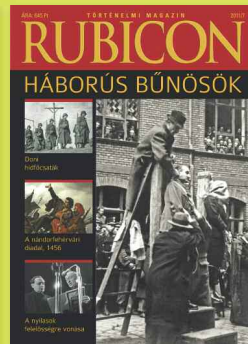
2010/1.

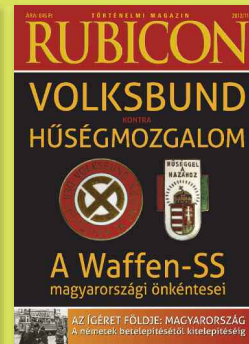
2010/3.

2011/2.

2011/7.

2012/11.

5 lapszám – 30% kedvezmény

További ajánlataink: bolt.rubicon.hu

A Prima Primitissima Alapítvány kuratóriumának
2018. évi döntése alapján
Magyar sajtó kategóriában a Rubicon szerkesztősége
Prima Díjban részesült.

KÖSZÖNJÜK!

Egyben köszönet szeretett szerzőinknek szakavatott,
színvonalas szövegeikért és olvasóinknak olthatatlan tudásszomjukért!

A díj: Boldi Kispasztikája, Az égve törő fűsz